

דו"ח פעילות לשנת 2006

"כל בני האדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף א

מחקר וכתובה: מאיה גיונסטון
עוזרת מחקר וכתובה: עלוה קולן
עריכה: דינה הורביץ
עיצוב והפקה: סטודיו דוד הראל

ISSN 1565-4443

המוקד להגנת הפרט מיסודה של די"ר לוטה זלצברגר - ע"ר
רחוב אבו עוביידה 4 ירושלים 97200 | טל. 02-6271698 | פקס. 02-6276317
Hamoked Center for the Defence of the Individual - Founded by Dr Lotte Salzberger - RA
4 Abu Obeida St. Jerusalem 97200 | Tel. +972-2-6271698 | Fax. +972-2-6276317
هموكيد - مركز الدفاع عن الفرد أسسته د. لوطه زلتسبرغر - مكتب الشكاوي - ج.م.
شارع أبو عبيدة ٤، القدس ٩٧٢٠٠ | هاتف: ٩٧٢-٢-٦٢٧١٦٩٨ | فاكس: ٩٧٢-٢-٦٢٧٦٣١٧
www.hamoked.org.il | mail@hamoked.org.il

יו"ר ההנהלה:

ד"ר יוסי שורץ

חברי ההנהלה:

מר ארטורו אייפר (גזבר), מר דן ביתן, עו"ד תגריד ג'השאן,
הגב' רחל וגשל, עו"ד דני זיידמן, מר עלא חטיב, ד"ר רפי מרון,
הגב' חדוה רדובניץ, ד"ר אלחנן ריינר

ועדת ביקורת:

מר עומר נאשף, פרופ' פרנק סטיוארט

יועץ משפטי:

עו"ד אופיר כץ

רואה חשבון:

סומך חייקין KPMG

מנכ"לית:

דליה קרשטיין

צוות המוקד:

מהא אבר-סלאח, נעמי אלמן, קורט ארונסון, אפרת בלומנטל,
סיגי בן ארי, יותם בן הלל, אורלי ברמק, עביר ג'ובראן, מאיה
ג'ונסטון, סועאד ג'ימאל, גיל ג'מור, קימי גרין, שלי דהאן,
נועה דיאטלוביצקי, ליאורה דניאלי, יוסי וולפסון, דארין
חטאב, אסתר חמני, מיכל חסון, אסף כהן, ניהאיה מגידוב,
תום מהגר, חוה מטרס-עירון, חימא נסאר, ג'ורגינה סרייה,
עלי עבאסי, רים עודה, פיראס עסלי, תמר פלג-שריק, רוני פלי,
ניבה פנציאס, נועה קאופמן, ענת קדרון, דולב רהט, איתי שור,
אורי שני, אריאנה שרגאי, יוגב תובל

מתנדבי המוקד:

יהונתן יואל, יעל נאמן, אדם נורד, חנה סגל, משה שמחוביץ,
רון שצברג

תוכן העניינים

4	מבוא
7	פניות חדשות
7	פניות לערכאות
8	חובש התנועה
10	יציאה מהשטחים לחו"ל
16	מעבר מן הגדה לרצועה ולהפך
29	כניסה מישראל לרצועת עזה
40	חומת ההפרדה
47	מחסומים וטיפול בזמן אמת
50	זכויות כלואים
50	ביקורי משפחות אצל הכלואים
62	זכויות כלואים והמלחמה בלבנון
69	עינויים והתעללות
70	מעצרים מינהליים
75	מניעת מפגש עם עורך דין
77	תנאי כליאה
81	איתור כלואים
85	אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים
85	החוק לשלילת פיצויים מפלסטינים
92	הפרת הזכות לחקירה ממצה
100	אלימות מתנחלים
105	חושבות בירושלים
107	חוק האזרחות והכניסה לישראל
109	איחוד משפחות
116	רישום ילדים
125	חסרי מעמד
128	חושבות בשטחים
129	איחוד משפחות
133	רישום ילדים
137	רישיונות ביקור
142	החזרת מגורשים
146	נספחים
146	נתונים
148	תורמים

**"כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה זו ללא אפליה כלשהי [...]
בגלל מוצא לאומי או חברתי [...]. לא יופלה אדם על פי מעמדה [...]. של המדינה
או הארץ שאליה הוא שייך, בין שהארץ היא עצמאית [...]. ובין שריבונותה
מוגבלת כל הגבלה אחרת."**

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף ב

השפעתם של שלושה אירועים מרכזיים שהתרחשו במהלך שנת 2006 - הבחירות לרשות הפלסטינית, תפיסתם של שלושה חיילים ישראלים והעברתם ללבנון ולרצועת עזה, והמלחמה בלבנון - ניכרה היטב בעבודת המוקד בשנה זו. בבחירות שנערכו בינואר 2006 ברשות הפלסטינית זכה חמאס לרוב, וממשלה בראשותו הושבעה במאוס 2006. בעקבות זאת הודיעה ממשלת ישראל על ניתוק מוחלט של קשריה עם הרשות הפלסטינית ועצרה את העברת כספי המסים שהיא גובה עבור הרשות מתוקף הסכמי אוסלו. גם המדינות התורמות לרשות ברחבי העולם חדלו להזרים אליה כספים. בנוסף הודיעה ישראל כי תשלול את תושבותם הישראלית של תושבי ירושלים המזרחית המשמשים כחברי פרלמנט מטעם חמאס, אף על פי שהשתתפותם של תושבי ירושלים המזרחית בבחירות מעוגנת בהסכם אוסלו ובהבנות בינלאומיות.

החרם המדיני על הרשות הפלסטינית התבטא בין היתר בסירובו של הצבא לשתף פעולה עם מפקדות התיאום והקישור הפלסטיניות. השפעת מדיניות זו על עבודתו השוטפת של המוקד באה לידי ביטוי בעיקר בתחום התושבות בשטחים.

מראשית הכיבוש מפעילה ישראל יד קשה בכל הנוגע לזכאותם של פלסטינים למעמד בשטחים, ובמהלך האינתיפאדה השנייה היא החריפה עוד יותר את הפגיעה בזכותם של תושבי השטחים לחיי משפחה. החרם שהוטל על הרשות הפלסטינית לאחר הבחירות השתלב היטב במדיניות רבת שנים זו והביא למשך זמן מה לשיתוק מוחלט גם בתחומים המעטים שעד אז ניתן היה לטפל בהם. ב-2005 החל המוקד, בשיתוף עם ארגון בצלם, במחקר לקראת כתיבת דו"ח שיסמן את תחילתו של מאבק להשיב לתושבי השטחים את זכותם לחיי משפחה. הדו"ח, **משפחות בהקפאה: האיסור שמטילה ישראל על איחוד משפחות בשטחים מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה**, פורסם ב-2006. בנוסף ליווה המוקד את מסע ההסברה "Right to Return", שניהלו בני זוג זרים של תושבי השטחים שאשרותיהם לא חודשו, והחל באיסוף חומר למאבק משפטי. בראשית 2007 הגיש המוקד למעלה מ-40 עתירות בנושא זה.

החרם הכלכלי שהוטל על הרשות הפלסטינית הן על ידי ישראל והן על ידי המדינות התורמות הוביל להתדרדרות כלכלית ולהעמקת המשבר ההומניטארי בשטחים. משבר זה החריף עוד יותר לאחר תפיסת החייל הישראלי גלעד שליט בידי חמאס ביוני 2006, אז פתחה ישראל במתקפה צבאית מסיבית וממושכת על רצועת עזה, פגעה באזרחים ובתשתיות, בין השאר בשנאי חשמל מרכזי, סגרה את המעברים ומנעה מעבר אנשים וסחורות לתוך הרצועה ואל מחוץ לה. המוקד, ביחד עם עוד ארבעה ארגוני זכויות אדם, הגיש עתירה לפתיחת המעברים ולהכנסת ציוד הומניטארי לרצועה. בנוסף הקפיאה ישראל כליל את ביקורי המשפחות בבתי הכלא, ורק פעילות משפטית של המוקד הובילה לחידושם.

שלושה שבועות לאחר שהחלה המתקפה על עזה יצאה ישראל למלחמה בלבנון, גם כאן לאחר התקפה על כוח ישראלי שבמהלכה נתפסו שני חיילים. בחסות הלחימה שבה ישראל להשתמש במתקן הכליאה הסודי שקיומו נחשף בידי המוקד בשנת 2002. לאחר כמה שנים שבהן לא הוחזק איש במתקן שבה ישראל לכלוא בו לבנונים שתפסה מתוקף חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, וכך שב והתעורר הדיון בחוק. המוקד צג אחדים מן העצורים הלבנונים שנכלאו בישראל מתוקפו של החוק.

תפיסת החיילים הובילה לנסיגה חמורה בתחום נוסף שבו מטפל המוקד דרך קבע. בשלהי 2004, לאחר מאבק משפטי ממושך, התחייבה המדינה להשיב גופות של פלסטינים המוחזקות בידיה למשפחות כדי שיובאו לקבורה, בכפוף לזיהוי מדעי של הגופות, אך סירבה לממן את עלויות הזיהוי. המוקד עמל על מציאת פתרונות לוגיסטיים וכלכליים אולם בסוף שנת 2006 הודיעה המדינה כי לאור תפיסת החיילים היא חוזרת בה מהתחייבותה והגופות יוחזקו בידיה לצורכי משא ומתן. על רקע זה נמשכו ההגבלות החריפות שישראל מטילה על הזכות לחופש התנועה בשטחים הכבושים. בגדה המערבית נוספו מחסומים רבים, והזכות לעבור מרצועת

עזה לגדה המערבית ולהפך, זכות שישראל פועלת לסיכולה לפחות מאז 2004, צומצמה עוד יותר לאחר שהמתקפה הצבאית שימשה בידי ישראל כתירוץ לסגור את רצועת עזה.

בזירה המשפטית התקבלו במהלך 2006 שלושה פסקי דין מכריעים. במאי דחה בית המשפט העליון את העתירות שהוגשו כנגד חוק האזרחות והכניסה לישראל, האוסר איחוד משפחות בישראל בין ישראלים לבין בני זוגם הפלסטינים. אחת מן העתירות שנדחו הייתה עתירת המוקד שעסקה בפגיעת החוק בילדים פלסטינים תושבי ירושלים המזרחית. בפסק הדין התעלמו השופטים מהשפעת החוק על הילדים. ביוני פסק בג"ץ בעתירת המוקד שהוגשה כנגד תוואי חומת ההפרדה העובר על אדמות עזון ונבי אליאס. בג"ץ הורה על פירוק החומה ועל הקמתה בתוואי פוגעני פחות ואף נזף בפרקליטות על שהעלתה בפניו טיעונים כוזבים בעתירות קודמות שהוגשו בגין אותו תוואי ממש. בדצמבר הכריע בג"ץ בעתירה שהגישו המוקד ושמונה ארגוני זכויות אדם נוספים כנגד תיקון מס' 7 לחוק הנזיקים האזרחיים, שנועד לשלול פיצויים מפלסטינים שנפגעו מידי כוחות הביטחון של ישראל מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה. בג"ץ פסל את הסעיף המרכזי בחוק, המאפשר שלילה גורפת של זכאות לפיצויים, וכך נמנעה דחייתן של מאות תביעות נזיקין שהגישו המוקד ואחרים בשם קורבנות של אלימות מצד ישראל. על רקע התפתחויות אלה הוסיף המוקד לסייע לתושבי השטחים שזכויותיהם נרמסו בידי ישראל. במהלך 2006 התקבלו במוקד 6,869 פניות חדשות, שנוספו ל-700 תיקים ויותר שנפתחו בשנים קודמות והטיפול בהם עדיין לא הסתיים, וכן למאות רבות של בקשות לאיתורים חוזרים של פלסטינים הכלואים בידי רשויות ישראל. במהלך השנה הגיש המוקד 112 עתירות לבג"ץ ולבתי המשפט לעניינים מינהליים ושבע תביעות נזיקין חדשות.

פניות חדשות

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות	הריסת בתים	כבוד המת	אחר	סה"כ
2006	6,227	82	463	97	0	0	0	6,869
2005	4,658	85	1,101	110	0	2	7	5,963

פניות לערכאות

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות ירושלים	תושבות שטחים	הריסת בתים	כבוד המת	סה"כ
2006	38	8	43	22	8	0	0	119
2005	28	37	112	15	12	0	4	208

חופש התנועה

**"כל אדם זכאי לחופש תנועה ומגורים בתוך כל מדינה.
כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו, ולחזור אל ארצו."**

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף יג

במהלך 2006 הוסיף המוקד לסייע למאות פונים פלסטינים להיאבק בהפרת זכותם לחופש התנועה, בעיקר לתושבי הרשות הפלסטינית המבקשים לצאת לחו"ל או לעבור מרצועת עזה לגדה המערבית ולהפך, לתושבי ישראל וירושלים המזרחית המבקשים לבקר את קרוביהם ברצועת עזה, לפלסטינים הנפגעים מהקמת חומת ההפרדה ולא לה המעוכבים במחסומים ובמקומות אחרים בגדה המערבית. שני אירועים מרכזיים שהתחוללו בשנים 2005-2006 השפיעו על יחסו של הצבא לבקשות של פלסטינים בכלל ולא לה הנוגעות בחופש התנועה, ובייחוד ברצועת עזה, בפרט. האירוע הראשון היה הסגת כוחות הצבא הישראלי מרצועת עזה ופינוי ההתנחלויות ממנה, במסגרת התוכנית הקרויה "התנתקות". בעקבות יישום התוכנית מחזיקה ישראל בעמדה לפיה כיבוש רצועת עזה הסתיים ועמו גם אחריותה של ישראל כלפי תושבי הרצועה. אולם לא כך הדבר.¹ הגם שההתנתקות הביאה לסיום הנוכחות הישראלית הקבועה בתוככי הרצועה, נוכחותה בפועל עדיין לא תמה. בקיץ 2006, לאחר שפלסטינים חדרו לשטח ישראל, תקפו מוצב צבאי, הרגו שני חיילים ושבו שלישי, גלעד שליט, פתחה ישראל במתקפה על הרצועה.

¹ על עמדתו המלאה של המוקד בנוגע למעמד הרצועה לאחר ההתנתקות ראו מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליט הצבאי הראשי (פצ"ר), 23.10.2006; לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/8500.pdf>

במסגרת המתקפה פגעה ישראל באזרחים, בתשתיות וברכוש ואף הכניסה כוחות צבא רגליים לרצועה. מתקפה דומה התחוללה שוב באביב 2007. לאחר ההתנתקות נחתם "הסכם המעברים" שבמסגרתו הועברה השליטה הישירה במעבר רפיח, הנמצא בין הרצועה למצרים ומהווה למעשה את שער היציאה היחיד של תושבי עזה לעולם שלא דרך ישראל, לידי הרשות הפלסטינית בשיתוף עם גורמים אירופיים. ואולם, ישראל עדיין שולטת במעבר באמצעות בקרה מרחוק ואף נוהגת לסגור אותו לעתים מזומנות, למשל בעת פלישותיה לרצועה. נוסף על כך, המעבר משמש אך ורק בעלי תעודות זהות פלסטיניות. זרים נכנסים לרצועה דרך מעבר אחר - מעבר כרם שלום, הנמצא בתחומי ישראל ובשליטתה הישירה. למעשה, כל נקודות המעבר שבין ישראל לרצועה עודן נשלטות לגמרי בידי ישראל, וזו סוגרת אותן כרצונה.²

גם באופן הטיפול בפועל בפניות של פלסטינים המבקשים להיכנס לרצועת עזה או לצאת ממנה לא חלו שינויים של ממש. רוב השינויים נוגעים בעיקר לניהול מעברי הגבול שבין ישראל לרצועה ולמינוי הגופים האחראים במישרין לנושא. כך, לדוגמה, האחריות לניהול מחסום ארז, המיועד למעבר יחידים, הועברה מן הצבא לגורמים אזרחיים; משרד היועץ המשפטי הצבאי לרצועת עזה בוטל; האחריות לכניסת ישראלים לתוך הרצועה הועברה, על פי חוק, לאלוף פיקוד הדרום; ובתוך מת"ק עזה חלו שינויים פנימיים. אלא שכל אלה לא שינו דבר במהות. הצבא, גם אם גורמים אחרים בתוכו, הוא עדיין הגורם היחיד המטפל בפניות של אזרחים ותושבים ישראלים המבקשים להיכנס לרצועה ובאלה של תושבים פלסטינים המבקשים לנוע בין הרצועה לגדה.

האירוע השני שהשפיע על יחסו של הצבא לבקשות של פלסטינים היה ניצחון חמאס בבחירות לרשות הפלסטינית בינואר 2006. במארס 2006, בעקבות הקמת ממשלה בראשות חמאס, הודיעה ממשלת ישראל על ניתוק קשריה עם הרשות והפסקת כל פעולות התיאום עמה. מדי פעם מנסה הצבא הישראלי להשתמש בחרם על הרשות הפלסטינית כתירוץ לא לטפל בבקשות בתחום חופש התנועה, גם כאלה שאינן מצריכות תיאום עם הצד הפלסטיני.

² לפרטים נוספים על הפרת "הסכם המעברים" מצד ישראל ועל מעמדה המשפטי של הרצועה לאחר ההתנתקות ראו, למשל, United Nations, Report No. 31, Implementation of the Agreement on the Movement and Access (10–23 January 2007), 29 January, 2007; OCHA, The Agreement on Movement and Access One Year On, November 2006; גישה, סכנת ההתנתקות - נסיגות ישראליות להפריד את רצועת עזה מן הגדה המערבית, פברואר 2006; גישה, כובשים מנותקים - מעמדה המשפטי של רצועת עזה, ינואר 2007.

יציאה מהשטחים לחו"ל

מדי שנה מטפל המוקד בעשרות רבות של פניות מטעם תושבי השטחים הכבושים שישראל אסרה עליהם לצאת לחו"ל.³ על האיסור לומדים התושבים, בדרך כלל, רק עם הגיעם לנקודות המעבר. שם, מי שמסווג כ"מנוע" במחשבי הצבא נדרש לשוב על עקבותיו, על פי רוב מבלי שנמסרת לו הסיבה למניעה. אמנם המנועים רשאים לפנות ליועץ המשפטי של הגדה המערבית (להלן: יועמ"ש גדמ"ע) כדי להשיג על הסירוב ולבקש כי יישקל מחדש, אולם דרך זו פתוחה רק בפני מי שבידו אמצעים לשכור עורך דין או ידע על אודות ארגונים מסייעים, כדוגמת המוקד. לאחרים לא נותר אלא לשוב לבתיהם, להמתין, ולחזור כעבור זמן למעבר בתקווה שהפעם יוכלו לצאת. לעתים קרובות די בפנייה אחת מטעם המוקד כדי להסיר את המניעה ולהתיר את היציאה לחו"ל.

ב-19.2.2006 היו אמורים להיפתח משחקי אליפות אבו דאבי בכדורגל לנשים באיחוד הנסיכויות הערביות אלא שראש המשלחת הפלסטינית לאלופות, ע"ז, היה "מנוע" יציאה לחו"ל. קיץ אחד קודם לכן, כאשר ניסה לחצות את הגבול לירדן, הוחזר מגשר אלנבי ללא כל הסבר, אף על פי שבעבר יציאתו לא נמנעה כלל. כשבוע לפני תחילת המשחקים פנה ע"ז למוקד לקבלת סיוע. המוקד שיגר פנייה בהולה ליועמ"ש גדמ"ע.⁴ שלושה ימים לפני מועד טיסתה של המשלחת, מירדן לאבו דאבי, התקבלה תשובת הצבא כי אין מניעה להתיר את יציאתו של ע"ז לחו"ל.⁵ (תיק 42663)

במרבית המקרים המטופלים במוקד נדרשת היציאה לחו"ל מטעמים דחופים כגון טיפולים רפואיים, עבודה או לימודים, קיום מצוות החאגי או העומרה, השתתפות בשמחות משפחתיות, ביקור קרובים חולים; במקרים אחרים הפונים מתגוררים מחוץ לשטחים והם מבקשים לחזור לארצות מגוריהם. גם אלה שמצליחים בסופו של דבר לממש את זכותם לחופש תנועה ולצאת מן השטחים נחשפים ליחס מזלזל ופוגע מצד הרשויות הישראליות ולעתים אף מוצבות בפניהם דרישות בלתי סבירות כתנאי למימוש זכותם לצאת לחו"ל.

³ כיום מדובר כמעט אך ורק באלה מהם המתגוררים בגדה המערבית. כאמור בגוף הפרק, ישראל אמנם

משבשת את הפעלת מעבר רפיח, אולם מספר הפניות למוקד בנוגע ליציאה מהרצועה לחו"ל פחת.

⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לקי יעוץ, מדור מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 13.2.2006.

⁵ מכתב ממש"קית משפט, מדור מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 16.2.2006.

ע"ה, נער בן 16 תושב אזור רמאללה, סובל מבעיות כרוניות באוזנו. בקיץ 2006, בשל התדרדרות במצבו, נזקק לניתוח המבוצע בירדן, בבית חולים שטיפל בו בעבר. ב-6.8.2006 הגיע ע"ה לגשר אלנבי ביחד עם אמו, נ"ה. ע"ה הורשה לחצות את הגשר ונכנס לירדן, אולם אמו לא הורשתה ללוותו. החיילים בגבול מסרו לה זימון לפגישת שב"כ במת"ק רמאללה והורו לה לשוב על עקבותיה. ע"ה נסע לבדו כדי לא לעכב את הטיפול שהוא זקוק לו. ב-9.8.2006 התייצבה נ"ה במת"ק ופגשה חוקר שב"כ שהוצג לפניה כ"קפטן שי". הלה בדק את תעודת הזהות שלה ואמר שאין כל מניעה ליציאתה. למחרת חזרה נ"ה לגשר אלנבי אולם שם נאמר לה לשוב לביתה ללא כל הסבר.

כעבור שבוע פנה המוקד ליועמ"ש גדמ"ע בשמה של נ"ה⁶ אולם עוד באותו יום הבהירה נציגת היועמ"ש כי לא תטפל בבקשה, שכן נ"ה, לטענתה, לא ניסתה כלל לצאת מן הגדה המערבית לאחר פגישתה עם איש השב"כ. נ"ה העבירה באמצעות המוקד את תצלום דרכונה ובו מדבקה שעליה נכתב בכתב יד: "10.8.06, מוחזר, יציאה". בתגובה הבטיחה נציגת היועמ"ש שתטפל בפנייה בדחיפות, אך למרות הבטחתה ולמרות תזכורות חוזרות ונשנות בכתב ובטלפון לא התקבלה כל תשובה עד ה-29.8.2006. רק אז אושרה יציאתה של נ"ה לירדן,⁷ לאחר שבנה עבר טיפולים רפואיים לבדו במשך למעלה משלושה שבועות. (תיק 45869)

אחת הדרישות שהצבא נוהג להציב כתנאי לקבלת אישור יציאה לחו"ל היא התחייבות לא לשוב לשטחים לתקופת זמן ארוכה. לעתים ניתן, באמצעות מיקוח, לקצר את התקופה, אולם מרבית הפונים נאלצים להיענות לתנאי הדרכוני שלמעשה כופה עליהם גירוש לתקופות ממושכות, שאילולא כן ימנע הצבא את יציאתם לחו"ל.

מ"ב, תושב הכפר טמון, נישא בשנת 2003 לני"ש, תושבת ירדן. מאז הוא מחלק את חייו בין בית הוריו בגדה המערבית לביתו בירדן. בנובמבר 2005 הגיע מ"ב לגדה לאחד מביקוריו ובינואר 2006 ניסה לשוב לביתו בירדן. פעמיים הוא הגיע לגשר אלנבי ופעמיים אסרו עליו הרשויות הישראליות לעבור את הגבול בטענה שהוא "מנוע שב"כ". המוקד פנה בשמו אל יועמ"ש גדמ"ע⁸ ונענה כי יציאתו תותר בתנאי שיחתום על התחייבות לפיה לא ישוב לגדה במשך שנתיים.⁹ המוקד דרש מהצבא לסגת מדרישתו בטענה שגם אם המניעה מבוססת על מידע ביטחוני

6. מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 16.8.2006.

7. מכתב ממש"ק משפט, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, 29.8.2006.

8. מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 15.2.2006.

9. מכתב ממש"קייט משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, 6.3.2006.

חסוי, לא ניתן לחזות מראש שמידע זה יהיה רלוונטי בחלוף הזמן. נוסף על כך, במקרה של מ"ב מדובר בדרישה אכזרית ובלתי סבירה לבחור בין הוריו ואחיו לבין אשתו ובנו. המוקד ציין במכתבו כי העובדה שדרישה זו מוצבת פעמים כה רבות בפני תושבי השטחים המבקשים לצאת לחו"ל בנסיבות המצריכות שהייה ארוכה, כגון לימודים או חזרה למשפחה המתגוררת בחו"ל, מעלה חשש כי אין מדובר כלל בדרישה המבוססת על שיקולי ביטחון אלא על הסבירות שאדם יסכים לחתום על ההתחייבות שכזו.¹⁰

הצבא סירב לסגת מדרישתו אולם הסכים להכנסת סעיף המבטיח כי אם יידרש מ"ב לשוב לגדה מטעמים הומניטאריים תישקל בקשתו והדבר לא ייחשב להפרת ההתחייבות.¹¹ מ"ב נאלץ לחתום על ההתחייבות כדי לשוב לאשתו ולבנו. (תיק 42254)

לעתים נדרש המבקש למסור פרטים על האנשים שאצלם ישהה בחו"ל, כתנאי לקבלת אישור יציאה.

ביולי 2005 ניסה ש"ש, תושב טול כרם הסובל מבעיות רפואיות, לצאת לירדן דרך מעבר אלנבי, אולם השלטונות הישראליים סירבו להתיר את יציאתו. בקיץ 2006 הוא הופנה לבדיקה רפואית בבית חולים בירדן. מאחר שבעבר נמנעה יציאתו פנה המוקד ליועמ"ש גדמ"ע בדרישה להסיר את המניעה.¹² מקץ למעלה משלושה שבועות התקבלה תשובה ובה הובהר כי יציאתו של ש"ש לירדן תאושר בכפוף לחתימתו על טופס שצורף למכתב התשובה ובו נדרש ש"ש להתחייב שלא יעסוק בפעילות המסכנת את ביטחון האזור, יימנע מחברות ומפעילות בארגוני טרור וישוב לגדה המערבית אך ורק דרך מעבר אלנבי. ש"ש אף נדרש לציין על גבי הטופס את מקום שהותו בחו"ל, את מספר הטלפון שלו ואת מספר הטלפון של מארחיו.¹³ חרף התנגדות המוקד לדרישה הבלתי סבירה עמד הצבא על התנאי וש"ש נאלץ לחתום על טופס ההתחייבות ולמלא את הפרטים המבוקשים. לאחר שעשה כן, התקבל האישור.¹⁴ (תיק 45094)

10 מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמ"ע, 21.3.2006.

11 מכתב ממש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, 7.6.2006.

12 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 12.7.2006.

13 מכתב ממש"קית משפט, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, 8.8.2006.

14 מכתב ממש"ק משפט, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, 28.8.2006.

מנתוני המוקד עולה בבירור כי מניעות היציאה, ברובן, הן שרירותיות ולא נחוצות, כפי שמעידים שיעורי ההצלחה הגבוהים והעקביים של המוקד בטיפול בהסרת מניעות יציאה לחו"ל: ב-2006, בדומה לשנים קודמות, בכ-74 אחוזים (129 מקרים) מפניות המוקד ליועמ"ש בבקשה להסיר מניעת יציאה לחו"ל התקבלה תשובה חיובית, ורק בכ-26 אחוזים (45 מקרים) נותר הסירוב על כנו.¹⁵ אולם גם סירוב לפנייה אינו סוף פסוק.

 בשנת 2004 ניסה ר"ז, תושב גינין, לבקר את אחותו ואחייניו המתגוררים בירדן אך ישראל לא התירה את יציאתו והוא נאלץ לשוב על עקבותיו. במאי 2005 פנה המוקד בשמו ליועמ"ש גדמ"ע.¹⁶ שלושה חודשים חלפו בטרם התקבלה תשובת היועמ"ש ובה נאמר כי לא יאפשר את היציאה מטעמי ביטחון, שנותרו חסויים.¹⁷ המוקד עתר לבג"ץ,¹⁸ אך בטרם נדונה העתירה בבית המשפט הודיעה הפרקליטות כי תתיר את יציאתו של ר"ז לחו"ל בתנאי שיחתום על התחייבות להימנע מכל עיסוק בפעילות חבלנית ומחברות בכל ארגון טרור שהוצא אל מחוץ לחוק.¹⁹ בליט ברירה חתם ר"ז על ההתחייבות ויצא לירדן. (תיק 38082)

בקרוב למחצית מעתירות המוקד לבג"ץ בעקבות מניעת יציאה לחו"ל התקבל לבסוף אישור. לו היה הצבא מבצע בעצמו בדיקות שגרתיות של המניעות המוטלות על תושבי השטחים, מבלי לחכות לפניות של בני המזל שזוכים לייצוג, היו נחסכים מרבים מתושבי השטחים עוגמת הנפש והקשיים שהם מנת חלקם כאשר הם מבקשים לצאת לחו"ל.

יציאה לחו"ל מחוץ ישראל

לתושבי השטחים אין נמל תעופה בינלאומי המשרת אותם. נמל התעופה דהנייה ברצועת עזה, שפעל זמן קצר בשנים שלאחר הסכם אוסלו, הוחרב בידי ישראל בראשית האינתיפאדה השנייה, אך ישראל אינה מתירה לתושבי השטחים לטוס מנמל התעופה הבינלאומי שלה - נמל התעופה בן גוריון (נתב"ג) בלוד. כדי לטוס לחו"ל נדרשים תושבי השטחים לצאת למצרים או לירדן ולהשתמש בנמלי התעופה שלהן. לעתים מונעות ירדן ומצרים את כניסתם לשטחיהן ואז אין להם

¹⁵ מדובר בפניות שהמוקד טיפל בהן עד למתן תשובה מן הרשויות והטיפול בהן הסתיים בעת כתיבת דו"ח זה.

¹⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 29.5.2005.

¹⁷ מכתב מרמ"ד מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 23.8.2005.

¹⁸ בג"ץ 134/06, אבו זינה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹⁹ מכתב מעוזר לפרקליט המדינה למוקד להגנת הפרט, 24.1.2006.

כל אפשרות לטוס למחוז חפצם. במהלך 2006 טיפל המוקד בשני מקרים שבהם, בשל מניעה מצד שלטונות ירדן, ביקשו פלסטינים תושבי השטחים לצאת מהגדה לחו"ל דרך נתבי"ג. בשני המקרים הבקשה אושרה. באחד, לאחר עיכובים, טעויות ומידע סותר שנמסר מטעם רשויות הצבא הצליח לבסוף הפונה לטוס מנתבי"ג; בשני אמנם ניתן אישור, אך הצבא חזר בו בטרם הצליח הפונה לממשו.

ע"ח, יליד מחנה הפליטים עסכר שבשכם, מתגורר דרך קבע ברומניה - שם הוא נישא לאזרחית המקום, שם נולדו שתי בנותיו ושם נמצא העסק שבבעלותו. בפברואר 2004 הגיע לגדה המערבית עם בנותיו כדי לבקר את משפחתו ולרשום את בנותיו במרשם האוכלוסין הפלסטיני. בספטמבר 2006, כאשר ביקש לשוב לרומניה, הצליח לעבור את הצד הישראלי בגשר אלנבי, אולם הירדנים סירבו להתיר את כניסתו למדינה. ע"ח שב למחנה הפליטים עסכר וביקש את עזרת המוקד כדי לשוב עם בנותיו אל ביתו ברומניה דרך נתבי"ג. באוקטובר 2006 פנה המוקד ליועמ"ש גדמ"ע²⁰ וקיבל תשובה חיובית בכתב;²¹ בשיחת טלפון נמסר למוקד שעל סמך מסמך זה יוכל ע"ח לקבל היתר כניסה לישראל.²² ע"ח פנה למת"ק ושם נאמר לו שבנותיו, אף על פי שבידיהן דרכונים רומניים, יידרשו להוציא דרכונים פלסטיניים על מנת לצאת דרך נתבי"ג. ע"ח הוציא עבורן דרכונים במשרד הפנים הפלסטיני, כפי שהתבקש, אולם כאשר שב למת"ק נאמר לו כי לשכת יועמ"ש גדמ"ע היא שאמורה להנפיק את האישור. המוקד פנה אפוא ללשכת היועמ"ש בבקשה להסדיר את ההיתר,²³ וזו הבטיחה שתטפל בעניין. יומיים לפני מועד הטיסה הודיעה חיילת מלשכת היועמ"ש כי ע"ח "מנוע כניסה" לישראל וכי היא מנסה כעת להסיר את המניעה²⁴ - וזאת, אף על פי שכבר ניתן אישור לטיסה מנתבי"ג, ואישורים כאלה, למיטב ידיעת המוקד, ניתנים רק לאחר בדיקה ביטחונית. ע"ח נאלץ לדחות את הטיסה בשבועיים ולשלם קנס בשל כך. למחרת מסרה נציגת היועמ"ש כי ע"ח לא ניסה לצאת דרך גשר אלנבי ולכן גם לא הוחזר מן הגשר על ידי הירדנים, וכל עוד אין ראייה לכך שהוא מנוע מעבר בגשר אלנבי, לא ניתן להתיר את יציאתו דרך שדה התעופה. עוד טענה נציגת היועמ"ש כי האישור שניתן כמעט חודש קודם לכן היה עקרוני בלבד.²⁵ המוקד שלח מיד עותק של כרטיס היוצא של ע"ח שבו הוטבעו חותמות

20 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 15.10.2006.
21 מכתב ממש"קית מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 26.10.2006.
22 שיחת טלפון בין נציגת משרד יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 26.10.2006.
23 מכתב מהמוקד להגנת הפרט ללשכת יועמ"ש גדמ"ע, 7.11.2006.
24 שיחת טלפון בין נציגת משרד יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 14.11.2006.
25 שיחת טלפון בין נציגת משרד יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 15.11.2006.

המעידות על כך שלא הצליח לעבור לירדן כאשר ניסה לעשות כן. המוקד דרש מן הצבא להנפיק היתרים לאלתר שכן מועד הטיסה החדש קרב, ואם יחמיץ ע"ח את הטיסה ייאלץ לרכוש כרטיסים חדשים.²⁶ למחרת התקבל האישור וע"ח הופנה שוב למת"ק באזור מגוריו כדי לקבלו.²⁷ ע"ח חזר למת"ק והפעם קיבל את ההיתר המיוחל. ביום הטיסה הגיעו ע"ח ובנותיו לנתב"ג ושבו לביתם ברומניה. (תיק 46647)

 ע"ב, תושב הגדה, היה מנוע יציאה. בנובמבר 2005 התירה לו ישראל לצאת לחו"ל לצורך לימודים בספרד, לאחר עתירה שהגיש המוקד בעניין ובכפוף להתחייבות שע"ב לא יפגע בביטחון האזור ולא ישוב אליו במשך כחמש שנים.²⁸ כרבים לפניו חתם ע"ב על ההתחייבות ופנה לגשר אלנבי כדי לצאת לירדן, אלא שבהגיעו לצד הירדני אסרו עליו השלטונות שם להיכנס למדינה והורו לו לשוב על עקבותיו. המוקד פנה בשמו ליועמ"ש גדמ"ע בבקשה להתיר את יציאתו דרך נתב"ג.²⁹ מקץ למעלה משלושה שבועות הגיעה התשובה: היועמ"ש שוקל להתיר לע"ב לטוס דרך נתב"ג בתנאי שיתחייב שהמעבר יהיה חד פעמי ובעת שהותו בישראל תלווה אותו חברת אבטחה, על חשבונו.³⁰ במכתב הובהר עוד כי ההתחייבות שחתם עליה בעת שאושרה יציאתו נותרה בעינה. הסדרת הוויזה והביטוח הרפואי ורכישת כרטיס הטיסה ארכו זמן מה ולבסוף הודיע ע"ב למוקד כי הוא מתעתד לנסוע בנובמבר 2006. המוקד שלח מכתב נוסף ללשכת יועמ"ש גדמ"ע ובו פרטי הנסיעה המתוכננת.³¹ כעבור כשבועיים נמסר מלשכת היועמ"ש כי לא יותר לע"ב לצאת דרך נתב"ג אך יציאתו תותר דרך מעבר הגבול הישראלי-מצרי בטאבה וכי התשובה הקודמת שנמסרה למוקד לא הייתה בבחינת הסכמה או הבטחה להתיר את כניסתו של ע"ב לישראל.³² עד שעלה בידי ע"ב לברר כיצד יוכל להשיג ויזה כדי להיכנס למצרים פג תוקפה של הוויזה שקיבל כדי להיכנס לספרד. ע"ב ויתר על הנסיעה. (תיק 38200)

26 פקס מהמוקד להגנת הפרט ללשכת יועמ"ש גדמ"ע, 15.11.2006.
27 מכתב מקי ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 16.11.2006.
28 בג"ץ 8254/05, **בחית'אן נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית**.
29 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 18.6.2006.
30 מכתב ממש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 13.7.2006.
31 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 6.11.2006.
32 מכתב מקי ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 23.11.2006.

מעבר מן הגדה לרצועה ולהפך

בשנים האחרונות מתמודד המוקד עם מגמה הולכת ומתחזקת של הרשויות הישראליות לנתק את הגדה המערבית מרצועת עזה. הדבר מתבטא בין היתר בסירוב לתת אישורי מעבר לתושבי השטחים המבקשים לעבור מהרצועה לגדה ומהגדה לרצועה דרך ישראל, באיסור על תושבים שמענם הרשום הוא ברצועה להיכנס לשטחים דרך גשר אלנבי, בסירוב לכבד שינויי מען במרשם האוכלוסין הפלסטיני מן הרצועה לגדה, בגירוש לרצועה של תושבים המתגוררים דרך קבע בגדה אך מענם הרשום הוא ברצועה ובשלילת שירותים מהתושבים הללו בעודם בגדה.

בהצהרותיה הרשמיות מכירה ישראל במעמדן של הרצועה והגדה כיחידה טריטוריאלית אחת: כך נאמר במפורש בהסכמי אוסלו, שישראל חתומה עליהם, וכך נובע גם מחתימתה על הסכם "המעבר הבטוח" בשנת 1995 ועל "הסכם המעברים" בשנת 2005. למרות כל זאת, בפועל ישראל בוחרת לאילו מן ההשלכות הנובעות ממעמד זה להתייחס ולאילו לא. בשנת 2002, כאשר נדרשה להגן בבית המשפט על החלטתה לגרש את האחים כיפאח ואינתיצאר עגורי מביתם בשכם לרצועת עזה, טענה ישראל כי אין מדובר בגירוש כמשמעו באמנת ג'נבה אלא בתיחום מגורים, וזאת בהסתמך על כך שהרצועה והגדה הן יחידה טריטוריאלית אחת ומכאן שהאחים אינם מגורשים אל מחוץ לארצם.³³ מעמדן של הרצועה והגדה כיחידה טריטוריאלית אחת אמור אפוא להבטיח לתושביהן חופש תנועה מלא בין שני החלקים, כפי שהדבר אמור להיות בתוך כל אחד מהם.³⁴ מהשלכה זו של המעמד המשותף של שני החלקים בוחרת ישראל להתעלם. אף על פי שחתמה, פעמיים, על הסכמים שנועדו לאפשר לתושבי השטחים מעבר בין הגדה לרצועה בתוך שטחה, בפועל היא מעכבת, מטרפדת ואף מונעת את יישומם של אותם הסכמים. כאמור, כבר ב-1995 נתנה ישראל את הסכמתה להפעלת "מעבר בטוח", אך במשך ארבע שנים היא עיכבה את פתיחתו,³⁵ וגם כאשר נפתח, בשנת 1999, לא התאפשר מעבר חופשי של ממש בין שני החלקים וישראל הוסיפה למנוע את השימוש בו ממי שקבעה כי הוא מהווה סכנה ביטחונית. מקץ פחות משנה, עם פרוץ האינתיפאדה השנייה, סגרה אותו ישראל כליל.³⁶ הסדר דומה,

³³ ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 13-16, וכן כתבי בי דין בבג"ץ 7015/02, עגורי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח'; בג"ץ 7019/02, עגורי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון ואח'.

³⁴ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה 1949, סעיף 78.

³⁵ פרוטוקול המעבר הבטוח, 5.10.1099; לצפייה:

http://www.knesset.gov.il/process/docs/safe_passage.htm

³⁶ לפרטים נוספים על המעבר בין הרצועה לגדה בימי הסכמי אוסלו ראו בצלם, הפרד ומשול: האיסור על מעבר בין רצועת עזה לבין הגדה המערבית, 1998.

שנועד לאפשר הפעלת שיירות מאובטחות בין שני החלקים, נכלל גם ב"הסכם המעברים" שנחתם ב-2005,³⁷ לאחר ההתנתקות ובתיווך גורמים בינלאומיים, אלא שגם הפעם מונעת ישראל את יישומו והשיירות לא פעלו ולו יום אחד.³⁸ בהיעדר "מעבר בטוח" תלויים תושבי השטחים כמעט לגמרי בישראל לצורך מעבר בין הרצועה לגדה ולהפך, אך זו מפרה את זכויותיהם בתחום זה באופן גורף. ישראל אינה מנפיקה אישורי מעבר בין שני החלקים כעניין של מדיניות, למעט, כך על פי הצבא, כ-2,000 אישורים המונפקים דרך קבע - מרביתם, כך בלשון הצבא, לתושבי השטחים שעבודתם או עסקיהם מחייבים זאת. כ-200 מן ההיתרים הללו ניתנים לתושבים אחרים, אולם גם זאת רק במקרים המוגדרים כ"הומניטאריים".³⁹ בימים שבהם מתהדק הסגר מצטמצם המספר עוד יותר. בשנתיים האחרונות חוזרים גורמי הצבא ומדגישים שהם אינם מאפשרים מעבר בין שני החלקים אלא בנסיבות הומניטאריות, הכוללות קבלת טיפול רפואי שניתן בגדה אך אינו זמין ברצועה, ביקור של קרוב משפחה חולה במחלה קשה והשתתפות בלוויה או בחתונה של קרוב משפחה מדרגה ראשונה. לעתים ניתנים היתרים גם לצורך ביקור קרוב משפחה שגורש בידי הצבא הישראלי מהגדה לרצועה (עבור תושבי הגדה) או השתתפות במסיבת אירוסין של קרוב משפחה. הטיפול בהשגת האישורים, אפילו בנסיבות החריגות הללו, אורך בדרך כלל זמן רב, וגם כאשר ההיתרים מתקבלים לא תם מסלול הייסורים של המבקשים.

באפריל 2006 ביקשו מ"מ ואשתו ל"מ, תושבי בית לחם, היתרי מעבר בישראל לצורך כניסה לרצועת עזה. השניים ביקשו לבקר את בן דודו של מ"מ, הקרוב אליו כאח, שהתגורר ברצועה ולקה במחלת הסרטן. באותה עת הורע מצבו, הוא אושפז בבית חולים וביקש לראות את בן דודו בטרם ימות. מ"מ בירר במת"ק הפלסטיני מה עליו לעשות על מנת לקבל אישור ושם נמסר לו שהמת"ק הישראלי ניתק כל קשר עמם ואין שום אפשרות להגיש בקשות מסוג זה. בצר לו פנה מ"מ למוקד. אף על פי שבקשות אלה אינן עומדות בקריטריונים שקבע הצבא, שכן אין מדובר בקרבה מדרגה ראשונה, שלח המוקד פקס בהול

³⁷ Agreement on Movement and Access, 15.11.2005; לצפייה:

<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Reference+Documents/Agreed+documents+on+movement+and+access+from+and+to+Gaza+15-Nov-2005.htm>

³⁸ זמן מה לאחר חתימת ההסכם התברר שמלכתחילה ישראל לא התכוונה לאפשר מעבר חופשי של ממש בשיירות אלה וראתה בהן פרויקט ניסיוני בלבד; ממילא היא התכוונה לאסור על תושבי עזה בגילאי 16-35 להשתמש בהן ולהגביל את שהותם בגדה של תושבי עזה המשתמשים בשיירות לעשרה ימים לכל היותר. ראו על כך בעתירה שהגישה עמותת גישה, בני"ץ 11120/05, **חמדן נ' אלוף פיקוד הדרום**, תגובת המדינה, 19.1.2006, וכן המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2005**, עמ' 26-27.

³⁹ הדברים נמסרו למוקד בפגישה עם אלוף יוסף משלב, מתאם פעולות הממשלה בשטחים (מתפיש), 20.12.2005.

ליועמי"ש גדמי"ע עוד באותו יום,⁴⁰ ולמחרת נענה כי על בני הזוג לפנות ישירות למת"ק הישראלי בבית לחם.⁴¹ בני הזוג פנו למת"ק בית לחם יום לאחר מכן והפקידו בידי חייל במקום את הבקשות בצירוף המסמכים הרלוונטיים. לאחר כשבועיים, ב-24.4.2006, הגיע מ"מ שוב למת"ק בבית לחם ורק אז הודיעו לו כי הבקשות סורבו, ללא כל הסבר נוסף. כעבור זמן קצר, למרבה הצער, נודע לבני הזוג שבן הדוד נפטר. המוקד שיגר פנייה נוספת ובה ביקש עבור בני הזוג אישור להיכנס לרצועה כדי לנחם את המשפחה האבלה, לחלוק כבוד אחרון לבן הדוד ולפקוד את קברו.⁴² חלפו עוד כשבועיים והתשובה המיוחלת הגיעה.⁴³ לבני הזוג הונפקו אישורים והם נכנסו לרצועת עזה. (תיק 43370)

ר"ע, תושבת עזה, התארכה באפריל 2005 לבחיר לבה, ב"ד, תושב רמאללה. מאז ביקשה כמה פעמים היתר לעבור לגדה כדי לקיים את טקס כלולותיה ולהתחיל בחיים משותפים עם בעלה בעירו. בפברואר 2006 קיבלו ר"ע, הוריה ושניים מאחיה היתרים, אולם לא יכלו לממשם שכן אבי המשפחה לקה בשבץ ואושפז. במאי 2006 שוב הגישה ר"ע בקשה אולם סורבה מטעמי ביטחון. ארוסה הגיש בקשה מטעמו במת"ק רמאללה אולם סורב גם הוא. ביוני פנו בני הזוג למוקד. חתונתם נקבעה ל-7.7.2006, אלא שב-25.6.2006 תקפו פלסטינים את מוצב הצבא הישראלי סמוך לכרם שלום ושבּו את החייל גלעד שליט, ובעקבות זאת פלש הצבא הישראלי לרצועה, הסגר הוחמר ובקשות מן הסוג הזה לא טופלו. משחלה רגיעה יחסית נקבע מועד חדש לחתונה, 10.12.2006, והפעם ביקשו רק ר"ע ואחיה לעבור לגדה. המוקד שיגר פנייה בהולה למת"ק הישראלי בעזה ובה הוסבר כי בני הזוג דחו את מועד חתונתם כבר שלוש פעמים וכי יש לאשר את הבקשה לאלתר.⁴⁴ יום לאחר מכן התקבל האישור⁴⁵ וב-7.12.2006 נכנסו ר"ע ואחיה לרמאללה. (תיק 44758)

תושבים שעולה בידם לקבל אישור לעבור בין שני חלקי השטחים הכבושים עלולים למצוא את עצמם "תקועים", ללא יכולת לשוב לבתיהם, משום שבקשותיהם לקבל היתר מעבר בתום הביקור נענות בסירוב או אינן נענות כלל.

40 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמי"ש גדמי"ע, 9.4.2006.
41 מכתב ממוסיקית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמי"ש גדמי"ע, 10.4.2006.
42 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמי"ש גדמי"ע, 2.5.2006.
43 מכתב ממוסיקית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמי"ש גדמי"ע, 15.6.06.
44 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לקצין פניות הציבור, דובר מת"ק עזה, 5.12.2006.
45 נמסר למוקד בעל פה על ידי קצין פניות הציבור, דובר מת"ק עזה, 6.12.2006.

מ"ד, תושב בית לחם במקור, היה בין הפלסטינים שגורשו לעזה באפריל 2002, במסגרת "מבצע חומת מגן", לאחר שהתבצרו בכנסיית המולד ("מגורשי כנסיית המולד"). בינואר 2006 נכנסו אביו ושתי אחיותיו לרצועה כדי לבקר, באמצעות היתרים שקיבלו מטעם הצבא. בסוף פברואר ביקשו השלושה לשוב לביתם בבית לחם אולם כל בקשותיהם לא נענו. תחילה הם הגישו בקשה במת"ק הפלסטיני ברצועת עזה, אך הצד הישראלי לא הגיב; אחר כך הגישו בקשה במת"ק הישראלי הסמוך לאזור מגוריהם, מת"ק עציון, אך הבקשה סורבה ללא הסבר; באפריל 2006 הם הגישו בקשה במת"ק הישראלי במחסום ארז אולם שם נמסר להם שרק במת"ק עציון ניתן לטפל בבקשתם. המוקד פנה בשם בני המשפחה ליועמ"ש גדמ"ע⁴⁶ וכעבור כמה ימים נמסר כי בקשתם אושרה וכי השלושה יכולים להגיע למחסום ארז ב-2.5.2006 וההיתרים יונפקו להם במקום.⁴⁷ כשהגיעו בני המשפחה למחסום סירבו החיילים להעביר את שתי הבנות וטענו כי עליהן להמתין יומיים נוספים. המוקד ניסה להסדיר את העניין עוד באותו יום, אולם לאחר שהמתינו קרוב לשבע שעות העדיפו בני המשפחה לשוב על עקבותיהם. לבסוף הונפקו היתרים לשבוע לאחר מכן והשלושה שבו לביתם בבית לחם, בתום כחודשיים של שהות כפויה בעזה. (תיק 43618)

לעתים דרושה פנייה לבג"ץ כדי להשיג את ההיתרים המבוקשים, וגם אז מטיל הצבא מגבלות על המבקשים לעבור ומעמיד מכשולים בדרכם.

א"צ נולדה וגדלה בשכם אולם עם נישואיה לתושב עזה בשנת 1986 עברה להתגורר עמו ברצועה ואף שינתה את מענה במרשם האוכלוסין. לבני הזוג נולדו שבעה ילדים. עד שנת 2000 נהגה א"צ לבקר עם ילדיה בבית משפחתה בשכם, אולם היא חדלה מכך עם פרוץ האינתיפאדה. בשנת 2005, לאחר שלא ראתה את קרוביה במשך קרוב לחמש שנים, ובייחוד לאחר שאמה חלתה, ביקשה א"צ לצאת לביקור משפחתי בשכם ביחד עם שבעת ילדיה, בין היתר כדי שכן הזקונים, שהיה אז בן שלוש, יראה את סבתו שאותה מעולם לא פגש. הבקשה הוגשה במאי אותה שנה למת"ק הפלסטיני אך סורבה מטעמים ביטחוניים. ביוני פנה המוקד בשמה של א"צ כדי להסיר את המניעה ולאפשר לה ולילדיה להגיע לגדה המערבית.⁴⁸ מקץ כחודש שוב התקבל סירוב,⁴⁹ ולמוקד לא נותר אלא לעתור

46 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 24.4.2006.

47 שיחת טלפון בין נציגת יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 27.4.2006.

48 מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש עזה, 16.6.2005.

49 מכתב ממש"קית מינהל משפטי בשם יועמ"ש עזה למוקד להגנת הפרט, 13.7.2005.

לבג"ץ.⁵⁰ בעקבות העתירה מסרה הפרקליטות כי לא"צ ולבתה הבכורה לא יינתנו היתרים, משום שהן מהוות סכנה ביטחונית, אך הילדים האחרים, בני 3-16, יוכלו לעבור לגדה בליווי מבוגר שאינו "מנוע כניסה" לישראל.⁵¹ בדיון שהתקיים בעתירה הציעו השופטים שהמשפחה תעבור לגדה דרך מצרים וירדן, אולם הפרקליטות טענה כי אין די בכך וכי מעצם השהייה בגדה נובעת סכנה.⁵² הפרקליטות הציגה את החומר הסודי שברשותה במעמד צד אחד אולם השופטים לא השתכנעו ככל הנראה ודרשו מן המדינה למסור הודעה מעדכנת בתוך שלושה חודשים.⁵³ במארס 2006 מסרה הפרקליטות בהודעה המעדכנת שתאפשר לא"צ ולבתה לעבור מן הרצועה לגדה בתנאי שהשתיים יחתמו על התחייבות שלא ייפגשו עם גורמים עוינים בגדה וכי יצאו ממנה בתוך מספר ימים שייקבע מראש, וכן שנסיעתן בתוך ישראל תאובטח בידי חברת אבטחה פרטית, על חשבונן.⁵⁴ עלות אבטחה מעין זו היא כ-1,600 ש"ח לכל כיוון.⁵⁵ הצבא ביקש מן המוקד להעביר את שמות המאבטחים שילוו את המשפחה ואת מספרי תעודות הזהות שלהם כדי לאשרם, דרש שחברת האבטחה תשתתף ביום הדרכה מיוחד מטעם המשטרה ביום שלפני הנסיעה,⁵⁶ והודיע כי ההיתרים יונפקו בפועל רק אם המאבטחים יגיעו בעצמם למת"ק ארז.⁵⁷ לאחר שנענו כל דרישות הצבא הצליחה משפחתה של א"צ לגייס את הכסף הדרוש למימון הליווי - סכום דמיוני במונחים הכלכליים של השטחים בכלל ושל רצועת עזה בפרט. ב-4.5.2006 הגיעו א"צ וילדיה לשכם, כשנה תמימה לאחר שהוגשה הבקשה הראשונה. בכך הגיעו לסיומן שש שנות פרידה של א"צ ממשפחתה, ובנה הצעיר זכה להכיר את סבתו. מקץ שבועיים חזרה המשפחה לעזה בליווי אותה חברת אבטחה. (תיק 38209)

בנוסף לטיפול בבקשות מסיבות משפחתיות סייע המוקד במהלך 2006 לפעילי זכויות אדם מהרצועה להגיע לגדה להשתלמויות מטעם ארגוניהם.

50 בג"ץ 8703/05, **צבאג ואח' נ' אלוף פיקוד דרום**.
 51 שם, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 2.10.2005.
 52 שם, דיון, 12.12.2005.
 53 שם, החלטה, 12.12.2005.
 54 שיחת טלפון בין נציג פרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 12.3.2006.
 55 לפרטים נוספים על הנוהל שעל פיו תושבי השטחים המסווגים כ"מנועי כניסה" לישראל מורשים במקרים מסוימים להיכנס אליה אך ורק בליווי חברת אבטחה פרטית, על חשבונם, ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2004**, עמ' 55-57; **דו"ח פעילות לשנת 2005**, עמ' 116-119.
 56 שיחת טלפון בין נציג פרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 1.5.2006.
 57 ראו גם מכתב מהמוקד להגנת הפרט לחברת אגודת השומרים, 2.5.2006.

במאי 2006 עתרו לבג"ץ שמונה ארגוני זכויות אדם ישראלים, פלסטיניים ובינלאומיים, ובהם המוקד, בדרישה להתיר לתשעה עורכי דין פלסטיניים מרצועת עזה לעבור לגדה המערבית כדי להשתתף בהשתלמות מטעם העמותה הבלגית (ASF) Advocates sans Frontières, המאגדת משפטנים במטרה לקדם ולחזק זכויות אזרח וזכויות חברתיות ותרבותיות ולהגן עליהן.⁵⁸ העתירה הוגשה לאחר שהצבא לא ענה לבקשות העמותה להתיר לעורכי הדין את המעבר מהרצועה לגדה במשך חמישה שבועות ולאחר שפעמיים בעבר הוא מנע את הגעתם של כל התשעה או כמה מהם להשתלמות באמצעות אי מענה ממושך או מענה שלילי שניתן זמן קצר מאוד לפני מועד ההשתלמות, כך שהמסורבים לא יכלו להגיש השגה על הסירוב. בעתירה ביקשו הארגונים, בנוסף על הסעד הפרטני, כי בית המשפט יורה לצבא לענות לבקשות בטווח זמן שיאפשר נקיטת צעדים במקרה של סירוב.

כעבור כחודש התקבלה תגובת המדינה לעתירה: שישה מן העותרים יורשו לעבור ואילו השלושה הנותרים נדחים מטעמים ביטחוניים. באשר לסעד הכללי שהתבקש טענה הפרקליטות כי לא ניתן לקבוע סד זמנים קבוע.⁵⁹ הארגונים לא הסתפקו במענה זה והציעו כי התשובות יינתנו עשרה ימים לכל הפחות לפני מועד הנסיעה המתוכנן.⁶⁰ המדינה הודיעה כי ככלל, תשובות יינתנו לכל המאוחר שלושה ימים לפני מועד הנסיעה.⁶¹ בהחלטתו קבע בית המשפט כי הסדר זה מותיר פרק זמן קצר מכדי לנקוט הליכים במקרה של סירוב והמליץ לצבא להשיב שבעה עד חמישה ימים לפני מועד הנסיעה המתוכנן.⁶² (תיק 44507)

בדצמבר 2006 עתר המוקד לבג"ץ בשמו של ארגון בצלם לאחר שהצבא לא איפשר לשני תחקירני שטח של הארגון מרצועת עזה להיכנס לגדה המערבית לצורך השתלמות מקצועית. השניים, שהחלו לעבוד בארגון לאחר פרוץ האינתיפאדה, מעולם לא ביקרו במשרדי הארגון ולמעט מפגש של אחד מהם עם האחראי עליו, לא פגשו את עמיתיהם לעבודה פנים אל פנים. הצבא אף לא איפשר להם להיכנס לישראל לצורך ראיון העבודה, והקשרים בינם לבין הארגון מתבצעים דרך הטלפון, הפקס והדואר האלקטרוני.

⁵⁸ בג"ץ 4212/06 Advocates sans Frontières ואח' נ' אלוף פיקוד הדרום ואח'.

⁵⁹ שם, הודעה מטעם המשיבים, 28.5.2006.

⁶⁰ שם, הודעה מטעם העותרים, 11.6.2006.

⁶¹ שם, הודעה משלימה מטעם המשיבים, 25.6.2006.

⁶² שם, החלטה, 28.6.2006.

ארגון בצלם פנה אל הצבא כמה פעמים מאז 2004 בדרישה שיתיר לעובדיו להיכנס לתחומי ישראל או הגדה לצורך השתלמות, אולם פניותיו נענו בשלילה. בנובמבר 2006 קיבל הארגון מכתב מטעם הצבא ובו נאמר כי שני התחקירנים יכולים להגיע לגדה לצורך השתלמות, אך כשהגיעו השניים למעבר ארז הם נאלצו לעבור חקירה ממושכת ודקדקנית ואף חיפוש גופני משפיל. הם המתינו קרוב לשבע שעות ולבסוף הודיעו להם החיילים שכניסתם נמנעת והורו להם לשוב על עקבותיהם.

המוקד עתר לבג"ץ בשם הארגון ועובדיו.⁶³ העתירה עמדה על חשיבות עבודתם של העותרים כפעילי זכויות אדם וטענה כי במניעת השתתפותם בהשתלמות המקצועית יש משום פגיעה בזכותו של הציבור לדעת על הפרות זכויות אדם שישראל מבצעת ברצועת עזה. בעקבות העתירה נמסר כי אחד העובדים, מ"צ, הוא "מנוע כניסה" לישראל, ואילו השני, ז"כ, יוכל לעבור לגדה.⁶⁴ המוקד דרש להתיר לעובדי בצלם הישראלים להיכנס לרצועת עזה כדי שגם מ"צ יוכל להשתתף בהשתלמות.⁶⁵ הצבא אישר לשניים מעובדי בצלם הישראלים להיכנס לרצועה אך כניסתה של עובדת נוספת נמנעה.⁶⁶ (תיקים 47351, 47352)

האיסור על העתקת מקום מגורים מהרצועה לגדה

הזכות לחופש התנועה במדינה נתונה, או בישות מדינית נתונה, כוללת גם את חירותו של אדם לקבוע את מגוריו בכל מקום שיחפוץ בתוך שטחה של אותה מדינה או אותה ישות מדינית. לא כך הדבר עבור תושבי השטחים. בכל הנוגע להעתקת מקום המגורים מרצועת עזה לגדה המערבית שוללת ישראל זכות זו באופן גורף ונוקטת צעדים קשים כלפי פלסטינים שהתגוררו בעבר ברצועה ועברו אל הגדה. כאשר בוחנים, בהצלבה, גם את יחסה של ישראל כלפי תושבים שעברו מהגדה לרצועה עולה תמונה ברורה לפיה פניה של ישראל אינם רק לניתוק הרצועה והגדה זו מזו אלא גם להפיכת רצועת עזה למכלאה עבור פלסטינים שישראל מעוניינת להרחיקם מן הגדה ולשימוש ברצועה כמכשיר לצמצום אוכלוסיית הגדה. הנשק המשמש את ישראל למימוש מדיניות זו הוא מרשם האוכלוסין הפלסטיני, שעדיין נשלט לחלוטין בידי ישראל.

⁶³ בג"ץ 10603/06, בצלם ואח'י נ' אלוף פיקוד דרום.

⁶⁴ שם, תגובה מטעם המשיבים, 3.1.2007.

⁶⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד איתי רביד, פרקליטות המדינה, 10.1.2007.

⁶⁶ מכתב מיועמ"ש מת"ק עזה, בשם ראש המחלקה לדין בינלאומי, 29.1.2007.

מעבר מהרצועה לגדה: שוהים בלתי חוקיים בארצם

במהלך שנת 2004 החלה ישראל לכנות פלסטינים המתגוררים בגדה המערבית, אך מענם הרשום במרשם האוכלוסין הוא ברצועת עזה, בשם "שוהים בלתי חוקיים". המדינה מציגה עמדה זו כאילו כך היו פני הדברים מעולם, ולא היא. ישראל עצמה מעולם לא התנתה שהייה של פלסטיני באחד מחלקי השטחים בהיתר מטעמה. ראיות ברורות לכך ניתן למצוא הן בעובדה שמשטר ההיתרים הסבוך שישראל כפתה על תושבי השטחים מעולם לא כלל היתר שהייה באחד מחלקי השטחים עבור מי שרשום כתושב שטחים, והן בעובדה שההיתרים שניתנו למי שביקש לעבור מן הרצועה לגדה או להפך היו היתרי כניסה לישראל ותו לא. נוסף על כך, הסכם "המעבר הבטוח" מ-1995 התייחס אך ורק להסדרי המעבר ולא נכללה בו שום הגבלה על משך השהות ברצועה או בגדה לאחר המעבר בשטח ישראל.

כך או כך, מרגע שתייגה את אותם תושבים כ"שוהים בלתי חוקיים", מתייחסת אליהם ישראל בהתאם: גורמי צבא בגדה, המופקדים על הטיפול בבקשות התושבים, ממאנים לטפל בפניותיהם⁶⁷ ואינם מאפשרים להם לצאת ולהיכנס דרך מעבר אלנבי, נקודת היציאה היחידה מן הגדה לחו"ל, וכל מפגש בינם לבין אנשי כוחות הביטחון של ישראל - ומפגשים כאלה יש רבים, בהתחשב במספר העצום של מחסומים קבועים וזמניים הפזורים בגדה - עלול להסתיים בגירוש לרצועה. מניסיון המוקד עולה כי מרגע שהגיע תושב כזה לרצועה, אם כתוצאה מגירוש ואם מרצונו החופשי, חזרתו לגדה אינה מתאפשרת ללא פנייה לבג"ץ, וגם אז אין הדבר מובטח.

כאשר החל המוקד לטפל בפניות של פלסטינים במצב זה, שביקשו לחזור מן הרצועה לגדה, ניאות הצבא ברוב המקרים לאשר את הדבר ואף הסכים לספק לחוזרים מכתב שבו נאמר שאין לגרשם לרצועה וכי הם רשאים לעבור במעבר אלנבי ויש לספק להם שירותים בקרבת מקום מגוריהם בפועל.⁶⁸ כיום קשה להשיג התחייבויות מן הסוג הזה, וגם כאשר ניתן אישור מדגישה ישראל כי הדבר נעשה מטעמים הומניטאריים חריגים, שכן, הכלל הוא לא לאפשר העתקת מגורים מן הרצועה לגדה ולא לאפשר שינויי כתובת מן הסוג הזה.

ע"א נולד בשנת 1987 ברצועת עזה ונרשם בה. אביו היה תושב הרצועה ואמו תושבת הגדה. בשנים הראשונות לאחר נישואיהם חיו בני הזוג ברצועה, אולם כאשר היה ע"א בן ארבע הם שבו לגדה ומאז הם מתגוררים בה. ב-4.2.2006 נתקל ע"א בסיוור שגרתי של המשטרה הכחולה סמוך לכפר

⁶⁷ על הסירוב לטפל בבקשות של תושבי הגדה הרשומים בעזה ראו להלן, בפרק "זכויות כלואים".

⁶⁸ ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 22-25.

חיבראת אל-מצבאח. כאשר ראו השוטרים שע"א רשום ברצועה לקחו אותו לתחנת המשטרה במודיעין. ע"א נחקר בתחנה עד השעה 23:00 לערך ואז אמר לו החוקר כי יגורש לרצועה. כל טענותיו של ע"א כי הוא גר בגדה מאז היה בן ארבע, שם מתגוררת משפחתו ושם מקום עבודתו, לא הועילו. עוד באותו הלילה העבירו אותו השוטרים לרצועה.

ע"א פנה מיד לוועדה האזרחית הפלסטינית כדי שזו תעביר בקשה לצד הישראלי להתיר את חזרתו לביתו בגדה. במארס 2006 הגיש המוקד פנייה בשמו של ע"א, בצירוף מסמכים המעידים על כך שהוא חי בגדה, בדרישה להתיר לו לשוב לביתו.⁶⁹ משחלפו שלושה חודשים ללא מענה, למרות תזכורות ששלח המוקד, לא נותר אלא לעתור לבג"ץ.⁷⁰ בעקבות העתירה הסכימה פרקליטות המדינה להתיר לע"א לשוב לגדה.⁷¹

ע"א חזר לביתו ב-23.8.2006, לאחר למעלה מחצי שנה של מגורים כפויים ברצועה, והמוקד דרש מן הפרקליטות לאפשר לע"א לשנות את כתובתו לגדה או להנפיק לו מכתב מטעם הצבא שיבטיח כי לא יגורש לרצועה במפגשיו עם אנשי כוחות הביטחון וכי יוכל לקבל את כל השירותים הנדרשים מרשויות הצבא בגדה. הפרקליט שטיפל בעתירה מטעם המדינה הבטיח לבדוק את האפשרות לעשות זאת, ובעודו בודק את האפשרות, ב-21.11.2006, הגיע ע"א למחסום שגרתי בדרכו מעבודתו לביתו. כשראו החיילים כי בתעודת הזהות שלו כתוב כי הוא תושב הרצועה, עיכבו אותו. רק לאחר התערבות מוקד החירום של המוקד להגנת הפרט, ולאחר שאחיו הגיע למקום, שוחרר ע"א. עד כתיבת שורות אלה טרם התקבלה תשובת הפרקליטות בעניין המכתב או שינוי הרישום. (תיק 42856, תיק ח. 7197)

דומה כי העיכוב במתן תשובות במקרים אלה נובע מניסיון לגבש מדיניות חדשה שתקשה עוד יותר על פלסטינים שהעתיקו את מקום מגוריהם מהרצועה לגדה. במקרה אחר שטופל במוקד, ותשובה בעניינו התקבלה בראשית 2007, הודיעו הרשויות כי הפונה יקבל היתרי שהייה מתחדשים בגדה המערבית;⁷² עד עתה לא ברור מהם ההיתרים הללו והמוקד נאבק נגד המדיניות החדשה. לעת עתה ניתן לציין כי אותו פונה עבר לגדה באמצעות היתר כניסה לישראל ליום אחד. לצד המקרים הספורים שבהם מתיר הצבא לפלסטינים במצב זה - כלומר פלסטינים שגרים בגדה אך מענם הרשום הוא ברצועה - לשוב לגדה, הולכים

69 מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמ"ע, 20.3.2006.

70 בג"ץ 5463/06 אפנדי ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית ואח'.

71 הדברים סוכמו בעל פה בין עורך הדין שיצג את ע"א מטעם המוקד ובין נציג הפרקליטות, 4.7.2006.

72 בג"ץ 810/07 אבו שעבאן ואח' נ' המפקד הצבאי בגדה המערבית ואח'.

ומתרבים המקרים שבהם הצבא מסרב לעשות זאת בתואנות ביטחוניות. כזה הוא מקרהו של מ"ק, שניסיון המוקד למנוע את גירושו לרצועת עזה בתום מאסרו נכשל.

 מ"ק נולד וגדל ברצועת עזה. בשנת 2000, כאשר מלאו לו 18 שנה, עבר להתגורר בגדה המערבית. הוא שכר דירה ברמאללה, מצא עבודה והחל ללמוד הנדסת מכונות באוניברסיטת ביר זית. בינואר 2004 נעצר ונשפט לתקופת מאסר של 32 חודשים, עד ראשית ספטמבר 2006. ניסיון העבר העיד כי מ"ק ישוחרר במקום שבו הוא רשום, קרי רצועת עזה. כדי למנוע את גירושו לרצועה פנה המוקד לשירות בתי הסוהר (שב"ס) בדרישה לשחרר את מ"ק בגדה,⁷³ אך מאחר שלא נתקבלה כל תשובה במשך חודשיים ומועד השחרור הלך וקרוב נאלץ המוקד לעתור בשמו לבג"ץ.⁷⁴ בעתירה הוסבר כי מ"ק מתגורר בפועל בגדה, ועל פי התחייבותה של המדינה בעבר לשחרר עצורים בסמוך למקום מגוריהם,⁷⁵ על השב"ס לשחררו ברמאללה, ולא ברצועה. בנוסף טען המוקד כי שחרורו ברצועה יפגע קשות בזכותו לחינוך, שכן אוניברסיטת ביר זית היא המקום היחיד בשטחים שניתן ללמוד בו הנדסת מכונות, המקצוע שבו בחר. בתגובתה לעתירה התעלמה המדינה לחלוטין מן העובדה שמ"ק השתקע בגדה וטענה כי הוא תושב הרצועה, אף על פי שכך רגלו לא דרכה בה זה כשש שנים. הפרקליטות אמנם הציגה טיעונים כלליים הנוגעים לעמדת המדינה באשר לחופש התנועה בין הרצועה לגדה ולהפך, אולם סירובה להתיר למ"ק לשוב לגדה עם שחרורו נשען בעיקר על הטענה כי הוא מהווה סכנה ביטחונית.⁷⁶ למרות זאת הסכימה המדינה לקיים שימוע כדי לקבוע היכן מ"ק מתגורר, אלא שהצבא ביצע שימוע חטוף מבלי ליידע את עורכי הדין המייצגים את מ"ק מטעם המוקד. דרישת המוקד לשימוע חוזר נענתה, ובמהלכו התברר כי מ"ק אכן התגורר לפני מעצרו ברמאללה, ולא ברצועה.⁷⁷ השופטים, שבפניהם הוצג חומר סודי בנוגע למ"ק, לא השתכנעו מן הטענה שנשקפת ממ"ק סכנה ביטחונית, ובדין שנערך בעתירה חיוו את דעתם כי מן הראוי לאפשר לו לשוב לגדה, לפחות עד שישלים את לימודיו לתואר.⁷⁸ למרות זאת עמד השב"כ בסירובו ולמוקד לא נותר אלא להסיר את העתירה. בספטמבר 2006 שוחרר מ"ק לרצועת עזה. (תיק 44008)

⁷³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למפקד מתקן הכליאה קציעות, שב"ס, 21.5.2006.

⁷⁴ בג"ץ 6412/06, אבו אלקומצאן ואח' נ' שירות בתי הסוהר ואח'.

⁷⁵ בג"ץ 3278/02, המוקד להגנת הפרט נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית, הודעת המדינה,

25.4.2002.

⁷⁶ הי"ש 74, בג"ץ 6412/06, תגובה מקדמית מטעם המשיבים, 15.8.2006.

⁷⁷ שם, השלמת טיעון מטעם העותרים, 3.9.2006.

⁷⁸ שם, דיון, 4.9.2006. (הדברים נרשמו בידי עורכי הדין של המוקד).

המדינה טוענת כי קל יותר לחדור לישראל מהגדה מאשר מהרצועה. זהו טיעון מרכזי במקרים שבהם המדינה מסרבת לאשר לפלסטינים שגרים בגדה אך מענם הרשום הוא ברצועה, והם נקלעו לרצועה בנסיבות כלשהן, לשוב מן הרצועה לגדה בשל סכנה ביטחונית, לכאורה. כך משמשת הרצועה כולה כמעין מכלאה. גם בעבר השתמשה ישראל ברצועה כאמצעי ביטחוני ובג"ץ אף קבע כי ניתן, על פי אמנת גינבה, להגביל את מגוריהם של תושבי השטחים לרצועה כצעד ביטחוני מניעתי. כך היה במקרה של האחים עגירי. ואולם, כאשר מדובר ב"תיחום מגורים", אמנת גינבה קובעת שורה של הגנות על הנפגעים ממנו. בראש ובראשונה היא קובעת כי תיחום המגורים מוגבל בזמן ובסופו יש להתיר למורחקים לשוב לבתיהם. נוסף על כך היא קובעת כי יש להוציא צווי הרחקה מסודרים, לערוך ביקורת שיפוטית תקופתית בעניינם של המורחקים ולהבטיח את כלכלתם כל עוד הצוים בתוקף. למרות זאת, כמו במקרה של מ"ק, ישראל מרחיקה פלסטינים תושבי הגדה אל הרצועה ללא צו, ללא ביקורת, ללא הגבלת זמן וללא כל אפשרות שיבה לגדה.⁷⁹ לכאורה, אילו שינו התושבים שעברו מהרצועה לגדה את מענם הרשמי מלכתחילה לא היה צורך להגיע לבית המשפט כדי לאפשר להם לחזור לגדה ולמנוע את גירושם ממנה. אלא ששינוי כתובת שכזה אינו אפשרי עוד. אף על פי שהסכמי אוסלו קובעים כי שינויי מען הם בסמכותה הבלעדית של הרשות הפלסטינית ועליה רק לעדכן את הרשויות הישראליות, ישראל גורסת ששינויי מען בין הרצועה לגדה טעונים את אישורה - אך מאז פרוץ האינתיפאדה היא אינה מעניקה אישורים מעין אלה. ראוי לציין בהקשר זה שכאשר ביקש המוקד לברר מהו ההליך שעל פיו משנה תושב השטחים את כתובתו, נמסר לו טופס הדומה להפליא לזה המשמש בתוך ישראל ובו נדרש הפונה לציין את כתובתו הישנה ולצדה את כתובתו החדשה. בראש הטופס בערבית המוגש לרשות הפלסטינית לעניין שינוי המען מתנוססת הכותרת "הודעה על שינוי מען", אולם במסמך שהגישה הפרקליטות נכתב בכתב יד, בסמוך לכותרת זו, "בקשה לשינוי מען". בתחתית הטופס נדרש המגיש להוסיף את חתימתו בסמוך למילים (בערבית) "מגיש הבקשה".⁸⁰ למרות כל זאת ישראל עומדת על טענתה שהחלפת כתובת בין שני חלקי השטחים טעונה את אישורה. המחלוקת המשפטית בנושא זה טרם הוכרעה, אולם בפועל, עמדתה של ישראל היא הקובעת, וסירובה לאפשר שינויי מען בין הרצועה לגדה בא לידי ביטוי בכך שהיא אינה מעדכנת אותם ברישומיה. במגעייה עם התושבים הפלסטינים מתייחסת ישראל רק לרישומים המצויים אצלה, ולכן, גם אם אדם ששינה את כתובתו הודיע על כך לרשות המתאימה והמוסמכת, קרי הרשות הפלסטינית,

⁷⁹ ראו ה"ש 33-34.

⁸⁰ המסמך צורף לתגובה מטעם המשיבים לבקשה לפרטים נוספים בבג"ץ 3519/05, **ורד נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**, 25.6.2006.

וגם אם זו הודיעה על כך לרשויות הישראליות, אלה ממשיכות לראות בו תושב הרצועה ולהתייחס אליו בהתאם. כיוון שכך חדלה הרשות הפלסטינית גם היא לרשום שינויי מען מן הרצועה לגדה.

מעבר מהגדה לרצועה: איסור בכיוון אחד

המוקד מסייע גם לתושבי השטחים שהעתיקו את מקום מגוריהם בכיוון ההפוך, כלומר מהגדה המערבית לרצועת עזה. בדרך כלל מדובר בנשים שנולדו וגדלו בגדה, נישאו לתושבי הרצועה ועברו להתגורר עמם. מדי פעם הן מבקשות היתרים לעבור לגדה כדי לבקר את בני משפחותיהן שם, ובסוף הביקור הן מבקשות היתר לשוב לרצועה. בשנת 2005 ניכר שינוי ביחסו של הצבא אליהן. תחילה הנפיק הצבא את האישורים המבוקשים עבור הנשים אולם נוף בהן, שכן, לטענתו, בקשותיהן המקוריות למעבר לגדה נסמכו על מצג עובדתי כוזב כאילו הן שבות לביתה, אף על פי שלמעשה הן מתגוררות ברצועה. האישורים, כך נאמר, לא היו ניתנים אם הצבא היה יודע שהמבקשות מתגוררות ברצועה. לפיכך החל הצבא לדרוש מהן לשנות את כתובתן מהגדה לרצועה מיד עם שובן אליה. בשנת 2006 הפכה דרישה זו לתנאי של ממש להנפקת אישור מעבר.

ו"ב, ילידת טול כרם, נישאה בשנת 2001 לתושב עזה ועברה להתגורר עמו ברצועה. ביוני 2005, לאחר שנולדו לבני הזוג שתי בנות ומאחר שלא ביקרה את משפחתה מאז חתונתה, נסעה ו"ב לעיר הולדתה עם בנותיה באמצעות היתר מטעם הצבא. כעבור חודש ביקשה לשוב לביתה ברצועה. היא הגישה בקשה אחר בקשה ובכל פעם סורבה בתירוץ אחר: פעם היה זה הֶסְגֵר, פעם הייתה זו ההתנתקות, לאחר מכן נאמר לה ש"אינה בגיל המתאים", ובסוף 2005 הורו לה להמתין לפתיחת "המעבר הבטוח" שעליו סוכם עם השלמת הנסיגה של ישראל מרצועת עזה.

בדצמבר 2005, בתום שישה חודשי פרידה כפויה של ו"ב ובנותיה מן הבעל והאב, פנה המוקד ליועמ"ש גדמ"ע בבקשה להתיר את חזרתן לרצועה.⁸¹ הצבא ענה על כך בשלילה, בשל פיגוע שהתרחש בנתניה יום לאחר פניית המוקד.⁸² משחלפו כמעט חודשיים נוספים ודבר לא השתנה בחרה ו"ב לנסוע לירדן, ומשם, דרך מצרים, חזרה לרצועה. כשבועיים אחר כך הגיעה תשובת הצבא: חזרתה של ו"ב לרצועה תתאפשר בכפוף לכך שתעדכן את מענה הרשום לרצועת עזה.⁸³ (תיק 41026)

81 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 4.12.2005.

82 מכתב ממש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 8.12.2005.

83 מכתב מע' קצין פניות ציבור, תיאום הפעולות בשטחים, ענף אג"ם, למוקד להגנת הפרט, 9.2.2006.

במקרה דומה הצליח המוקד להניא את הצבא מדרישתו לשינוי מען לרצועת עזה אולם הרשויות הותירו בעינו את האיום לא להתיר לפונה להגיע בעתיד לגדה המערבית.

מ"מ, ילידת קלקיליה, נישאה ב-1997 לכ"מ, יליד עזה. בשנים הראשונות לנישואיהם חיו בני הזוג בקלקיליה ושם נולדו להם שתי בנות. בשנת 2003 קיבלו בני המשפחה היתרי מעבר דרך ישראל לרצועה ומאז קבעו בה את מגוריהם. ביוני 2005, כאשר הייתה בחודש השמיני להריונה, ביקשה מ"מ וקיבלה היתר מעבר בישראל בכיוון ההפוך, כדי שאמה תהיה לצדה בעת הלידה. שתי בנותיהן של בני הזוג נשארו עם אביהן ברצועה. זמן קצר לאחר הלידה, באוגוסט 2005, פנתה מ"מ למשרד הקישור הפלסטיני וביקשה היתר מעבר כדי לחזור לעזה, אך בקשתה סורבה. בתחילת 2006, לאחר ששתי בקשות נוספות סורבו, פנתה למוקד לסיוע. בתשובה לפניית המוקד⁸⁴ נמסר כי המעבר לרצועה יותר בתנאי שתשנה את מענה במרשם האוכלוסין וכי האישור לעבור מן הרצועה לגדה ניתן לה על סמך מצג עובדתי כוזב לפיו היא מתגוררת בגדה, לכאורה, כיוון שמענה הרשום הוא בגדה.⁸⁵ המוקד דרש מן הצבא לסגת מן התנאי שהציב להנפקת ההיתר⁸⁶ אולם הצבא עמד בסירובו והמוקד עתר בשמה של המשפחה לבג"ץ.⁸⁷ מקץ כחודש וחצי התקבלה תשובה מטעם הפרקליטות על פיה תורשה מ"מ לשוב לרצועה דרך ישראל מבלי לשנות את מענה, אולם היא הוזהרה כי אם לא תעשה זאת, ובהתחשב בכך שמרכז חייה נמצא ברצועה, בקשותיה לעבור לגדה בעתיד יטופלו בהתאם.⁸⁸ ב-7.5.2006, לאחר קרוב לשנה, שבה מ"מ לביתה, לבעלה ולבנותיה ברצועת עזה. (תיק 42109)

במהלך הטיפול בבקשתה של מ"מ הבהיר הצבא כי הוא אינו מאפשר מעבר בין שני חלקי השטחים אלא אם מדובר בנסיבות הומניטאריות או באדם המבקש לשוב לאזור שבו הוא מתגורר, על פי הרשום במרשם האוכלוסין.⁸⁹ מכאן שהדרישה לשינוי המען מהגדה לרצועה היא למעשה דרישה לוותר מוחלט על הזיקה לגדה. מרגע שנשים אלה ישנו את מענן הרשום הן לא יוכלו להיכנס לגדה אלא במקרים חריגים שבחריגים, ואם נסיבות חייהן ישתנו הן לא יוכלו לשוב

84 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 13.2.2006.

85 מכתב מרמ"ד מרשם אוכלוסין בשם יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 13.2.2006.

86 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 16.2.2006.

87 בג"ץ 2632/06, **מסעוד נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**.

88 מכתב מהעוזר לפרקליט המדינה למוקד להגנת הפרט, 1.5.2006.

89 מכתב מרמ"ד מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 23.2.2006.

ולחיות בגדה. במקרים אלה גם לא תהיה להן אפשרות לצאת דרך מעבר הפיח ומשם, דרך מצרים, ירדן וגשר אלנבי, להגיע לגדה המערבית, שכן ישראל אינה מאפשרת למי שרשום ברצועה לעבור בגשר אלנבי. הצבא מעמיד בפני הנשים הללו ברירה אכזרית ובלתי אפשרית - להיפרד מן המשפחה שהקימו בעזה או לוותר על משפחתן ומקומות הולדתן בגדה. כדי לחדד את האבסורד שבדרישה זו ניתן לציין כי תושב השטחים שהתגורר בגדה ועבר להתגורר בחו"ל, ולא בעזה, אינו מאבד את זיקתו לגדה; הוא יכול להיכנס אליה דרך גשר אלנבי וישראל אינה מציבה בפניו כל דרישה למחוק עצמו ממרשם האוכלוסין של הגדה. כאן נחשף השימוש האינטרסנטי שישראל עושה בשליטתה על מרשם האוכלוסין. אדם נחשב לתושב רצועת עזה כל עוד הוא רשום כך במרשם האוכלוסין, ואחת היא מה מקום מגוריו בפועל, וככזה הוא נתפס כמי שאין לו זכות לשהות בגדה המערבית. במקרים מסוימים, "הומוניטאריים", כלשון הצבא, מתיר הצבא ל"תושבי עזה" לשהות בגדה אולם אינו מאפשר להם לשנות את הרישום במרשם האוכלוסין כך שישקף נאמנה את המצב בפועל, ימנע את גירושם מן הגדה ויבטיח את שובם אליה. לעומת זאת, כאשר הצבא מטפל בבקשות של מי שהעתיקו את מקום מגוריהם בכיוון ההפוך, מן הגדה לרצועה, המגורים בפועל הם שקובעים, ולא המען הרשום. במקרים אלה, לא זו בלבד שאין כל מניעה לשינוי הכתובת אלא ששינוי זה הופך לתנאי בל יעבור לאיחוד עם קרובי המשפחה שנתרו בעזה, ולאחר שתנאי זה מתמלא נחשבים התושבים הללו ל"תושבי עזה" ונשללת מהם הזכות להגיע אל הגדה ולשהות בה. כך, באמצעות שליטתה במרשם האוכלוסין, משתמשת ישראל ברצועה לא רק ככלא - שאינו מצריך כל הליך משפטי - לתושבי השטחים הרשומים בה אלא גם כמכשיר להרחקה סופית של תושבי הגדה שעזבו אותה לטובת הרצועה.

כניסה מישראל לרצועת עזה

מתחילת הכיבוש ב-1967 ועד העברת הסמכויות לרשות הפלסטינית ב-1994 איפשרה ישראל לאזרחיה ולתושביה הפלסטינים להיכנס לרצועת עזה ללא הגבלה. כך חודשו ושגשו קשרי משפחה, חברות ומסחר שנגדעו עם הקמת מדינת ישראל ופיצול האוכלוסייה הפלסטינית ב-1948. עם החתימה על הסכמי אוסלו, ועם גידור הרצועה והעברת הסמכויות במרבית שטחה לרשות הפלסטינית, צומצם בהדרגה חופש התנועה הניתן לאזרחי ישראל ולתושביה המבקשים להיכנס לתחומי הרצועה. ב-1994 ביטלה ישראל את ההיתר הכללי והתנתה כניסת אזרחים ותושבים פלסטינים בהיתר אישי מיוחד מטעם הצבא. עם פרוץ האינתיפאדה השנייה הוגבלה עוד יותר הכניסה לרצועה: ישראל חדלה לאשר

את ביקורי המשפחות בחגים (משנת 1994 ועד פרוץ האינתיפאדה השנייה נהגה ישראל לפתוח את שערי הרצועה בפני אזרחי ישראל ותושביה שביקשו לבקר את קרוביהם ברצועה בחגים המוסלמיים עיד אל-פיטר ועיד אל-אדחא, ללא צורך בהיתר אישי),⁹⁰ פגעה ב"נוהל משפחות חצויות", שאיפשר לישראליות⁹¹ שנישאו לתושבי הרצועה לקיים בה חיי משפחה משותפים, והצרה עד מאוד את הקריטריונים למתן היתרים לביקורי משפחה. כיום ניתנים היתרים לביקורים אלה רק במקרים הומניטאריים ובנסיבות חריגות, כגון ביקור קרוב משפחה חולה או השתתפות בחתונות, בטקסי אירוסין ובהלוויות, וגם זאת רק כאשר מדובר בקרובי משפחה מדרגה ראשונה. מאבקי של המוקד בעניין זה הובילו לחידוש ביקורי החגים ו"נוהל משפחות חצויות", גם אם לא במידה מספקת, והגמישו מעט את הקריטריונים הצרים לביקורי משפחה אחרים.

משפחות חצויות

"נוהל משפחות חצויות" נועד לאפשר לנשים תושבות ישראל או אזרחיות ישראל שנישאו לתושבי רצועת עזה לחלק את חייהן בין מקומות הולדתן, שבהם מתגוררות משפחותיהן המקוריות, לבין רצועת עזה, שבה מצוי התא המשפחתי שהקימו עם בחירי לבן. הנוהל הונהג בעקבות התערבות המוקד, לאחר ביטול ההיתר הכללי ב-1994. בתחילה, על פי הנוהל, קיבלו הנשים בדרך כלל היתרים להיכנס לרצועת עזה ולשהות בה שלושה חודשים. את ההיתרים ניתן היה לחדש כאשר פג תוקפם. הנשים נהגו לבקש את ההיתר בעודן שוהות בתחומי ישראל או ירושלים המזרחית, כשקיבלו אותו נכנסו לרצועה, וכעבור שלושה חודשים, כשפג תוקפו, הגיעו למת"ק ארז, אנשי הרשות הפלסטינית העבירו את ההיתר לצד הישראלי, הצד הישראלי חידש אותו והחזירו לצד הפלסטיני, וזה העבירו לנשים הממתינות. בשלהי שנת 2000, עם פרוץ האינתיפאדה, הופסק הנוהל לזמן מה. בעקבות התערבות המוקד הוא חודש, אך לא במלואו: ההיתרים שניתנים תקפים לחודש אחד בלבד, והנוהל מוקפא כל אימת שמוחרף הסגר על הרצועה - אירוע תדיר בימי האינתיפאדה. הקפאת הנוהל אינה נעשית במתכונת אחידה: לפעמים הצבא מסרב לחדש היתרים קיימים אך מנפיק היתרים חדשים, או להפך; לפעמים הוא מסרב גם להנפיק היתרים חדשים וגם לחדש היתרים קיימים; ולפעמים הוא אינו מתיר לנשים שנמצאות בתוך הרצועה לצאת ממנה - מעשה בלתי חוקי בעליל, שהרי מדובר בתושבות ובאזרחיות של המדינה הזכאיות להיכנס אליה בכל עת שיחפצו בכך.

⁹⁰ למוקד לא ידוע על נוהל דומה בחגים הנוצריים בימים שעד פרוץ האינתיפאדה השנייה.

⁹¹ ישנם גם גברים ישראלים הנשואים לתושבות הרצועה, אולם רובם המכריע של תיקי המוקד העוסקים בנושא זה הם של נשים הנשואות לתושבי הרצועה, ומכאן השימוש בלשון נקבה.

בימי הקפאת הנוהל עומדות נשים אלה בפני ברירה אכזרית: אם הן נשארות ברצועה בלא היתר תקף רואה בהן הצבא עברייניות שהפרו צו אלוף האוסר כניסת ישראלים לרצועה והן מסתכנות בסנקציות שיינקטו נגדן כאשר ירצו לצאת. ואכן, נשים שהגיעו למחסום ארז לצורך חידוש היתרים זמן מה לאחר שפג תוקפם נתקלו בסנקציות שונות, כולל סירוב לחדש את ההיתר ודרישה לצאת מן הרצועה, חקירה משטרתית על רקע הפרת צו אלוף ואף ענישה מינהלית בדמות סירוב להנפיק היתר חדש במשך תקופה ממושכת מרגע שיצאו מן הרצועה. לעומת זאת, אם הן יוצאות מן הרצועה הן מסתכנות בפרידה ממושכת ממשפחותיהן שברצועה, שכן, כל עוד הקָגֵר נמשך רבים הסיכויים שלא יקבלו היתר חדש. זאת ועוד. על פי הנוהל, ילדים קטינים הרשומים בתעודת הזהות הישראלית של האם נכנסים לרצועה כנלווים לאמם עד הגיעם לגיל 18, והם חייבים לצאת עמה כאשר היא עוזבת את הרצועה. ילדים הרשומים בתעודת הזהות הפלסטינית של האב רשאים להתלוות לאמם רק עד הגיעם לגיל חמש.⁹²

חידוש ההיתרים אף כרוך בסיכונים ובקשיים. ראשית, כדי לחדש את ההיתר נדרשות הנשים להגיע בעצמן למחסום ארז, שהרי הצבא אינו מאפשר הגשת בקשה באמצעים שאינם מחייבים הגעה למחסום, כגון שיחת טלפון או משלוח פקס. בימים שישראל מפגיזה את הרצועה מן האוויר או מבתרת אותה וחוסמת את התנועה בין דרומה לצפונה מדובר במשימה כמעט בלתי אפשרית. שנית, בימים שהצבא מסרב לחדש היתרים הוא דורש מהנשים שהצליחו להגיע למחסום ארז, למרות הסיכונים, לצאת מן הרצועה לאלתר. שוב עומדות נשים אלה לפני הסכנה שבמשך זמן לא ידוע לא יוכלו לשוב לבתיהן ברצועה. בהקשר זה חשוב לציין שהצבא אינו מודיע בפומבי מתי מוקפא הנוהל ובאיזו מתכונת. הנשים המתגוררות ברצועת עזה ניזונות משמועות בלבד והן אינן יכולות לדעת מתי ניתן לחדש את ההיתר ואם המאמץ לעמוד בדרישות המכבידות של ישראל לא יסתיים בפירוד כפוי ממשפחתן. על הסנקציות המוטלות על נשים שלא חידשו את היתריהן, גם אם לא באשמתן, ניתן ללמוד מן המקרה הבא.

נ"צ, תושבת ירושלים המזרחית, מתגוררת עם בעלה ובנה ברצועת עזה במסגרת "נוהל משפחות חצויות". בשנת 2005 הצליח המוקד להביא לידי סיום פרידה כפויה בת למעלה משנתיים של נ"צ ובנה מאבי המשפחה לאחר שני"צ נכנסה לירושלים בשנת 2002 והצבא סירב להתיר לה לשוב לרצועה. בעקבות עתירה שהגיש המוקד ניאות הצבא להתיר לה ולבנה לשוב לביתה בתנאי שתחייב לא

⁹² ישראל אינה מאפשרת רישום ילדים בתעודות שני ההורים כאשר הורה אחד הוא תושב הרשות והשני הוא תושב או אזרח ישראל.

לצאת מן הרצועה במשך שנה תמימה.⁹³ ני"צ אכן חזרה לרצועה ונותרה בה, תוך שהיא מחדשת את ההיתר שקיבלה בכל פעם שפג תוקפו. אלא שבכך תלאותיה לא תמו.

בפברואר 2006 עברה ני"צ הפלה טבעית. הצבא אמנם התיר לאמה ולאחותה להיכנס לרצועה באפריל ולסעוד אותה, אך מקץ חודש, כאשר רצו לשוב ולבקר אותה משום שמצבה הנפשי היה בכי רע בעקבות האירוע הטראומטי, נאמר למוקד שלא מסמך רפואי עדכני הביקור לא יאושר. מפקד משרד ישראלים במת"ק עזה רמז כי מאחר שבנות המשפחה כבר ביקרו את ני"צ באותה שנה, לא יותר להן ביקור נוסף.⁹⁴ ני"צ ביקשה אפוא להיכנס לישראל, אולם אז הרתה שוב והריונה הוגדר כהריון בסיכון גבוה. ני"צ סבלה מכאבים ומדלקות ובנות משפחתה ביקשו שוב להיכנס ולהיות לצדה. משרד ישראלים, המטפל בבקשות מן הסוג הזה, שירך רגליו גם הפעם וביוני הפכה הבקשה ללא רלוונטית, שכן בעקבות שביית החייל גלעד שליט הוחרף הסגר ונאסרה כניסת תושבים ואזרחים ישראלים לרצועה.

עם החרפת הסגר חדל הצבא לחדש היתרים של נשים ממשפחות חצויות ששהו ברצועה, ובתקופות מסוימות אף התנה את יציאתן לישראל או לירושלים המזרחית בתיאום מראש. עם זאת נמסר למוקד כמה פעמים כי לא יינקטו צעדים נגד נשים שלא חידשו את היתריהן בשל הסגר.⁹⁵ ני"צ טלפנה פעמים רבות למשרד ישראלים כדי לברר מתי תוכל לחדש את ההיתר, ולבסוף נאמר לה להתייצב במחסום ארז ב-25.9.2006. ביום המבוקש הגיעה ני"צ למחסום אולם לאחר המתנה של כשעתיים בצד הפלסטיני נאמר לה שהישראלים הודיעו כי ההיתר לא יחודש ועליה לשוב על עקבותיה ולחזור למחרת. ביום המחרת התייצבה ני"צ במחסום בשעה 10:00 לערך, ביחד עם בנה בן החמש. היא המתינה במתחם המחסום עם בנה קרוב לעשר שעות מבלי שההיתר יחודש, מבלי שיותר לה לשוב לביתה ומבלי שיוסבר לה מדוע נמשכת ההמתנה זמן כה רב או מה יהיה בסופה. המוקד שוחח עם מפקד משרד ישראלים פעמים מספר במהלך אותו יום כדי לעמוד על הסיבה לעיכוב אך הלה טען כי הוא עושה כל שביכולתו כדי להתיר לני"צ לשוב לרצועה. מאוחר יותר הסתבר כי בעודו מפריח הבטחות למוקד הוא שב ונזף בני"צ על שלא חידשה את ההיתר במועד. ני"צ הסבירה כי ההיתר שהיה בידה פג רק לאחר ההחרפה בסגר ביוני 2006 וכי היא

93 על מקרה זה ראו בהרחבה בדו"ח המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2005**, עמ' 16-17.

94 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט למשרד ישראלים במת"ק עזה, 30.5.2006.

95 מכתב מהמוקד להגנת הפרט למפקד משרד ישראלים במת"ק עזה, 28.6.2006. ההבטחה ניתנה בשיחת טלפון. במכתבו חזר המוקד על הדברים וביקש הודעה בכתב אם נפל בהם אי דיוק. הודעה כזו מעולם לא התקבלה.

שבה והתקשרה למשרד ישראלים כדי לברר מתי תוכל לחדשו, והיא אף חזרה וציינה כי בשל מצבה הבריאותי לא היה לאל ידה להגיע למחסום ארז בימים שלאחר חידוש הטיפול במתן היתרים.

בעת ההמתנה במחסום החלה נ"צ לחוש ברע. דבריה על מצבה הבריאותי הקשה ועל הסיכון הגבוה ללידה מוקדמת לא הביאו לזירוז הטיפול, ואחד השוטרים אף התריס לעברה שמצדו היא יכולה ללדת "כאן ועכשיו" וכי יהיה עליה להמתין עוד ארבע שעות לפחות. לקראת השעה 20:00 חידשו נציגי המת"ק את ההיתר של נ"צ ואיפשרו לה לשוב עם בנה לביתה. (תיק 15328)

גם נשים שעולה בידן לחדש את היתריהן בסדירות - עד כמה שאפשר בנסיבות החיים ברצועת עזה - נתקלות בקשיים ובמכשולים ביורוקרטיים לא קלים.

א"ד, תושבת ירושלים המזרחית, נשואה לס"ד, תושב הרצועה. מאז נישואיה מחלקת א"ד את חייה בין משפחתה בירושלים ובין הרצועה. משנת 1995 הסדירה א"ד את שהייתה ברצועה באמצעות היתרים מתחדשים במסגרת "נוהל משפחות חצויות". גם במהלך האינתיפאדה השנייה הצליחה לחדש את היתריה דרך קבע. ביולי 2006 פג תוקף ההיתר האחרון שהיה ברשותה אלא שאז הוקפא "נוהל משפחות חצויות" עם החמרת הסגר שהטיל הצבא לאחר תקיפת המוצב הישראלי ושביית החייל גלעד שליט. כאשר הוכרז על הקלות בסגר פנתה א"ד למת"ק כדי לחדש את ההיתר, אולם שם נמסר לה כי ההיתר לא יחודש בשל מניעה ביטחונית בעניינה.⁹⁶ כיוון שנמסר כי המניעה משטרתית, פנה המוקד למשטרה בדרישה להסירה.⁹⁷ למעלה מחודש לאחר מכן התקבלה תשובה שהמניעה הוסרה.⁹⁸ המוקד שב ופנה למת"ק בדרישה לחדש את ההיתר,⁹⁹ ובתגובה נענה כי הבקשה הועברה לבדיקת גורמי הביטחון ואלה מסרו שלא יינתן אישור כל עוד לא תצא א"ד מן הרצועה ותסדיר את מעמדה במשרד הפנים בירושלים, וכי הדברים כבר נאמרו לא"ד בעבר, בעת שפנתה למת"ק לחידוש ההיתר.¹⁰⁰ על פי א"ד, דרישה זו מעולם לא הועלתה בפניה בפניויה למת"ק לחידוש ההיתר, ובלאו הכי היא אינה יכולה לצאת מן הרצועה בלי שתדע אם ומתי תשוב אליה, שכן בעלה סובל ממחלת לב והיא היחידה הסועדת אותו. המוקד דרש כי מאחר שהמניעה הביטחונית כבר הוסרה, יונפק

⁹⁶ הדברים נמסרו לא"ד בעל פה על ידי נציג המת"ק, 6.9.2006.

⁹⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מעברים - ביקורת גבולות, 14.9.2006.

⁹⁸ מכתב מרמ"ד מעברים, משטרת ישראל, למוקד להגנת הפרט, 22.10.2006.

⁹⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לדובר מת"ק ארז, 23.10.2006.

¹⁰⁰ שיחת טלפון בין נציג מת"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 31.10.2006.

לא"ד היתר.¹⁰¹ ב-2.11.2006, למעלה מחודשיים לאחר שהבקשה הוגשה, מסר הצבא כי התקבל אישור להנפקת ההיתר.¹⁰² הדרישה להסדרת המעמד במשרד הפנים בירושלים נעלמה כלא הייתה. (תיק 17763)

במקרה אחר, שבו נדרש טיפול בהול בשל נסיבות הומניטאריות חריגות, נמשך הטיפול זמן החורג לחלוטין מתחום הסבירות.

י"ת, המתגורר ברצועת עזה, סובל ממחלת לב קשה ואף נותח במצרים בראשית 2006. אשתו וילדיהם הם אזרחים ישראלים שמחלקים את חייהם בין יפו לרצועה. במהלך השנה התדרדרה מאוד בריאותו של האב ולמחלת הלב נוסף גם דיכאון עמוק. בני משפחתו ביקשו להיכנס לרצועה כדי לתמוך בו. ב-1.11.2006 שלח המוקד מכתב ובו ביקש אישור כניסה לעזה עבור אם המשפחה ושניים מילדיה, בן 25 ובת 5.¹⁰³ כשלושה שבועות לאחר מכן נמסר מן הצבא כי הבקשה בטיפול.¹⁰⁴ לאחר תשעה ימים התברר כי הבקשה לא טופלה כלל כיוון שחסר תצלום של תעודת הנישואין של בני הזוג. המוקד שלח העתק מצולם של תעודת הנישואין,¹⁰⁵ כמבוקש, אולם גם אז הטיפול לא התקדם. כעבור כשבועיים נמסר כי ההעתק כהה מדי.¹⁰⁶ כאשר נשלח העתק נוסף נאמר שהוא בהיר מדי.¹⁰⁷ יצוין כי פעמיים במהלך 2006 קיבלו בני המשפחה היתרים על סמך תצלום של אותו עותק עצמו של תעודת הנישואין שנשלח עם הבקשה הנוכחית. המוקד נאלץ לשלוח העתק נוסף.¹⁰⁸ שבוע לאחר שהעתק זה התקבל וכמעט חודשיים לאחר הגשת הבקשה המקורית, ולמרות תזכורות חוזרות ונשנות מצד המוקד שמדובר בבקשה דחופה בשל מצבו הקשה של האב, התקבל האישור.¹⁰⁹ בני המשפחה נתבקשו לתאם את הגעתם לרצועה עם משרד ישראלים, אך כאשר ניסה הבן לעשות זאת נאמר לו כי במחשבי הצבא לא מצוין שהבקשה מאושרת. המוקד שלח לבן את האישור שהתקבל בכתב, אולם ניסיונותיו לשלוח את המסמך בפקס למשרד ישראלים עלו בתוהו משום שהפקס במשרד לא פעל. גם למחרת בקשתו לא טופלה, וביום השלישי לאחר מתן ההסכמה לאישור

101 הי"ש 99.

102 שיחת טלפון בין נציג מתי"ק עזה למוקד להגנת הפרט, 2.11.2006; מכתב ממשדר פניות ציבור, מתי"ק ארז, למוקד להגנת הפרט, 8.11.2006.

103 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לקצין פניות הציבור, דובר מתי"ק עזה, 1.11.2006.

104 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי, מתי"ק עזה, 21.11.2006.

105 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לקצין פניות הציבור, דובר מתי"ק עזה, 30.11.2006.

106 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי, מתי"ק עזה, 12.12.2006.

107 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי, מתי"ק עזה, 12.12.2006.

108 פקס מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי, מתי"ק עזה, 17.12.2006.

109 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לנציגת מתי"ק עזה, 25.12.2006.

שוב נדרשה התערבות המוקד.¹¹⁰ נציג פניות הציבור במת"ק ביקש לקבל את הבקשה בכתב והמוקד נענה לכך,¹¹¹ ואכן, בסוף היום נמסר כי כניסתם של בני המשפחה מתואמת ליום המחרת. ב-29.12.2006 נכנסו בני המשפחה לבקר את אביהם. (תיק 29523)

בהתחשב במכלול הנסיבות הללו אין תימה שנשים רבות נשרו לחלוטין ממעגל ההיתרים במהלך האינתיפאדה. במשך קרוב לשבע שנים לא ראו נשים אלה את בני משפחתן שהותירו מאחור עת נישאו לתושבי הרצועה. לכמה מהן הורים מבוגרים שאינם בקו הבריאות ומעולם לא ראו את נכדיהם שנולדו לאחר פרוץ האינתיפאדה.

ח"ע, ילידת ירושלים המזרחית, נישאה לתושב הרצועה ב-1991 ועברה לגור עמו ברפיח. עם החלת "נוהל משפחות חצויות" ועד פרוץ האינתיפאדה שהתה ח"ע ברצועה במסגרת נוהל זה וחידשה את היתריה דרך קבע. ואולם, בשיאה של האינתיפאדה הייתה הנסיעה מרפיח, הנקודה הדרומית ביותר ברצועה, למחסום ארו, הנקודה הצפונית ביותר בה, כרוכה בסכנה פיזית בשל הפגזות הצבא הישראלי וחילופי אש, וישראל אף נהגה לבתר את הרצועה לאזורים ומנעה כליל את המעבר ביניהם. בנוסף על כך חששה ח"ע שאם תצא מן הרצועה לא תוכל לשוב אליה במשך זמן רב וכך תופרד מבעלה ומשלושת ילדיה ותאבד את משרתה כיועצת חינוכית בבית ספר. ח"ע נשרה ממעגל ההיתרים. בשנת 2003 לקתה אמה בלבה ועברה צינתור. ח"ע פנתה למוקד בבקשה שיסייע לה לשוב למעגל ההיתרים כדי לצאת לבקר את אמה בירושלים.¹¹² במשך כמעט שנה וחצי נותר מכתבו של המוקד ללא כל תשובה עניינית; באוקטובר 2004 מסר מת"ק עזה כי הפנייה בטיפול,¹¹³ אולם טיפול זה לא הניב דבר. השנים חלפו והפרידה בין ח"ע לאמה, ו"ח, הלכה והתמשכה. האם אף מעולם לא זכתה לראות שניים מנכדיה שנולדו ברצועה. בינואר 2006 היא קיוותה להיכנס לרצועה בעת ביקורי עיד אל-אדחא, ולשם כך הגישה בקשה במת"ק עזה, אולם שם נמסר לה כי היא מנועה.¹¹⁴ ביוני 2006 ביקשה ו"ח את סיוע המוקד כדי לבקר את בתה ונכדיה אך המת"ק הודיע כי היא לא תוכל להיכנס

¹¹⁰ שיחות טלפון בין המוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי, מת"ק עזה, 27.12.2006, 28.12.2006.

¹¹¹ פקס מהמוקד להגנת הפרט לקצין פניות הציבור, לדובר מת"ק עזה ולתא ההומניטארי, מת"ק עזה, 28.12.2006.

¹¹² מכתב מהמוקד להגנת הפרט ללשכת יועמ"ש עזה, מחסום ארו, 17.6.2003.

¹¹³ מכתב מהעוזרת ליועמ"ש עזה, בשם יועמ"ש עזה, למוקד להגנת הפרט, 18.10.2004.

¹¹⁴ נמסר בעל פה מאחיה של ח"ע למוקד להגנת הפרט, 18.1.2006.

לרצועה כיוון שבתה שוהה בה באופן בלתי חוקי;¹¹⁵ בתשובה שנשלחה בכתב נומק הסירוב ב"אי עמידה בקריטריונים"¹¹⁶ הפירוד בין ח"ע וילדיה לבין ו"ח, האם והסתבא, נמשך קרוב לשבע שנים, ללא כל פתרון באופן. (תיק 27263)

ב-20.12.2005 התקיימה פגישה בין נציגי המוקד לנציגי המת"ק הישראלי בעזה. בין היתר העלה המוקד את המקרה של ח"ע ושל ארבע נשים נוספות שמצבן דומה, בניסיון להשיבן ל"נוהל משפחות חצויות", לאחר שניסיונות קודמים לעשות כן, כולל פנייה לפרקליטות המדינה, הסתיימו בלא תוצאה. במהלך הפגישה נתבקש המוקד להעביר את פרטי המקרים המטופלים על ידו ונאמר כי ייעשה מאמץ להסדיר את הדבר.¹¹⁷ במכתב ששלח בעקבות פגישה זו הדגיש המוקד את הנסיבות שהובילו לכך שהנשים הללו שוהות ברצועה ללא היתרים, ציין כי מדובר בסוגיה הומניטארית ודרש להשיבן למעגל ההיתרים מבלי שיוטלו עליהן סנקציות כדוגמת אלה שנקטו בעבר כלפי נשים שלא הצליחו לחדש את היתריהן.¹¹⁸ במשך כשמונה חודשים שלח המוקד תזכורות ואף ניהל שיחות טלפון עם נציגי הצבא השונים שאמורים היו לטפל בעניין, ופעם אחר פעם הובטח למוקד כי הנושא בטיפול, אך כאשר התקבלה לבסוף תשובת הצבא התברר כי לא נעשה דבר לפתרון הבעיה והמצב נותר בעינו. הנשים, כך נאמר במכתב, "רשאיות [...] לצאת מן הרצועה ולהיכנס לישראל. בקשותיהן של אלו אשר יבקשו לשוב לרצועה ייבחנו בהתאם למקובל על פי נוהל משפחות חצויות[...]", אולם במכתב נכלל גם איום סמוי: "יצוין", כך נכתב, "כי העובדה שאדם חרג מתנאי ההיתר שניתן לו עשויה להוות שיקול רלוונטי להחלטה האם להנפיק לו היתרים נוספים",¹¹⁹ ללא הבטחה שיעלה בידן לשוב לרצועה - לבעליהן, לילדיהן ולעבודתן - יקשה מאוד על הנשים הללו לצאת מן הרצועה ומעגל הקסמים יימשך.

ביקורי משפחות ברצועת עזה

כאמור, בעבר איפשרה ישראל לתושבים ולאזרחים המבקשים לבקר קרובי משפחה ברצועת עזה, והם אינם נכללים ב"נוהל משפחות חצויות", להיכנס לרצועה באמצעות היתרים אישיים שמנפיק הצבא. כיום היתרים כאלה ניתנים

¹¹⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למשרד ישראלים, מת"ק עזה, 11.6.2006; שיחות טלפון בין המוקד להגנת הפרט לנציגת משרד ישראלים במת"ק עזה, 18.6.2006.

¹¹⁶ מכתב ממשרד ישראלים, מת"ק ארז, למוקד להגנת הפרט, 18.6.2006.

¹¹⁷ פרוטוקול פגישה בין נציגי המוקד להגנת הפרט לנציגי משרד מתאם פעולות הממשלה בשטחים (מתפ"ש), 20.12.2005 (הפרוטוקול נרשם בידי נציגי המוקד).

¹¹⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לראש מת"ק עזה, 19.1.2006.

¹¹⁹ מכתב מוקי ייעוץ, המחלקה לדין בינלאומי, מפקדת הפרקליט הצבאי הראשי, למוקד להגנת הפרט, 23.8.2006.

אך ורק לצורך ביקור קרוב מדרגה ראשונה ואך ורק בנסיבות חריגות כגון הלוויה, חתונה או מחלה קשה של בן המשפחה המתגורר ברצועה. אף על פי שתמיד מדובר בבקשות דחופות, שהרי אלה הנסיבות היחידות שבהן ניתן בכלל להיכנס לרצועה,¹²⁰ זמן הטיפול ואופיו אינם עולים תמיד בקנה אחד עם אופי הבקשה.

א"מ, יליד רצועת עזה, קיבל באמצע שנות ה-90 מעמד בישראל מכוח נישואיו לתושבת ירושלים המזרחית והוא מתגורר בעיר עמה ועם ילדיהם המשותפים. משפחתו המקורית נותרה בעזה. ברבות השנים חלתה אמו, פ"מ, בסרטן, ובנה נהג לבקר אותה ברצועה. את אישורי הכניסה לרצועה קיבל א"מ לאחר שהגיש בקשות מתאימות במת"ק ארז, מלוות במסמכים רפואיים המעידים על מצבה של אמו. גם במהלך 2006 ביקר א"מ את אמו; עד יוני 2006 נכנס א"מ ארבע פעמים לרצועה כדי לסעוד את אמו כאשר מצבה התדרדר. האישורים התקבלו במהירות, על פי רוב בתוך יום, וכך גם בקשותיו של א"מ להאריך את ההיתר כאשר פג תוקפו.

באוקטובר 2006 ביקש א"מ להיכנס לרצועה פעם נוספת כדי לבקר את אמו, שמצבה החמירי שוב, הפעם בלוויית בנו.¹²¹ כעבור כשבועיים הודיע נציג המת"ק כי הבקשה אושרה וא"מ יכול להיכנס לרצועה,¹²² אולם יום לאחר מכן, כאשר נציגת המוקד דרשה לקבל תשובה זו בכתב, טען אותו נציג כי נפלה טעות בתשובתו, המסמכים הרפואיים מזויפים ואין אישור.¹²³ טענה זו נראתה תמוהה, שהרי א"מ נכנס פעמים רבות לרצועה בהסתמך על מסמכים רפואיים דומים שניתנו על ידי אותו רופא. המוקד דרש שהבקשה תטופל במהירות, אך כשהתברר שהצבא אינו נסוג מעמדתו נשלחו מסמכים רפואיים נוספים.¹²⁴ מקץ כשבוע שוב נשמעה טענה בדבר המסמכים הרפואיים. הפעם לא נטען כי הם מזויפים אלא שאין די בהם ודרושים מסמכים רשמיים מבית חולים ברצועה.¹²⁵ א"מ השיג את המסמך המבוקש והעבירו באמצעות המוקד למת"ק עזה.¹²⁶ בפברואר 2007, ארבעה חודשים לאחר הגשת הבקשה המקורית, התקבלה התשובה כי לא"מ ולבנו ניתן אישור כניסה לרצועה.¹²⁷

120 למעט ביקורי חגים, וראו על כך בהמשך.

121 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי ולקצין פניות ציבור, דובר מת"ק עזה, 15.10.2006.

122 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לקצין פניות ציבור, דובר מת"ק עזה, 30.10.2006.

123 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לנציג מת"ק עזה, 31.10.2006.

124 פקס מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי, מת"ק עזה, 5.12.2006.

125 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לנציג מת"ק עזה, 13.12.2006.

126 פקס מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי, מת"ק עזה, 18.1.2007.

127 שיחת טלפון בין נציגת המוקד להגנת הפרט לנציג מת"ק עזה, 14.2.2007.

בראשית מארס הגיעו אי"מ ובנו למחסום ארז וביקשו לממש את האישורים שקיבלו, אלא ששם סירבו להעביר את הון, ע"מ, בטענה כי בבקשה המקורית נכתב כי הוא בן 15 ולכן לא נערך בעניינו אבחון ביטחוני פרטני, אולם עתה הוא בן 16 וללא אבחון שכזה לא ניתן להכניסו לרצועה. טענה זו מקוממת במיוחד משום שע"מ אכן היה בן 15 בעת הגשת הבקשה ואת יום הולדתו ה-16 הוא חגג בעודו ממתין לתשובת הצבא. נוסף על כך, גילו של ע"מ לא הוסתר מפני הצבא, שנוהג לערוך בדיקה ביטחונית מדוקדקת ויש לו גישה מלאה למרשם האוכלוסין שבו מצוינים פרטיו של הנער. הסבריו של המוקד לא הועילו. ע"מ ובנו נאלצו לשוב על עקבותיהם והמוקד הגיש בקשה חדשה בשםם.¹²⁸ ב-10.4.2007, חצי שנה לאחר שהגישו בקשה לבקר את האם והסבתא החולה ברצועה, וכעשרה חודשים מאז ביקר אותה אי"מ לאחרונה, ניתן ההיתר המיוחל. (תיק 7580)

ביקורי משפחות בחגים

ביקורי החגים הם ההזדמנות היחידה של בני משפחה המפוצלת בין רצועת עזה לישראל או לירושלים המזרחית להיפגש זה עם זה בשנים שבהן לא פוקד את המשפחה אסון ולא מתקיים בה אירוע משמח, אלא שגם בהזדמנות נדירה זו פגעה ישראל במהלך האינתיפאדה השנייה. בשלוש שנות האינתיפאדה הראשונות התאפשרו ביקורי חג רק פעמיים: בעיד אל-פיטר בשנת 2000 ובעיד אל-פיטר בשנת 2003. בשני המקרים התקיימו הביקורים רק בעקבות התערבות המוקד. ב-2004 חל שינוי, לפחות לכאורה, במדיניותה של ישראל בנוגע לביקורי משפחות בעזה בכלל ובחגים בפרט. בעקבות עתירות שהגיש המוקד¹²⁹ התחייבה המדינה לאפשר ביקורים בחגים המוסלמיים עיד אל-פיטר ועיד אל-אדחא ובחגים הנוצריים חג המולד וחג הפסחא. על פי הנהלים שנקבעו עם הזמן, בביקורי החגים רשאים להשתתף אזרחי ישראל ותושביה שיש להם קרובים מדרגה ראשונה החיים ברצועה. אל המבקרים רשאים להתלוות ילדיהם שמתחת לגיל 18. ישראל התחייבה להתיר את הביקורים בכפוף להיעדר מניעה ביטחונית פרטנית ולקבוע מועד לביקור חלופי אם תמנע את הביקור.¹³⁰

המדינה עמדה בהתחייבותיה אלה רק בחלקן. ביקור עיד אל-פיטר בנובמבר 2004, הראשון שאמור היה להתקיים לאחר מתן ההתחייבות, וכן ביקורי חג המולד האורתודוקסי בראשית ינואר 2005 ועיד אל-אדחא, שחל בסוף אותו

¹²⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לתא ההומניטארי, מת"ק עזה, 20.3.2007.

¹²⁹ בג"ץ 10043/03, אבאגיאן נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה; בג"ץ 1034/04, קוטינה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה.

¹³⁰ לפרטים נוספים ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 18-21.

חודש, בוטלו. בעקבות עתירה שהגיש המוקד לבג"ץ נמסר כי ייקבע מועד ביקור חלופי,¹³¹ והדבר אכן נעשה, אך בלי שנמסרה על כך כל הודעה לציבור המבקרים. בנוסף על כל זאת, הביקורים שהתקיימו בחגים התאפיינו בכשלי ארגון קשים. הצבא לא מסר מידע מסודר לתושבים כיצד עליהם לפנות ולבקש להיכנס לרצועה לפני החגים, קצב הטיפול באלפי המבקרים שהגיעו למעבר ארז היה איטי ביותר וגרם דוחק רב, ותנאי ההמתנה במעבר עצמו לא היו הולמים: לממתניים הרבים לא היו מי שתייה ולא שירותים ציבוריים או ספסלים לשיבה, והם נעזבו לנפשם במחסום שעות ארוכות ללא כל הסבר באשר למתרחש.

בשנה שלאחר מכן הורגש שיפור. ביקורי חג המולד בסוף שנת 2005, וכן ביקורי עיד אל-אדחא ופסחא 2006, התקיימו ללא צורך בעתירה וניכר היה כי הצבא נערך אליהם טוב יותר, אלא שאז שוב חל שינוי. לקראת עיד אל-פיטר, שחל באוקטובר 2006, פנה המוקד לצבא - כמנהגו לפני כל אחד מארבעת החגים שבהם ישראל מתירה ביקורי קרובים ברצועה - בדרישה לאפשר את הביקורים.¹³² במשך למעלה מחודש לא התקבל כל מענה לפנייה. כשבוע לפני מועד הביקורים הודיעה פרקליטות המדינה למוקד כי הוחלט לא לקיימם, "בין היתר עקב חוסר האפשרות לתאם את כניסת המבקרים אל מול ממשלת החמאס".¹³³ בעבר אמנם בוטלו ביקורים באמתלות שונות, אולם אלה נגעו תמיד לענייני ביטחון, לפחות לדבריה של ישראל, והדבר נעשה בזמנים שבהם הסגר על הרצועה הודק בלאו הכי. הפעם, לסיבה שניתנה לביטול הביקורים לא היה כל קשר לסגר או לאירועים ביטחוניים אחרים והיא נבעה ממניעים פוליטיים בלבד. המוקד עתר מיד לבג"ץ.

עתירת המוקד שבה נדרש הצבא לאפשר את ביקורי עיד אל-פיטר הוגשה ב-17.10.2006, כשבוע לפני מועד החג.¹³⁴ בעתירה סקר המוקד את הנהלים בעניין ביקורי החגים ברצועה והדגיש כי גם נהלים אלו אין די בהם, בין היתר משום שאינם מספקים מענה לקרובי משפחה מדרגה שנייה כגון סבים או דודים המעוניינים לבקר את קרוביהם. עוד הבהיר המוקד כי הסיבה שניתנה לביטול הביקורים אינה אלא אמתלה, שכן ביקורי חג התקיימו גם לאחר ניצחון חמאס בבחירות ברשות הפלסטינית - והכוונה לביקורי חג הפסחא הנוצריים, שהתקיימו כמעט ללא הפרעה. נוסף על כך, הדגיש המוקד, כניסת אזרחים ותושבים ישראלים לרצועת עזה נתונה כל כולה בשליטת ישראל ובלאו הכי לא דרוש כל תיאום עם הרשות הפלסטינית.

¹³¹ בג"ץ 552/05, המוקד להגנת הפרט נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה; לפירוט נוסף ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2005, עמ' 19-20.

¹³² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאלוף פיקוד דרום, 11.9.2006.

¹³³ מכתב ממנהלת מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 15.10.2006.

¹³⁴ בג"ץ 8451/06, המוקד להגנת הפרט נ' אלוף פיקוד דרום.

ביום הגשת העתירה מסר בא כוח המדינה כי הביקור לא יתקיים ככל הנראה, אולם הנושא הועלה שוב בפני שר הביטחון.¹³⁵ יומיים לאחר מכן הודיעה הפרקליטות כי בעקבות הערכת מצב הוחלט לאפשר את הביקורים במשך 48 שעות.¹³⁶ הביקור אכן התקיים. לפי דיווחים שמסרו מבקרים למוקד, ההיערכות הפעם הייתה טובה יותר ולא היה עומס. ראש המת"ק דיווח למוקד כי במהלך ביקור החג נכנסו כ-2,300 אזרחים ותושבים לרצועת עזה. (תיק 40552)

בחגים שחלו לאחר מכן, חג המולד ועיד אל-אדחא - שניהם בדצמבר 2006 - התקיימו ביקורים ללא צורך בעתירה. לקראת עיד אל-אדחא אף פרסם המת"ק הודעה מסודרת, אם כי בעברית, בנוגע לנוהלי הגשת הבקשות לביקורים.

חומת ההפרדה

פעילותו של המוקד כנגד חומת ההפרדה ההולכת ונבנית בשטחים במסווה של אמצעי ביטחון נמשכה גם במהלך 2006. מזה כארבע שנים מקימה ישראל מערך של חומות, גדרות, תעלות, דרכים ומכשולים שתפקידם, כך נטען באורח רשמי, למנוע חדירת פלסטינים המבקשים לבצע התקפות בתוך תחומי ישראל. אלא שהחומה נבנית בתוך השטחים הכבושים ולא על הקו הירוק, ובתוך כך מספחת ישראל בפועל אלפי דונמים שעליהם אדמות חקלאיות וכפרים פלסטיניים. במרבית המקומות שבהם החומה עוברת בעומק השטחים מצויות התנחלויות, והתוואי באזורן שומר על רצף טריטוריאלי ביניהן ובין השטח שבתוך הקו הירוק. גורמים רשמיים כבר חדלו לנסות להסתיר את הכוונה האמיתית העומדת מאחורי תוואי החומה, דהיינו סימון גבולותיה העתידיים של ישראל.¹³⁷ כבר עתה מתייחסים רבים אל השטח שבין החומה לבין קו הירוק, המכונה "מרחב התפר", כשוכן בצד ה"ישראלי" של החומה.

תושבי השטחים שנפגעו או עתידים להיפגע מן החומה מנהלים מאבק עיקש, הן בבתי משפט (ישראליים ובינלאומיים כאחד) והן באמצעות מאבק עממי. ב-2004 קבע בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג כי בניית החומה בתוך השטחים הכבושים אינה עולה בקנה אחד עם המשפט הבינלאומי ויש לפרקה.¹³⁸ פסק דין זה נשען,

¹³⁵ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לפרקליטות המדינה, 17.10.2006.

¹³⁶ הי"ש 134, בג"ץ 8451/06, הודעה מטעם המשיבים, 19.10.2006.

¹³⁷ ראו לדוגמה יובל יועז, "ציפי לבני: גדר ההפרדה - גבולה העתידי של ישראל", **הארץ**, 1.12.2005.

¹³⁸ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, International Court of Justice, 9 July 2004, para 112, 163.

בין היתר, על הקביעה כי החומה יוצרת מצב בלתי הפיך של סיפוח דה־פקטו של חלקים נרחבים מן הגדה המערבית לישראל, תוך סיכול זכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית בשטחים אלו.

בית הדין הגבוה לצדק של ישראל אמנם קיבל את העיקרון שאין לבנות את החומה כדי להגשים שאיפות מדיניות ורק צורכי ביטחון יש בהם כדי להצדיק אותה, אולם תוצאות פסיקתו שונות לחלוטין מאלה של בית הדין הבינלאומי. בבואו לדון בתכלית העומדת מאחורי התוואי שנבחר להקמת החומה - ביטחונית או מדינית - נמנע בג"ץ מלבחון את התמונה הכוללת העולה מן התוואי והמצביעה על הכוונה לספח. פסיקתו בנושא זה הותוותה במסגרת עתירות שדנו בקטעים ספציפיים של החומה. בנוסף קיבל בג"ץ את עמדת המדינה כי הגנה על התנחלויות יש בה כדי להצדיק בניית חומה בתוך השטחים, ובתוך כך פסח על הדין בשאלת עצם חוקיותו. יחד עם זאת נקבע כי על החומה לשמר את עקרון המידתיות - כלומר, יש להקימה בתוואי שעונה על דרישות הביטחון תוך פגיעה פחותה ככל האפשר בתושבים הפלסטינים. עמדות אלה אמנם הובילו בכמה מקרים לפסילת חלקים מסוימים של החומה, הן כאלה שכבר נבנו והן כאלה שעדיין עמדו בשלב התכנון, אולם במקרים אחרים אישר בג"ץ את התוואי שעליו בחרה ישראל להקים את החומה.

אחד מחלקי החומה שנפסלו ב-2006 עובר ליד הכפרים עזון ונבי אליאס. החומה נבנתה כך שתקיף את ההתנחלות צופין, שהוקמה ממערב לכפרים בשנת 1989, וכן שטחים רחבים ממוזרח לה, ובכך, למעשה, היא מספחת אותם לישראל. בעקבות בניית החומה הפכו כ-1,200 דונם השייכים לתושבי שני הכפרים הללו לחלק מ"מרחב התפר". תושבי הכפרים הגישו שתי עתירות לבית המשפט בדרישה לבטל את החומה באזורם, אך שתיהן נדחו לאחר שהמדינה הודיעה כי התוואי הכרחי לצורכי ביטחון.¹³⁹ ב-2005 הגישו תושבי הכפר עתירה שלישית, הפעם באמצעות המוקד,¹⁴⁰ ובה נחשף כי תוואי החומה באזור זה חופף במידה רבה את קווי המתאר של צופין. השטחים שנשארו ב"מרחב התפר" מיועדים למעשה להרחבת ההתנחלות בעתיד והם אינם נחוצים להגנה עליה כיום.

הפעם נאלצה המדינה להודות שהרחבתה של צופין בעתיד אכן הובאה בחשבון בעת תכנון התוואי והדבר הוסתר מבית המשפט כשדן בעתירות הקודמות, וכי לו תוכנן התוואי כיום, לאור פסיקת בג"ץ האוסרת בניית קטעי חומה

¹³⁹ בג"ץ 8172/02, סלמה ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית; בג"ץ 8532/02, אבראהים נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

¹⁴⁰ בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עיריית עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'.

שלא לצורכי ביטחון, הוא היה מתוכנן אחרת. עם זאת, המדינה התנגדה לשינוי התוואי בטענה שהדבר כרוך בעלויות כספיות גבוהות.¹⁴¹ בפסק הדין שניתן ביוני 2006 הורה בג"ץ על פירוק החומה בקטע הנדון. המדינה התחייבה לעשות זאת בתוך חצי שנה מגמר בנייתה של חומה בתוואי חלופי. התוואי החלופי, כך טענה המדינה, יותיר רק 70 דונמים מאדמות הכפרים ב"מרחב התפר". במסגרת פסק הדין הורה בג"ץ להמשיך וליישם הקלות בגישה אל אדמות הכפרים שמעבר לחומה ולאפשר מעבר בלתי מוגבל אליהן מרגע בניית התוואי החלופי.¹⁴² (תיק 34920)

פסק הדין עורר הדים שחרגו מעבר לעניינם של שני הכפרים הללו. כאמור, במסגרת הדיון בעתירה נחשף כי המידע שסיפקה המדינה לבית המשפט בעתירות קודמות שהוגשו בנושא היה חלקי, ולכן מסולף, בהתייחסו רק לשיקולי ביטחון ולא לתוכניות הרחבה עתידיות בהתנחלות צופין. בפסק הדין מתחו השופטים ביקורת חריפה על התנהלות המדינה וכתבו, בין היתר, כי העתירה "מצביעה על אירוע שאין להשלים עימו, לפיו המידע שסופק לבית המשפט לא שיקף את מלוא השיקולים שעמדו לנגד עיניהם של מקבלי ההחלטות".¹⁴³

לאחר פרסום פסק הדין דומה היה כי הגורמים הרשמיים לקחו לתשומת לבם את הביקורת הקשה והם עומדים לנקוט צעדים בהתאם: היועץ המשפטי לממשלה הורה לשר הביטחון לבדוק כיצד אירע שלפרקליטות המדינה נמסר מידע חלקי על אודות השיקולים שעמדו בבסיס תכנון התוואי,¹⁴⁴ ושר הביטחון, מצדו, הורה לבדוק את השתלשלות האירועים שהובילה לחתימתו על התצהיר בעתירת המוקד ולבחון שוב את התוואי כולו כדי לגלות מקרים דומים.¹⁴⁵ גורמים לא רשמיים הפנו אצבע מאשימה כלפי דני תרזה, מי שהיה האחראי העיקרי (בתפקידים שונים) לתכנון התוואי ומי שחתם מטעם המדינה על התצהירים שהוגשו בעתירות השונות שתקפו את החומה, ובהם התצהירים שנגעו לתוואי החומה באזור עזון ונבי אליאס. רבים העריכו כי תרזה יפוטר מתפקידו,¹⁴⁶ אולם המהומה הגדולה שעורר פסק הדין הסתיימה בקול דממה דקה. תרזה עזב את תפקידו רק בנובמבר 2006 ותחתיו הוצעה לו משרת אמן במשרד ראש הממשלה.¹⁴⁷ בחמשת החודשים

¹⁴¹ שם, תגובה מטעם המשיבים, 30.6.2005.

¹⁴² הי"ש 140, בג"ץ 2732/05, פסק דין, 15.6.2006.

¹⁴³ שם, שם.

¹⁴⁴ עקיבא אלדר, "מוזו: לבדוק מסירת המידע החלקי על הגדר בצופין", **הארץ**, 4.7.2006.

¹⁴⁵ עמוס הראל, "מסתמן: פרויקטורי הגדר יסיים בקרוב את תפקידו", **הארץ**, 20.6.2006.

¹⁴⁶ שם, שם.

¹⁴⁷ עקיבא אלדר, "דיפלומט בכיר: אפסו הסיכויים לפשרה עם איראן", **הארץ**, 16.11.2006.

שעברו ממתן פסק הדין ועד עזיבתו את התפקיד הוא הוסיף להופיע מטעם המדינה ולחתום על תצהירים הנוגעים לחומה. גם את הוראות פסק הדין עצמו המדינה אינה ממלאת. נכון לינואר 2007, כחצי שנה לאחר פסק הדין, החומה באזור עזון ונבי אליאס עדיין לא פורקה ועבודות בניית החומה בתוואי החדש טרם החלו. גם ההקלות בגישה לאדמות אינן מיושמות.

מדיניות ההיתרים והאיסורים: אפרטהייד ב"מרחב התפר"

לבניית החומה נלווה משטר אפרטהייד לכל דבר שבו חופש התנועה וזכות המעבר ניתנים על פי שיוך לאומי. "מרחב התפר" - השטח שנכלא בין החומה לבין הקו הירוק - הוכרז כשטח צבאי סגור וכניסת פלסטינים אליו אסורה אלא בהיתרים מיוחדים הניתנים רק למי שמתגורר בכפרים שמצאו עצמם ב"מרחב התפר" ולמי שישראל רואה כ"בעלי עניין מיוחד", ובהם חקלאים שאדמותיהם נותרו מעבר לחומה, סוחרים, בעלי עסקים, עובדי ארגונים בינלאומיים ונותני שירותים למיניהם כגון מורים, רופאים, עובדי תשתית, עובדי הרשות הפלסטינית וכיוצא בהם. משטר ההיתרים והאיסורים שהונהג ב"מרחב התפר" גוזל מן הפלסטינים המושפעים ממנו את השליטה על היבטים בסיסיים ביותר של חייהם. ראשית, עליהם לקבל את רשותה של ישראל כדי להמשיך ולהתגורר במקומות שבהם יושבות משפחותיהם מדורי דורות. רשות זו ניתנת כיום באמצעות "תעודת תושב" שישראל מנפיקה רק למי שהתגורר ב"מרחב התפר" בעת שהוכרז ככזה או למי שמתגורר בו במשך למעלה משנתיים, אם עבר אליו לאחר ההכרזה. ישראל אינה מאפשרת לפלסטינים לעבור להתגורר במרחב התפר אלא בהיתר מטעמה. פלסטינים המבקשים לצאת מ"מרחב התפר" או להיכנס אליו אינם אדונים לזמנם ולמרחב האישי שלהם. כל מעבר בין "מרחב התפר" ובין האזורים שנתרו מעברה השני של החומה נעשה דרך שערים שקבעה בה ישראל - מהם המיועדים למעבר חקלאים בלבד, מהם המיועדים להולכי רגל בלבד ומהם המיועדים לכלי רכב. בהיתרים שמנפיק הצבא מצוין השער שרק בו מותר למחזיק ההיתר לעבור; המעבר בשערים שאינם מצוינים בהיתר, אסור. מרבית השערים נפתחים רק בזמנים מסוימים, על פי רוב בשעות הבוקר ובשעות הערב המוקדמות, ורק בידי חיילים. מי שאינו מגיע בעת פתיחת השערים אינו יכול לעבור. מי שעובר במועד מסוים ומבקש לחזור חייב להמתין עד מועד הפתיחה הבא של השער. אמנם כמה שערים פתוחים במשך 24 שעות ביממה, אך הגישה אליהם לא תמיד נוחה. ולמרות כל זאת, יש לזכור כי אלה הכפופים למגבלות החמורות הללו הם בני המזל שהצליחו להשיג אישור להיכנס ל"מרחב התפר". אחרים, שאינם תושבי "מרחב התפר" ואינם נחשבים בעיני ישראל ל"בעלי עניין מיוחד", אינם יכולים כלל להיכנס ל"מרחב התפר". כך, למשל, קרובי משפחה וחברים הגרים מעבר לחומה אינם יכולים לבקר את מי שמצא עצמו כלוא בינה לבין הקו הירוק.

כל האמור לעיל תקף אך ורק לפלסטינים תושבי השטחים. תושבי ישראל ותיירים המגיעים אליה רשאים להיכנס לאזור ככל שחפצה נפשם ובלי שיהיו "בעלי עניין מיוחד". מגמת האפליה הגזעית הייתה בוטה ביותר בצו ההכרזה, שציין במפורש כי פטור מהיתר לצורך כניסה ל"מרחב התפר" יינתן לכל ישראלי (תושב או אזרח) וכן למי ש"זכאי לעלות לישראל לפי חוק השבות", קרי, לכל יהודי.¹⁴⁸ מאז רוכך מעט הניסוח, אך בפועל, האפליה נותרה בעינה.

 כבר ב-2003, עם תחילת יישום משטר ההיתרים, נדרש המוקד לסוגיית האפליה בעתירה עקרונית שהגיש כנגד בניית החומה.¹⁴⁹ באפריל 2006, לאחר פסיקת בג"ץ בכמה מן הנושאים העקרוניים שבהם עסקה אותה עתירה, הגיש המוקד עתירה מתוקנת שהתמקדה במשטר ההיתרים ועמדה על קווי הדמיון בינו ובין חוקי המעבר במשטר האפרטהייד בדרום אפריקה. בעתירה זו התריע המוקד כי "משטר ההיתרים שמנהיגה ישראל במרחב התפר הוא צעד אחד נוסף שנועד להסדיר את ההפרדה של האוכלוסייה הפלסטינית מן האוכלוסייה הישראלית, אחרי הקמת מכשול ההפרדה ולפני צעדים נוספים שמן הסתם יבואו בעתיד".¹⁵⁰ תגובת המדינה, המשותפת לעתירת המוקד ולעתירה נוספת בעניין, שהוגשה בידי האגודה לזכויות האזרח, התקבלה בנובמבר 2006 ובה צוינה שורה של הקלות ושיפורים טכניים שהוכנסו במשטר ההיתרים והמעברים, כאילו די בכך כדי למחוק את העובדה שמדובר באפליה. המדינה אף טענה כי התליית הכניסה לאזור בהיתרים היא ביטחונית ביסודה והיא נדרשת משום שאין על הקו הירוק שום אמצעי שעשוי למנוע כניסת פלסטינים לעומק ישראל.¹⁵¹ בעתירה גם טען המוקד שבעצם העובדה שאין בכוונת המדינה, על פי טענתה, להנהיג משטר היתרים ב"מרחב התפר" שייוצר באזור גוש עציון יש כדי ללמד כי קיימת אלטרנטיבה למשטר ההיתרים,¹⁵² אך המדינה דחתה טענה זו, בין היתר בנימוק שבאזור גוש עציון יוקמו מכשולים על הקו הירוק ואלה ימנעו מעבר בלתי מבוקר לתוך ישראל - לעומת חלקים אחרים של "מרחב התפר", שבהם, "בהיעדר כל מכשול פיזי נוסף" בינם לבין שטח ישראל, יש צורך במשטר היתרים.¹⁵³ אמירה זו מקוממת במיוחד, שכן, היעדר אותו "מכשול פיזי נוסף" הנו פרי פעולותיה והחלטותיה של ממשלת ישראל.

על האבסורד שבמשטר ההיתרים ניתן ללמוד מתלונות המתקבלות במוקד.

¹⁴⁸ ההכרזה בדבר סגירת שטח מס' 2/03 (מרחב התפר) (יהודה ושומרון), התשס"ד-2003.

¹⁴⁹ בג"ץ 9961/03, **המוקד להגנת הפרט נ' ממשלת ישראל**.

¹⁵⁰ שם, עתירה מתוקנת, 6.4.2006.

¹⁵¹ שם, כתב תשובה מטעם המדינה, 13.11.2006.

¹⁵² הי"ש 150.

¹⁵³ הי"ש 151.

א"ק, תושב הכפר ברטעה, הגיע ב-14.8.2006 במכוניתו לשער בחומה המוביל אל כפרו, המצוי באזור שהפך להיות "מרחב התפר". א"ק מחזיק בהיתר לעבור בשער במכוניתו, אולם החיילים לא התירו לו לעבור משום שבנו בן החודשיים שהיה עמו במכונית נחשב בעיניהם ל"נוסע ללא היתר" שאינו רשאי לעבור במעבר המיועד לכלי רכב. א"ק טלפן למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט לבקש סיוע. המוקד יצר קשר עם התא ההומניטארי של המינהל האזרחי ודרש שיתירו לא"ק לעבור, אך ללא הועיל. בתום עיכוב של למעלה משעתיים הודיעו חיילי המחסום לא"ק כי עליו למסור את בנו לאחד מבני הכפר, והלה יעבירו בפתח המיועד להולכי רגל, ואילו הוא עצמו יעבור לבדו בפתח המיועד למכוניות. וכך אכן היה. האב ובנו בן החודשיים עברו את החומה בנפרד. (תיק ח. 7131)

ס"ח, תושבת הכפר חירבת ד'הר אל-מאליח, שמצא עצמו ב"מרחב התפר" לאחר בניית החומה, התארסה לבחור המתגורר מעברה השני של החומה. ב-20.7.2006, לקראת החתונה, שלחה הכלה את הנדוניה - רהיטים, כלי בית ובגדים - מבית הוריה לביתה החדש במשאית, אך בהגיעם לשער בחומה אסרו החיילים על הנהג לעבור עם חפצים גדולים משום שלהעברת סחורות דרך החומה דרוש תיאום מראש. אף על פי שלא היה מדובר במעבר סחורות ניסו בני משפחת הכלה לתאם את המעבר מראש: יומיים קודם לכן הם התקשרו לקצין המינהל האזרחי אך לא קיבלו כל מענה לפנייתם, לא חיובי ולא שלילי. המוקד פנה אל הצבא בדרישה לאפשר למשאית לעבור. קרוב לשעה 17:00, לאחר כשש שעות עיכוב, הגיע האישור המיוחל והכלה ונדונייתה צלחו את המחסום. (תיק ח. 7092)

בילעין

המאבק העממי שמנהלים תושבי הכפר בילעין כנגד החומה הנבנית על אדמותיהם נעשה סמל המאבק בחומה כולה. בהפגנות שנערכות במקום מדי שבוע משתתפים, לצד התושבים, גם תומכים מישראל וממדינות אחרות. כוחות הביטחון של ישראל מתנכלים למפגינים באמצעים שונים - מעצרים, אישומי שווא, סגירת שטחים, פרובוקציות מכוונות, אמצעי לוחמה ניסיוניים והפעלת כוח ברוטאלי. המאבק העממי של תושבי בילעין מלווה גם במאבק משפטי שבמסגרתו הגישו התושבים כמה עתירות לבג"ץ.¹⁵⁴ בדיונים בעתירות, שנערכו במהלך 2006, התברר כי

¹⁵⁴ ראו בג"ץ 11363/04, יאסין ואח' נ' ראש הממשלה ואח'; בג"ץ 1778/05, יאסין ואח' נ' ראש הממשלה ואח' ואח' שרון; בג"ץ 8414/05, יאסין, ראש המועצה הכפרית בילעין נ' ממשלת ישראל ואח'.

התנכלות כוחות הביטחון מופנית גם כלפי הניסיון להיאבק בכלים משפטיים. כך, לדוגמה, כאשר ביקשו תושבי הכפר היתרי כניסה לישראל לצורך השתתפות בדיונים עשה הצבא כל שביכולתו כדי לסכל או לצמצם את נוכחותם בהם.

כמה ימים לפני הדיון הראשון בעניין הכפר בילעין, שנערך ב-1.2.2006, הגישו אנשי הכפר למת"ק האזורי רשימה מסודרת של 14 תושבים המעוניינים להגיע לדיון. שמונה מהם סורבו. המוקד פנה ליועמ"ש גדמ"ע בבקשה לשקול מחדש את הבקשות והבהיר כי סירוב להתיר את השתתפות התושבים בדיון פוגע בזכותם להיות נוכחים בדיון משפטי שהשלכותיו על חייהם מרחיקות לכת.¹⁵⁵ תחילה ביקשו נציגי היועמ"ש כי יועבר להם זימון לדיון עבור כל אחד מן המבקשים,¹⁵⁶ אך לאחר שהמוקד הזכיר כי מועד הדיון ידוע להם היטב, שהרי הם עצמם אמורים להשתתף בו,¹⁵⁷ הוסרה הדרישה. שבעה מתוך השמונה קיבלו אישורים ונכנסו לדיון,¹⁵⁸ כניסתו של המסורב השמיני הותנתה בליווי של חברת שמירה,¹⁵⁹ והדבר לא הוסדר.

ב-7.5.2006, לקראת דיון נוסף, שעתיד היה להתקיים ב-14.5.2006, ביקשו 28 מתושבי הכפר היתר כניסה לישראל, אך 12 מהם סורבו. שוב פנה המוקד לנציגי יועמ"ש גדמ"ע,¹⁶⁰ אך הללו סירבו להתערב בהחלטת המת"ק, חזרו על הדרישה להצגת זימון אישי מבית המשפט וטענו כי מאחר שאושרה כניסת נציג מכל משפחה, אין צורך לאפשר את כניסת כל שאר הפונים.¹⁶¹ בשל קוצר הזמן התפשרו המבקשים ודרשו כי יתירו לארבעה מתוך המסורבים - כולם חברי המועצה המקומית של הכפר - להיכנס לדיון;¹⁶² ואכן, בדיקה נוספת העלתה כי אין מניעה לאפשר את כניסת הארבעה. לבסוף, לאחר עיכובים נוספים, הונפקו ההיתרים ביום הדיון עצמו. רק שלושה מבין המסורבים הצליחו להשתתף בדיון. ההיתר הרביעי, שהיה מיועד למוזכיר הכפר, הונפק מאוחר מדי מכדי שהמבקש יוכל להגיע לדיון.

ביוני 2006, לקראת דיון נוסף, שנקבע ל-9.7.2006, שוב התארגנו אנשי הכפר. הפעם, מספר המבקשים להיכנס היה גדול מבעבר - 45. בקשותיהם של 16 מהם

¹⁵⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 29.1.2006.

¹⁵⁶ מכתב ממשיקית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 29.1.2006.

¹⁵⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 30.1.2006.

¹⁵⁸ מכתב ממשיקית משפטים, מדור מינהל אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 30.1.2006.

¹⁵⁹ שיחת טלפון בין משיקית משפטים, מדור מינהל אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 30.1.2006.

¹⁶⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למשיקית משפטים, מדור מינהל אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 9.5.2006.

¹⁶¹ מכתב ממשיקית משפטים, מדור מינהל אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 9.5.2006.

¹⁶² מכתב מעו"ד מיכאל ספרד למינהל האזרחי, 9.5.2006.

נדחו, בהן בקשות של כאלה שכבר נכחו לפחות באחד מן הדיונים הקודמים. המוקד ביקש שוב את התערבות לשכת יועמ"ש גדמ"ע,¹⁶³ אולם התשובה שקיבל דמתה לזו שניתנה בעבר: בין אלה שאושרו יש "נציג אחד ויותר לכל משפחה" ולכן אין מקום להתערב בהחלטת המת"ק.¹⁶⁴ המוקד הבהיר למשרד היועמ"ש שבדחיית בקשות של אנשים מסוימים רק משום שבקשות של אחרים כבר אושרו יש משום ביטול זכותם האינדיבידואלית ואין זה מתפקידו של הצבא לקבוע מי יהיו נציגי הכפר. המוקד דרש לבדוק כל מבקש לגופו ולאזן בין זכויותיו לבין המידע נגדו - אם אכן יש מידע כזה.¹⁶⁵ תגובתו המקוממת של משרד היועמ"ש לא איחרה לבוא: "מבדיקה שערכנו במערכת הממוחשבת שברשותנו עולה, כי בישוב בילעין רשומים למעלה מ-1,400 תושבים. [מכתב המוקד] עולה כי הנך סבור שזכותו של כל תושב המתגורר בבילעין להיכנס למדינת ישראל לצורך נוכחותו בדיון שהגישה מועצת בילעין, ועל כן יש לאשר בקשת כל תושב שייגש בקשה [...] לטעמנו, לאור הנתונים דנן, החלטת המת"ק לאפשר רק לנציגי התושבים להיות נוכחים בדיון איננה בלתי סבירה. משכך איננו רואים מקום להתערב בהחלטתם".¹⁶⁶ כיוון שתגובה זו התקבלה סמוך מאוד למועד הדיון לא ניתן היה לערער עליה בבג"ץ ר-16 המסורבים לא השתתפו בדיון. (תיק 41939)

מחסומים וטיפול בזמן אמת

מרבית הפניות המגיעות למוקד אינן יכולות לבוא על פתרון בו במקום. בדרך כלל יש צורך בפניות רבות לרשויות, ולעתים אף לערכאות, כדי לקדם את ענייניהם של הפונים ולהגן על זכויותיהם. לפיכך, בצד עבודתו השוטפת מפעיל המוקד להגנת הפרט גם מוקד חירום שמטרתו לספק מענה בזמן אמת לבעיות שבהן נתקלים תושבי השטחים, ובעיקר לבעיות המתעוררות בשל המחסומים הרבים - הן מחסומים קבועים והן מחסומי פתע - הפרושים בגדה המערבית. החיכוך היומיומי במחסומים בין חיילים ושוטרי מג"ב לבין אזרחים פלסטינים הפך לדבר של שגרה בשטחים הכבושים, וכאשר אין "אירועים מיוחדים", כגון הכאת פלסטינים בידי חיילים, ירי, מציאת מטענים וכדומה, אין כמעט כל סיקור,

¹⁶³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 28.6.2006.

¹⁶⁴ מכתב ממש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 2.7.2006.

¹⁶⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, 3.7.2006.

¹⁶⁶ מכתב מרמ"ד מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 5.7.2006.

תקשורת או אחר, של המתרחש במחסומים. אולם אין פירוש הדבר שהמחסומים הוסרו, וגם אם בשנת 2006 לא התפרסם מידע על אירועי אלימות חריגים במחסומים, עדיין יש בקיומם משום עול כבד על תושבי הגדה.

ב-17.1.2006 נסע ח"יב במוניתו בדרכו מסמוע, שם ביקר את אחותו, בחזרה אל ביתו בגנין. במונית היו באותה עת שלוש נשים שנסעו מסמוע לביקור בגנין. כשהגיעו למחסום הידוע בכינוי "מחסום הקונטיינר", המפריד בין מחוזות בית לחם וחברון בדרום הגדה המערבית לבין המחוזות בצפונה, עצרו חיילים את המונית, לקחו את תעודת הזהות של ח"יב והודיעו לו כי יאפשרו לו לעבור רק אם יקבלו אישור מן המת"ק. כשהעיכוב התארך פנה ח"יב למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט, וזה פנה אל הצבא. בתשובה לפניית מוקד החירום מסרו נציגי הצבא תשובות סותרות בדבר היתר המעבר של ח"יב. ראשית נמסר כי אין לו אישור מעבר, אך לאחר מכן נמצא כי יש לו אישור. בדיקה נוספת שערך הצבא העלתה כי לח"יב אמנם יש היתר אישי אך למונית שבה הוא נוהג אין היתר למעבר במחסום. טענה זו תמוהה שהרי ח"יב עבר במוניתו באותו מחסום עצמו כאשר נסע בכיוון הנגדי, מגנין לסמוע. לאחר קרוב לשעתיים, ולאחר ניסיונות חוזרים ונשנים של המוקד לאפשר לח"יב לעבור במחסום, השיבו לו החיילים את תעודת הזהות אך סירבו להעבירו. בלית ברירה נסע ח"יב בדרך עוקפת. הנסיעה מהמחסום לגנין ארכה שעות אחדות. (תיק ת. 6940)

ב-23.1.2006 יצא ב"ש, תושב כרמה שבמחוז חברון, לרעות את צאנו בסמוך לכביש 60, הציר המרכזי העובר לאורך הגדה המערבית, במרחק של כשני קילומטרים מן ההתנחלות עתניאל. חיילים שאיישו מחסום נייד שהוצב במקום קראו לב"ש, וכאשר ניגש אליהם אזקו את ידיו וכיסו את עיניו. אחיו, ששהה במרחק מה מן המקום, צפה במתרחש, וכעבור כשעתיים פנה למוקד החירום לסיוע. מקץ כחצי שעה נמסר למוקד שהחיילים הורו לב"ש לא להתקרב לגדר ההתנחלות ועצרו אותו, כך לטענתם, משום שלא שעה להוראה. עוד נמסר כי המת"ק הורה לחיילים להסיר את כיסוי העיניים אך להשאיר את ב"ש לחקירה. עשר דקות לאחר מכן שוחרר ב"ש מבלי שאיש חקר אותו. (תיק 6947)

ב-14.3.2006 אמור היה צ"ע, תושב כפר קדום, לשוב לביתו מירדן, שם עבר ניתוח לב פתוח. כיוון שלאחר הניתוח נותר מצבו הבריאותי רעוע והוא נזקק לתרופות בהזרקה מדי כמה שעות, נאלץ צ"ע לעשות את הדרך הארוכה לביתו באמבולנסים. בני המשפחה וידאו שאמבולנס ירדני יביאו אל גשר אלנבי ותיאמו עם גורמי צבא ישראליים שאמבולנס מכפר קדום יגיע אל הגבול ויסיעו

לביתו. האמבולנס הירדני הגיע אל מעבר הגבול בסביבות השעה 10:00 בבוקר, אולם דרכו של האמבולנס מכפר קדום נחסמה סמוך לעיר יריחו: באותו יום פשט הצבא הישראלי על בית כלא של הרשות הפלסטינית בקרבת העיר ומנע את התנועה באזור כולו. נהג האמבולנס הצליח לעבור את העיר יריחו אולם שם עצר אותו הצבא ולא איפשר לו להמשיך למעבר הגבול.

בינתיים המתין האמבולנס, ובו צ"ע, אשתו, בנו והנהג, בין הצד הירדני לצד הפלסטיני של מעבר הגבול. איש מן הנוכחים לא ידע כיצד להזריק לצ"ע את התרופות שנוקק להן. לאחר המתנה של כשעתיים פנה הבן למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט. המוקד פנה אל הצבא ודרש לאפשר לאמבולנס מכפר קדום להגיע אל הגבול לאלתר ולאתר חובש שיכול להזריק את התרופות. אחראי מעבר הגבול טען שהחובש נמצא בחופשת פורים והציע שהאמבולנס ישוב לצד הירדני של הגבול, אולם המוקד לא הרפה, ולבסוף, בסביבות השעה 16:30, נמצא חובש, והלה הגיע אל האמבולנס וטיפל בצ"ד. כניסת האמבולנס שהגיע מכפר קדום עדיין נמנעה. בשעה 17:00 בערך, לאחר התערבותו של נהג האמבולנס מכפר קדום, הועבר החולה לאמבולנס שלישי, שהיה במעבר הגבול, ומשם הועבר אל האמבולנס מכפר קדום. בשעה 18:00 לערך, כשמונה שעות לאחר שהגיע אל גשר אלנבי, יצא צ"ע מאזור יריחו לכיוון ביתו. (תיק ח. 7002)

זכויות כלואים

"לא יהיה אדם נתון לעינויים, ולא ליחס או לעונש אכזריים,
בלחי אנושיים או משפיליים."

"לא ייאסר אדם, לא ייעצר [...] באופן שרירותי".

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיפים ה, ט

ביקורי משפחות אצל הכלואים

מדי שנה עוצרת ישראל ושופטת מאות ואף אלפי פלסטינים תושבי השטחים. רובם המכריע של העצירים והאסירים הפלסטינים מוחזקים בבתי כלא בתוך ישראל, בניגוד מוחלט לאמנת ג'נבה הרביעית האוסרת בפירוש העברת אוכלוסייה מוגנת משטח כבוש לתוך שטחי המדינה הכובשת.¹⁶⁷ זאת ועוד. אחת מחובותיה של ישראל כלפי האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים היא לאפשר ביקורי משפחות אצל הכלואים. חובה זו נגזרת מן הזכות לחיי משפחה, הן של האסירים עצמם והן של קרוביהם. ואולם, לא זו בלבד שישראל אינה פועלת להבטיח זכות זו, היא אף מערימה קשיים רבים בדרכם של אלה המנסים לממש. ישראל אינה מאפשרת לתושבי השטחים הכבושים (פרט לתושבי ירושלים המזרחית, המחזיקים בתעודות זהות ישראליות) להגיע בעצמם לבתי הכלא בתוך ישראל, או לבית הכלא היחיד המצוי בשטחים, כלא עופר, כדי לבקר את יקיריהם הכלואים בהם,

¹⁶⁷ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיף 49.

והיא אף אינה מארגנת חלופה. הצלב האדום הוא שמארגן, מממן ומוציא לפועל את הביקורים, והוא שמשמש כמתווך בין הצבא הישראלי לבין קרובי המשפחה המעוניינים לבקר בכלא. הביקור בכלא תלוי בקבלת היתר מטעם הצבא, אולם תושבי השטחים אינם רשאים לפנות אליו ישירות. עליהם להגיש את בקשותיהם במשרדי הצלב האדום, הצלב האדום מעביר את הבקשות לצבא, הצבא מעביר את התשובות לצלב האדום, והצלב האדום מיידע את המבקרים ומוסר להם את ההיתרים. היתרים רגילים תקפים לשלושה חודשים, שבמהלכם רשאי המבקר להשתתף בכל ביקור היוצא מאזור מגוריו לכלא שבו מוחזק יקירו. בתום שלושת החודשים על המבקר לבקש היתר חדש.

לא כל אדם רשאי לבקר בכלא. בעניין זה קבע הצבא קריטריונים מגבילים ונוקשים. כיום כוללים קריטריונים אלה סבים, הורים, בנות ואחיות של כלואים, ללא הגבלת גיל, וכן בנים ואחים שגילם נמוך מ-16 או גבוה מ-35. אחים בני 16-35 מורשים לבקר פעם בשנה, ובנים בטווח גילים זה - פעמיים.¹⁶⁸ במהלך הנסיעה לבתי הכלא המבקרים אינם מורשים לעזוב את האוטובוס אלא על מנת להיכנס לכלא לצורך הביקור. אם הביקור או הבדיקות במחסומים מתעכבים, על כל נוסעי האוטובוס להמתין. בעוברן בשטח ישראל מלוות הסעות הצלב האדום על ידי כוחות הביטחון של ישראל.¹⁶⁹

ביקורים בכלא והכניסה לישראל

גם כאשר הסדרי הביקורים באמצעות הצלב האדום פועלים כסדרם, מדובר בהליך מסורבל. לכך נוספים המכשולים הרבים שישראל מערימה בדרכם של המבקרים. בשלוש השנים הראשונות לאינתיפאדה ביטלה ישראל לחלוטין את הביקורים בכלא. החל ממאוס 2003, בעקבות פעילות משפטית של המוקד, חודשו בהדרגה הביקורים מן הנפגעים השונים בשטחים. הנפה האחרונה שהוחזרה לתוכנית הביקורים הייתה נפת שכם; הביקור הראשון יצא מן העיר בסוף 2004.

כיוון שרוב בתי הכלא שבהם מוחזקים אסירים פלסטינים נמצאים בשטח ישראל,¹⁷⁰ הביקורים כפופים למדיניותה של ישראל באשר לכניסת פלסטינים לשטחה. מאז 1991 מתנה ישראל את כניסתם של פלסטינים לשטחה בקבלת היתר

¹⁶⁸ עם חידוש הביקורים בשנת 2003 נאסר על בנים, בנות, אחים ואחיות בגילאי 16-35 לבקר את יקיריהם בכלא. במאי 2006 הוסרה כליל המגבלה על אחיות ובנות. בראשית 2006 שינה הצבא את המגבלות על אחים ובנים. על הפסקת הביקורים וחידושם ראו בהמשך.

¹⁶⁹ לפרטים נוספים על מהלך הביקורים בכלא ראו בצלם, **ביקורים אסורים: הפגיעה בזכות לביקור משפחה של פלסטינים הכלואים בישראל**, ספטמבר 2006.

¹⁷⁰ כלא עופר, שהיה בעבר כלא צבאי והועבר במהלך 2006 לשליטת השיי"ס, מצוי בתוך הגדה המערבית, באזור רמאללה, אולם ישראל נוקטת בו את אותה מדיניות שהיא נוקטת לגבי ביקורים בבתי הכלא שבתוך גבולות הקו הירוק.

אישי מטעם הצבא. ב-1993 הכריזה ישראל על סגר, ומאז, למעשה, לא הסירה אותו, אף שלעתים היא מחריפה אותו. בעתות כאלה ישראל נוהגת לבטל את כל היתרי הכניסה לתחומה, כולל היתרים לצורך ביקורים בכלא, לעתים לשבועות ארוכים. בעבר, במהלך החרפת הסגרים לא התקיימו כלל ביקורים בכלא, אף על פי שהעילות הרשמיות להידוק הסגר הן לעולם ביטחוניות ואילו מן הביקורים עצמם לא נשקפת כל סכנה, שהרי המבקרים אינם רשאים לנוע בחופשיות והם מלווים בלאו הכי על ידי כוחות הביטחון. בעקבות עתירה שהגיש המוקד לקראת סוף שנת 2005 התחייבה המדינה לחדש את הביקורים בתוך 72 שעות מרגע החרפת הסגר, גם אם זו נמשכת.

במחצית הראשונה של שנת 2006 עמדה המדינה בהתחייבותה. ביוני 2006, לאחר ההתקפה על מוצב הצבא הישראלי סמוך לרצועת עזה ושביתת החייל גלעד שליט, בוטלו הביקורים כליל, ומשלא חודשו בטווח הזמן שהמדינה התחייבה לו, עתר המוקד לבג"ץ.¹⁷¹ מכיוון שלא היה ברור מטעם מי הופסקו הביקורים הפעם הוגשה העתירה נגד שירות בתי הסוהר (שב"ס) והצבא כאחד. בתגובה לעתירה מסרה פרקליטות המדינה שאת ההוראה להפסיק את הביקורים בבתי הכלא נתן שר הביטחון, על רקע החמרת המצב הביטחוני. בסוף יולי 2006 הוחלט לחדש את הביקורים, למעט ביקורים של גברים בני 16-35.¹⁷² הביקורים אכן חודשו, אולם כעבור יום אחד בלבד, ב-1 באוגוסט, הופסקו שוב, הפעם בעילה של החרפת הסגר. המוקד פנה מיד לפרקליטות המדינה וקיבל הבטחה כי הביקורים יחודשו בתוך שלושה ימים.¹⁷³ הביקורים חודשו רק כעבור עשרה ימים, וגם אז לא אושרו ביקורים בבתי הכלא שבצפון ישראל; אלה חודשו מקץ עשרה ימים נוספים. באוקטובר חזרו הביקורים להתקיים במתכונתם המלאה, ללא ההגבלה הגורפת על ביקורי גברים בגילאי 16-35. רק אז ביקש המוקד מבית המשפט למחוק את העתירה.¹⁷⁴

מניעת ביקורים בכלא מטעם הצבא או השב"כ

מניעת כניסה לישראל

מאחר שהביקורים בכלא תלויים במדיניות ישראל בנוגע לכניסת פלסטינים לתחומה, פלסטינים רבים המוגדרים כ"מנועי כניסה" לישראל אינם מורשים

¹⁷¹ בג"ץ 5670/06, המוקד להגנת הפרט נ' שירות בתי הסוהר ואח'.

¹⁷² שם, הודעה ובקשה מטעם הצדדים, 31.7.2006.

¹⁷³ שיחות טלפון בין המוקד להגנת הפרט לעו"ד מיכל צוק, מחלקת בג"צים, פרקליטות המדינה, 1.8.2006.

¹⁷⁴ 3.8.2006.

¹⁷⁴ הי"ש 171, בג"ץ 5670/06, הודעה ובקשה למחיקת עתירה מטעם הצדדים, 24.10.2006.

לבקר בכלא. על פי נתונים שנאספו לצורך עתירה שהגיש המוקד ביחד עם האגודה לזכויות האזרח בישראל ורופאים לזכויות אדם - ישראל, בשנת 2004 הוגדרו כ-180,000 תושבים פלסטינים כבעלי "מניעה ביטחונית".¹⁷⁵ מי שמוגדר כך אינו מקבל היתרי כניסה לישראל, ובכלל זה היתרים לביקור בכלא במסגרת הסעות הצלב האדום. ואכן, במהלך החידוש ההדרגתי של הביקורים בכלא, שהחל כאמור ב-2003, התברר כי הצבא מסרב מסיבה זו לאלפי בקשות לבקר בבתי הכלא. מאז מנהל המוקד מאבק משפטי כדי שגם מי שמוגדר כ"מנוע כניסה" יוכל להשתתף בתוכנית הביקורים של הצלב האדום. בסוף שנת 2003 הודיעה ישראל כי ימצא הסדר שיאפשר גם ל"מנועי כניסה" אלה לבקר את קרוביהם בכלא, וכמעט שנה לאחר מכן, בנובמבר 2004, היא הכריזה על פרטי ההסדר: בקשות שסורבו משום שהמבקשים מוגדרים כ"מנועים" יועברו לבחינה מחודשת של השב"כ, ואם ייקבע כי למרות המניעה ניתן לאפשר למבקש להשתתף בתוכנית הביקורים שמפעיל הצלב האדום, הוא יקבל היתר ל-45 יום ולביקור אחד. תוקפו של ההיתר יפוג על פי המוקדם מבין השניים - עם מימוש הביקור או בחלוף 45 יום. המוקד התריע כבר אז כי מדובר בהליך ביוקורטי מסורבל שיביא לצמצום מספר הביקורים אולם החליט להעמידו במבחן המציאות.¹⁷⁶

"הסדר המנועים" החל לפעול רק באמצע 2005 וחששות המוקד הוכחו כנכונים. הטיפול בבקשות במסגרת ההסדר המיוחד ארך חודשים ארוכים וקצב הטיפול הכתיב רק שני ביקורים בשנה. לאחר תקופת ניסיון הגיש המוקד סדרת עתירות שעסקו באי המענה הממושך מטעם הצבא, במטרה להביא לשיפור התהליך. בראשית 2006, בעקבות העתירות הללו, התחייב הצבא לטפל בבקשות להיתרים במסגרת "הסדר המנועים" בתוך חודשיים עד חודשיים וחצי,¹⁷⁷ אלא שגם בהתחייבותו זו הצבא לא עמד. במחצית הראשונה של 2006 ניהל המוקד מעקב אחר הטיפול בבקשות במסגרת ההסדר המיוחד וגילה כי התהליך עדיין מסורבל ואיטי, ובמחצית השנייה של השנה הוא נאלץ להגיש שתי סדרות נוספות של עתירות שכללו 16 עתירות בסך הכול. בקשות העותרים המיוצגים על ידי המוקד לא נענו בטווח זמן של שישה חודשים עד שלוש שנים. התנהלות זו של הצבא גרמה לעתים פירוד של עד שש שנים בין המבקרים לכלואים. העתירה האחרונה בסדרה הוגשה בסוף דצמבר 2006. בחודשים הראשונים של שנת 2007 ניכרת מגמת שיפור בזמן המענה לבקשות. המוקד ממשיך לעקוב אחרי תפקוד הצבא בהקשר זה.

¹⁷⁵ בג"ץ 8155/06, האגודה לזכויות האזרח בישראל ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון ואח'.

¹⁷⁶ לפרטים נוספים ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 31-35; דו"ח פעילות לשנת

2005, עמ' 45-47.

¹⁷⁷ בג"ץ 10898/05, פטאפטה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית, תגובה משלימה מטעם המשיב,

16.2.2006.

מניעה "ביטחוניית"

אחת מן הבעיות המובנות ב"הסדר המנועים" היא היעדר מנגנון ערעור בסיומו של התהליך. מבקשים רבים שהוגדרו כ"מנועי כניסה" לישראל נתקלים בסירוב גם לאחר העיון החוזר של השב"כ במסגרת ההסדר; במקרים אלה, אמצעי הערעור היחיד הוא פנייה לבית המשפט העליון, אך הדבר אורך זמן רב ואינו זמין למי שאין בידו אמצעים לשלם עבור עורך דין או אינו יודע על קיומם של ארגוני סיוע כדוגמת המוקד. סירוב לבקשה גם במסגרת "הסדר המנועים" מנומק בדרך כלל בטענה כי בעצם המפגש בין המבקר לכלוא טמונה סכנה. במקרים אלה מסרב הצבא לשקול חלופה לביקור, כגון קיום הביקור בנוכחות סוהר, ביצוע האזנה במהלך הביקור וכדומה. כמו בהליכים אחרים המתנהלים בבתי המשפט, גם כאן מציגות הרשויות חומר חסוי המיועד לעיני השופטים בלבד, וגם כאן לא נותר למבקש אלא לנחש מהם החשדות נגדו ולנסות להגיב עליהם. במסגרת טיפולו בנושא זה עותר המוקד לבג"ץ כאשר בקשות נדחות מ"טעמי ביטחון" גם לאחר בחינתן מחדש במסגרת "הסדר המנועים". במקרה אחד שטופל ב-2006 התברר בסופו של דבר שלא הייתה כל סיבה למנוע את הביקור.

 בעלה של א"י נעצר באפריל 2002 ונשפט לתקופת מאסר ארוכה. עד אמצע 2003 לא יכלה א"י לבקרו, שכן הצבא הישראלי לא איפשר ביקורי כלואים. כאשר התחדשו הביקורים פנתה לצלב האדום וקיבלה היתר ביקור רגיל התקף לשלושה חודשים. בספטמבר 2003, כאשר פג תוקף ההיתר שבידה, פנתה א"י לצלב האדום, אולם נציגיו מסרו לה כי הצבא מסרב להתיר את הביקור מסיבות ביטחוניות. א"י פנתה שוב ושוב אך בכל פעם נענתה בשלילה. במהלך 2005 פנה המוקד כמה פעמים לצבא בבקשה לבחינה מחודשת של הבקשה. בינואר 2006 נענתה א"י שוב כי לא ניתן להתיר את כניסתה לישראל, מטעמי ביטחון. למוקד לא נותר אלא לפנות לבית המשפט העליון ובפברואר 2006 הוגשה עתירה בשמה של א"י,¹⁷⁸ אולם הצבא עמד בסירובו ואף טען שיש בידו חומר חסוי המעיד על הסכנה הנשקפת מעצם קיום הביקור.¹⁷⁹ בדיון שהתקיים בעתירה הציגה פרקליטות המדינה את החומר החסוי בפני השופטים במעמד צד אחד, אולם אלה לא השתכנעו וכתבו בהחלטתם: "לאחר שעיינו בחומר חסוי, מצאנו כי יש חסר בתשתית הנתונים שהובאו בפנינו [...] ודרשו מן המדינה להגיש הודעה משלימה.¹⁸⁰ כחודש לאחר מכן הודיעה פרקליטות המדינה כי לא"י יונפק היתר. בספטמבר 2006, לאחר שבמשך שלוש שנים

178 בג"ץ 1455/06, נאג'י נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

179 שם, תגובה מטעם המשיב, 26.4.2006.

180 שם, החלטה, 31.5.2006.

כפה הצבא פרידה על בני הזוג בשל סכנה ביטחונית, כביכול, התקיים המפגש ביניהם, אך לא בתנאים הרגילים: בעוד ביקורי המשפחות מתקיימים בדרך כלל בחדר גדול, ללא כל פרטיות, ומחיצות זכוכית מפרידות בין המבקרים לכלואים, אינן וילדיה ביקרו את אבי המשפחה בחדר פרטי, ללא נוכחות סוהר וללא כל מחיצה המפרידה ביניהם. (תיק 25758)

טענה להיעדר קרבה משפחתית

במהלך 2006 התרבו מקרי הסירוב למתן היתרי ביקור בכלא בטענה של היעדר קרבה משפחתית. לעתים, גם מבקשים שקיבלו בעבר היתרי ביקור נדחים לפתע בטענה שאין קרבה בינם לבין הכלוא - אותו כלוא עצמו שבעבר הותר להם לבקר. בכמה מן המקרים מדובר בטעויות שנפלו במרשם האוכלוסין או ברשלנות מצד הגורמים המטפלים בבקשות, שלא טרחו לבדוק את הקרבה בין המבקש לבין הכלוא; במקרים אחרים מדובר בבקשות של בני משפחה שרק כמה מהם תושבי השטחים, ומאחר שבן המשפחה שאינו תושב השטחים אינו מופיע במרשם האוכלוסין הממוחשב המצוי בידי הצבא, הבקשה נדחת. במרבית המקרים מצליח המוקד לסתור את טענת הרשויות באמצעות מסמכים המעידים על קרבת המשפחה, אלא שלא די בכך. כאשר גורמי הצבא המטפלים בבקשות אינם מעדכנים את רישומיהם נאלצים הפונים המבקשים לחדש את ההיתרים להוכיח בכל פעם מחדש את קרבתם לכלוא. יתרה מזאת, התשובה בדבר היעדר קרבה משפחתית מגיעה לאחר חודשים ארוכים, ולא לה מצטרפים חודשי ההמתנה מזמן שליחת המסמכים הדרושים להוכחת הקרבה המשפחתית לאחר קבלת התשובה הראשונה ועד קבלת התשובה השנייה. המוקד פנה אל היועץ המשפטי לגדה המערבית (להלן: יועמ"ש גדמ"ע) בדרישה לעדכן את הרישומים, כדי למנוע את הישנות הסירובים על רקע זה. תגובתו טרם התקבלה.

מ"מ, המתגורר בטול כרם, נעצר בינואר 2002 ונשפט לתקופת מאסר של כמה שנים. כשמונה חודשים לאחר המעצר ילדה אשתו, א"מ, את בנם הבכור. כאשר התחדשו הביקורים מנפת טול כרם פנתה אשתו כמה פעמים לצלב האדום בבקשה לבקרו, אך פעם אחר פעם נמסר לה כי הצבא מסרב לאשר את בקשתה בשל היעדר קרבה משפחתית. ייתכן כי מקור התשובה נעוץ בכך שמ"מ הוא אזרח ישראלי ושמו אינו מופיע במרשם האוכלוסין הפלסטיני. מקץ ארבע שנים פנתה א"מ למוקד. המוקד פנה לצבא בצירוף מסמכים המוכיחים את הקשר המשפחתי בינה ובין בעלה ודרש לאפשר לה לבקר בכלא.¹⁸¹ במכתב הודגש כי מ"מ מעולם לא זכה לראות את בנו היחיד. חודשיים לאחר מכן הודיע הצבא

¹⁸¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 9.3.2006.

כי ההיתר ניתן.¹⁸² באוגוסט 2006, כאשר פג תוקפו של ההיתר, פנתה אי"מ שוב לצלב האדום כדי לחדשו, אך מקץ שבועיים הודיעו לה כי הצבא מסרב לבקשה בטענה של היעדר קרבה משפחתית. המוקד פנה שוב ללשכת יועמ"ש גדמ"ע בדרישה להעניק לאי"מ היתר;¹⁸³ שלושה חודשים חלפו מאז ומענה טרם ניתן.

(תיק 42329)

חמש פעמים במשך השנתיים האחרונות נדרשה אי"ח להוכיח לצבא שהיא אכן אמם של שני הכלואים שביקשה לבקר. אי"ח מתגוררת ברמאללה ובניה רשומים כתושבי ירושלים. שני הבנים נעצרו במהלך שנת 2004. פנייתה אל הצלב האדום באותה שנה בבקשה לבקרום הניבה - לאחר המתנה - שני היתרים רגילים, אחד לכל בן, התקפים לשלושה חודשים. באפריל 2005, כאשר פג תוקפם של ההיתרים, ביקשה אי"ח לחדשם ונענתה, באמצעות הצלב האדום, שהצבא מסרב בטענה שאין קרבה משפחתית בינה לבין שני הכלואים. הצלב האדום העביר את תעודות הלידה של הבנים כדי להוכיח את דבר הקרבה אולם שוב נתקבלה אותה תשובה. אי"ח פנתה למוקד וזה פנה ישירות ליועמ"ש גדמ"ע בצירוף המסמכים הדרושים.¹⁸⁴ בעקבות פניית המוקד קיבלה אי"ח היתרים לשלושה חודשים. בספטמבר 2005 פג תוקף ההיתרים ושוב נתקבלה תשובה בדבר היעדר קרבה משפחתית.¹⁸⁵ שוב נדרש המוקד לעניין ושלה מכתב בצירוף המסמכים הדרושים,¹⁸⁶ ושוב התקבל היתר, אך בראשית 2006, כשפג תוקפו ואי"ח ביקשה היתר לבקר בן אחד (השני כבר השתחרר), נתקלה שוב באותה תשובה.¹⁸⁷ שוב התערב המוקד¹⁸⁸ ושוב התקבל היתר.¹⁸⁹ ביוני 2006 פג תוקפו. אי"ח הגישה בקשה חדשה והמתונה לתשובה במשך שלושה חודשים ובסופם נענתה כי אין קרבה משפחתית בינה לבין בנה.¹⁹⁰ באוקטובר 2006 פנה המוקד ליועמ"ש גדמ"ע במכתב חריף בעניינן של אי"ח וחמש משפחות נוספות שנתקלו באותה תשובה.¹⁹¹ עד כתיבת שורות אלה טרם התקבלה תשובה. **(תיק 38114)**

182 מכתב ממש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, 8.5.2006.
183 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 5.10.2006.
184 מכתב מהמוקד להגנת הפרט ללשכת יועמ"ש גדמ"ע, 1.6.2005.
185 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט למתלוננת, 11.9.2005.
186 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 15.9.2005.
187 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט למתלוננת, 22.1.2006.
188 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, יועמ"ש גדמ"ע, 30.1.2006.
189 מכתב ממש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם היועץ המשפטי, למוקד להגנת הפרט, 9.3.2006.
190 מכתב ממש"קית מדור משפט, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, 17.9.2006.
191 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 5.10.2006.

לעתים, הטענה בדבר היעדר קרבה משפחתית מבוססת על טעמים תמוהים ודומה כי טיפול רשלני ואי קריאה מדוקדקת של הבקשה הם הגורמים האמיתיים לסירוב.

בי"ח, תושב מחנה הפליטים קלנדיה, נעצר במארס 2003 ונשפט לתקופת מאסר ממושכת. אחותו, פ"ח, הגישה בקשה לבקרו מיד לאחר מעצרו אולם נענתה בשלילה, שכן באותה עת אסר הצבא על אחים בוגרים לבקר בכלא. פ"ח פנתה למוקד וזה הגיש בקשה מיוחדת להתיר את ביקורה, מאחר שאמו של בי"ח נפטרה זה מכבר ואביו מתגורר בחו"ל, ולכן אחיו הבוגרים הם היחידים היכולים לבקרו בקביעות.¹⁹² באפריל 2004 הגיעה התשובה שפ"ח אינה מנועה ביטחונית והיא רשאית לבקר את אחיה.¹⁹³ עוד כשנה חלפה בטרם קיבלה פ"ח את ההיתר המיוחל, וגם אז קיבלה היתר לביקור אחד בלבד התקף ל-45 יום, כפי שניתן ל"מנועי כניסה" לישראל. המוקד דרש כי יינתן לה היתר רגיל לשלושה חודשים, והיתר כזה הונפק לבסוף ביוני 2005. מקץ שלושה חודשים, כאשר פג תוקפו, הגישה פ"ח בקשה להיתר חדש. בתום המתנה של כשלושה חודשים נמסר לה מנציגי הצלב האדום כי הצבא מסרב להנפיק לה היתר בשל היעדר קרבה משפחתית בינה ובין פ"ח. המוקד פנה בשמה ליועמ"ש גדמ"ע בצירוף מסמכים רבים המוכיחים את קשרי המשפחה,¹⁹⁴ ובתגובה נמסר כי בין תאריכי הלידה של פ"ח ושל אחיה מ"ח, שכלל אינו כלוא וממילא לא ביקשה לבקרו, יש פער של שבעה וחצי חודשים בלבד וכי הדבר אינו הגיוני.¹⁹⁵ במכתב חריף ששלח המוקד נאמר כי "[...] אין כל קשר בין בקשתה של הגב' [פ"ח] לבקר את אחיה הכלוא [בי"ח] לבין הקירבה בינה לבין אח נוסף שלה, [מ"ח]. שנית, תחום מומחיותה של הלשכה המשפטית אינו, ככל הידוע לנו, רפואה גינקולוגית ולא לה לקבוע האם הפרש של 7 חודשים בין אחים הינו בגדר 'הגיוני'. בנוסף לכך ההפרש בין [פ"ח] לאחיה הכלוא על פי המסמכים שצורפו על ידינו הינו חמש שנים, הפרש שהינו 'הגיוני' לכל הדעות".¹⁹⁶ מקץ חודש נוסף קיבלה פ"ח היתר רגיל לביקור אחיה בכלא. (תיק 28428)

מניעת ביקורים בכלא על רקע מען רשום

ביולי 2004 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמן של שתי תושבות הגדה המערבית שמענן הרשום הוא ברצועת עזה ובשל כך סירבו רשויות הצבא בגדה לטפל

¹⁹² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסגן היועמ"ש, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 29.3.2003.

¹⁹³ מכתב מרמ"ד מינהל משפטי, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 25.4.2004.

¹⁹⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 27.12.2005.

¹⁹⁵ מכתב ממש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 8.2.2006.

¹⁹⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 14.3.2006.

בבקשותיהן לבקר את בניהן הכלואים בישראל.¹⁹⁷ בתגובה לעתירה הודיעה המדינה כי יימצא פתרון עבור אנשים במצבן של שתי הנשים הללו כדי שיוכלו לבקר בכלא.¹⁹⁸ בעקבות הודעה זו קיבלו שתי העותרות במשך זמן מה היתרים לבקר את בניהן הכלואים בישראל, אולם בסוף שנת 2005, כאשר קבוצה של תושבי הגדה הרשומים ברצועת עזה ביקשו לקבל היתרים - מהם לראשונה ומהם שכבר הורשו בעבר לבקר בכלא - נמסר למוקד כי בשל היותם תושבי הרצועה עליהם לפנות ליועץ המשפטי של עזה (להלן: יועמ"ש עזה).¹⁹⁹ המוקד שלח מכתב ליועמ"ש גדמ"ע המזכיר את ההתחייבות שניתנה בבג"ץ משנת 2004 ודרש מענה מידי וענייני לבקשות.²⁰⁰ בתגובה טען יועמ"ש גדמ"ע כי ההתחייבות אינה תקפה עוד בשל שינוי הנסיבות ברצועת עזה, שכן, " [...] זר המבקש להיכנס לישראל נדרש לקבל אשרת שהייה בישראל מאת שר הפנים [...] עם זאת, שר הפנים קבע בצו הכניסה לישראל (פטור תושבי יהודה ושומרון, רצועת עזה וצפון סיני, מרכז סיני, מרחב שלמה ורמת הגולן), תשכ"ח-1968 כי תושב יהודה ושומרון אשר ניתן לו היתר מאת המפקד הצבאי ביהודה ושומרון, פטור מהצורך לקבל אשרת כניסה לישראל. עם זאת, פטור זה חל בנוגע להיתר אשר מנפיק המפקד הצבאי לתושב האיזור בלבד (היינו, הפטור אינו חל בנוגע למי שאינם תושבי האיזור).

"כידוע, עמדתנו הינה שתושבי רצועת עזה אינם תושבי איו"ש ועל כן אין המפקד הצבאי מוסמך ליתן להם היתר כניסה לישראל הפוטר מהצורך לקבל אשרת כניסה לישראל משר הפנים. התחייבותנו בבג"ץ 6855/04 ניתנה על רקע נסיבות אותה תקופה, בה היו מפקדים צבאיים לשני האיזורים [...]".²⁰¹

באותו מכתב נמסר כי היועמ"ש סבור שיש להגיע להסדר דומה לזה שהושג ב-2004 אך לשם כך נדרשת עבודת מטה, וזו עלולה לארוך זמן מה. המוקד הבהיר כי הסברים אלה אינם רלוונטיים שהרי פרשנות מעין זו, הנשענת על כך שרק המפקד הצבאי של הגדה המערבית יכול להתיר את כניסתם של תושבים הרשומים בגדה לישראל, ורק את שלהם, מסכלת את ההתחייבות המקורית שניתנה ואינה קשורה כלל בקיומו או אי קיומו של מפקד צבאי לרצועת עזה. עוד טען המוקד כי לאור כל זאת לא נדרשת כלל עבודת מטה וחזר על דרישתו למענה ענייני ומהיר לפניות הקרובים לבקר בכלא.²⁰²

197 בג"ץ 6855/04, נאג"י נגד מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

198 לפרטים נוספים ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 33.

199 מכתב ממש"קית משפטים, מדור מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 25.12.2005.

200 מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמ"ע, 31.1.2006.

201 מכתב מרמ"ד מרשם אוכלוסין, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 5.4.2006.

202 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 18.4.2006.

במאי 2006, לאחר שלא התקבלה תגובה נוספת, עתר המוקד לבג"ץ בשם של חמישה מתושבי הגדה שביקשו לבקר את קרוביהם בכלא ובתום כשנה של המתנה הופנו ליועמ"ש עזה משום שהם רשומים ברצועת עזה.²⁰³ בעתירה ציין המוקד כי הסירוב לטפל בבקשות מעין אלה מהווה הפרה של הזכות לחיי משפחה, הן של המבקרים והן של האסירים. ההפרה חמורה במיוחד מאחר שאינה נשענת על בדיקה עניינית של הבקשה לגופה או אפילו על טיעונים ביטחוניים אלא על סיבות ביורוקרטיות גרידא. כחודשיים לאחר מכן הגישה המדינה את תגובתה ובמסגרתה הכריזה על נוהל חדש להסדרת ביקורים בכלא של מי שגרים בגדה אך רשומים ברצועה. על פי הנוהל, מבקרים אלה יוכלו להגיש את בקשותיהם במשרדי הצלב האדום, כרגיל, הצלב האדום יעביר את הבקשות לרשויות הצבא בגדה ואלה יעבירו את הבקשה לאבחון במפקדת התיאום והקישור (מת"ק) ברצועת עזה. מת"ק עזה הוא שיאשר את הבקשה.²⁰⁴ למרות הנוהל החדש חלו עיכובים רבים בהנפקת ההיתרים, הן לעותרים והן לאחרים שבהם התבקשה הפרקליטות לטפל במסגרת העתירה, אולם בסופו של דבר מרביתם קיבלו היתרים.

ל"ג, בן למשפחת פליטים פלסטינים המתגוררת במצרים, נכנס לרצועת עזה ב-1995, לאחר הקמת הרשות הפלסטינית, והחל לעבוד באחד ממנגנוני הביטחון שלה. במסגרת שירותו הוא הועבר ליריחו ולאחר מכן לבית לחם. ב-1996 נישא למ"ג, ילידת הרצועה, ומאז מתגוררים השניים בגדה המערבית. לבני הזוג שלושה ילדים.

בדצמבר 2005 נעצר ל"ג בידי הצבא הישראלי. מ"ג פנתה לצלב האדום בבית לחם בבקשה לבקרו אך נציגיו מסרו לה שהצבא אינו עונה לפניות של תושבי הגדה הרשומים כתושבי עזה, ולכן פנתה למוקד לסיוע. לאחר שהמדינה הכריזה על ההסדר החדש פנה המוקד ליועמ"ש גדמ"ע ולפרקליטות המדינה בבקשה להסדיר את ביקורה של מ"ג. בדצמבר 2006, לאחר שלא ראתה את בעלה במשך כשנתיים, קיבלה מ"ג היתר ונסעה לבקרו בכלא אשל בבאר שבע. כאשר הסתיים הביקור ומ"ג ניגשה אל האוטובוס שאמור היה לקחתה בחזרה לביתה בבית לחם, פנה אליה שוטר במדים כחולים והורה לה לעלות על האוטובוס שנסוע לרצועת עזה. מ"ג הבהירה לו שהיא מתגוררת בבית לחם, אולם הוא איים עליה שאם תגיע שוב אל הכלא מבלי לשנות את כתובתה הרשומה היא תועבר לרצועת עזה ולא תורשה לשוב ולבקר בכלא.

²⁰³ בג"ץ 3784/06, מוגרבי ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

²⁰⁴ טיפול בבקשות לביקורי כולאים בישראל של תושבי הרצועה המצויים באיו"ש ללא שינוי מען - נוהל, 26.6.2006, צורך לתגובה מטעם המשיב, שם, 9.7.2006.

המוקד פנה לפרקליט שטיפל בעתירה בדרישה ליידע את כל הגורמים בדבר ההסדר המיוחד ולדאוג לכך שאיומים מסוג זה לא יישנו. בינואר 2007, בעקבות פניית המוקד, הבהיר יועמ"ש גדמ"ע לכל הרשויות המעורבות בתהליך הביקורים בכלא כי יש לכבד את הנוהל המחייב להתיר לפלסטינים המגיעים לביקור מן הגדה לשוב אליה, גם אם מענם הרשמי הוא ברצועה.²⁰⁵ (תיק 42785)

מניעת ביקורים בכלא ממעם רשויות בתי הסוהר

גם השב"ס מטיל איסורים ומגבלות על ביקורים. לאחרונה התאים השב"ס את הקריטריונים שלו לאלה של הצבא וקבע כי קרובי משפחה מדרגה שנייה לא יוכלו עוד לבקר אסירים המוגדרים כ"ביטחוניים". אמנם עבור רוב תושבי השטחים אין בגזירה זו משום שינוי, שהרי הצבא מונע ממילא ביקורים מעין אלה, אולם יש בכך משום הרעה במצבם של קרובים שהם תושבי ישראל, כגון תושבי ירושלים המזרחית או אזרחים שאינם נזקקים לאישור של הצבא. נוסף על כך נוהג השב"ס להטיל מדי פעם עונשים, הן פרטניים והן קולקטיביים, על אסירים שנמצאים במשמורתו ומונע מהם ביקורים, ומעבר לכל אלה מצויה ההוראה הקבועה המופיעה בתקנות בתי הסוהר ולפיה "אדם שהיה אסיר פלילי, לא יבקר אסיר בבית סוהר אלא באישור הנציב".²⁰⁶ אף על פי שהתקנה חלה במפורש רק על אסירים, היא מיושמת לא רק על מי שהורשעו ונכלאו אלא גם על מי שזוכו בתום משפטם, על מי שנעצרו לצורך חקירה בלבד מבלי שהוגש נגדם בסופו של דבר כתב אישום ועל מי שריצו את עונשם בעבודות שירות. האיסור הוא גורף ומוחלט. השב"ס אינו מתחשב בסוג העבירה שבגינה נכלא האדם, באורך תקופת המעצר או המאסר, בזמן שעבר מאז שוחרר או בשאלה אם נעצר מאז שוב. רבים מתושבי השטחים אינם יודעים דבר על האיסור והם מגלים זאת רק כשהם מגיעים אל שערי הכלא. בדרך כלל ניתן להסיר את המניעה בקלות יחסית, אולם מי שמחזיק בהיתר מיוחד למנועים, התקף ל-45 יום ולביקור אחד בלבד, עלול לאבדו, שכן, היתרי הביקור מוחתמים בכניסה לכלא, עוד בטרם התקיים הביקור, וברגע שהם מוחתמים פג תוקפם ועל המבקשים להגיש בקשה חדשה. הטיפול בבקשות הללו, לפחות עד מועד כתיבת דו"ח זה, אורך כאמור חודשים רבים שבמהלכם המבקשים אינם מורשים לבקר את יקיריהם. השילוב בין אי מענה ממושך מטעם הצבא ובין "מניעת אסיר לשעבר" מטעם השב"ס הוביל במקרה אחד שבו טיפל המוקד ב-2006 לתוצאה טראגית.

205 מכתב מקי ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 22.1.2007.
206 תקנות בתי הסוהר, תשלי"ח-1978, סעיף 30(א).

בנו של ע"ע, תושב שכס, נעצר ב-1995 ונשפט לשני מאסרי עולם. במהלך שנה זו ביקר ע"ע את בנו פעמיים, אך אחר כך החל הצבא לסרב לבקשותיו לקבל היתר ביקור. בשנת 2000, לאחר פניות חוזרות ונשנות של המוקד, קיבל ע"ע היתר ביקור חד פעמי. חודשיים לאחר הביקור פרצה האינתיפאדה וכל הביקורים מן השטחים בוטלו. במהלך הביקורים שעלה בידי האב לקיים עד אז הוא לא נתקל בבעיות מיוחדות.

לאחר חידוש הביקורים מנפת שכס פנה האב שוב בבקשה לבקר את בנו. תחילה סורב מטעמים ביטחוניים אולם בסופו של דבר, באפריל 2005, הונפק לו היתר תקף ל-45 יום. ב-30.5.2005 התקיים ביקור מנפת שכס בכלא שבו הוחזק בנו וע"ע יצא לפגוש אותו, לראשונה מזה כחמש שנים, אך כאשר הגיע לשערי הכלא מנעו הסוהרים את הביקור בשל היותו אסיר לשעבר. ע"ע אמנם ריצה עונש מאסר בשנות ה-70 אולם עובדה זו לא הפריעה לרשויות הכלא לאפשר לו לבקר את בנו במהלך שנות ה-90. כיוון שההיתר שהיה בידו כבר הוחתם בשערי הכלא, תוקפו פג. ע"ע נאלץ לפנות לצבא כדי לקבל היתר חדש, ובמקביל פנה המוקד לשב"ס בבקשה להסיר את המניעה שהוטלה עליו.²⁰⁷ המניעה הוסרה כעבור כחודש, ובמכתב שנשלח נמסר כי תוקף ההסרה הוא עד יוני 2006,²⁰⁸ אולם אז היה על ע"ע להמתין להיתר חדש מן הצבא. למעלה משנה חלפה ובינתיים התדרדר מצבו הרפואי של ע"ע. במאי 2006 הוא לקה באירוע מוחי ואושפז בבית החולים. המוקד שיגר מכתבים דחופים, הן לצבא בבקשה להנפיק היתר והן לשב"ס בבקשה חוזרת להסיר את המניעה, שכן תוקף ההסרה הקודמת עמד לפוג.²⁰⁹ ב-6.6.2006, כשנה לאחר שהגיש ע"ע את הבקשה לחידוש ההיתר, הודיע הצבא כי הונפק היתר חדש; ב-14.6.2006 דיווח גם השב"ס על הסרת המניעה, אלא שאז כבר היה מאוחר מדי. ע"ע נפטר ב-10.6.2006 מבלי שזכה לראות את בנו. (תיק 11922)

אם לא די בכך, הסרת המניעה פעם אחת אינה בבחינת סוף פסוק. את המניעה מסיר בפועל מפקד הגוש שבו כלוא האסיר. כיוון שכך, ההסרה תקפה רק לאותו גוש; כאשר האסיר מועבר לגוש אחר, על מבקריו לבקש שוב להסיר את המניעה נגדם. בנוסף, תוקף הסרת המניעה אינו תמיד ברור. אמנם בהיתר של ע"ע צוין במפורש שהוא תקף לשנה, אולם בהיתרים רבים אחרים הדבר אינו מצוין ורק עם הגיעם לכלא מגלים המבקרים שתוקף הסרת המניעה פג.

²⁰⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למחלקת האסיר, נציבות השב"ס, 2.6.2005.

²⁰⁸ מכתב מקצינת נפגעי עבירה למוקד להגנת הפרט, 5.7.2005.

²⁰⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 24.5.2006; מכתב מהמוקד

להגנת הפרט למחלקת האסיר, נציבות השב"ס, 24.5.2006.

ביוני 2006 הגיש המוקד בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח עתירה לביטול התקנה האוסרת על אסירים לשעבר לבקר בכלא.²¹⁰ בעתירה נטען כי התקנה פוגעת הן בזכותם של האסירים לביקורים, זכות הנגזרת מן הזכות לחיי משפחה המעוגנת בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, והן במבקרים עצמם, משום שהיא "הופכת את עצם השהות בעבר בכלא למעין 'סטטוס', ממנו נגזרות זכויותיו של האדם ומעמדו בחברה, ויוצרת קטגוריה שרירותית ופסולה של 'אסירים לשעבר'. בנוסף, התקנה פוגעת שלא כדין וללא הצדקה בזכותם של אסירים רבים לקבל ביקורי משפחה וידידים, ובזכותם של אנשים, אשר שהו בעבר בבית הסוהר, לבקר את קרוביהם וידידיהם הנמצאים בכלא".²¹¹ בתגובת המדינה נאמר כי אין לבטל את התקנה, שכן דרוש פיקוח על ביקורים של אסירים לשעבר בכלא, ועם זאת הודיעה הפרקליטות על הקלות מסוימות; בין היתר תתווסף אפשרות של מתן אישור כניסה קבוע (כל עוד האסיר לא עבר לכלא אחר) וינתן משקל רב יותר הן לזמן שחלף מאז שוחרר האסיר לשעבר והן לשאלה אם היה בעבר אסיר מורשע, או עצור לצורך חקירה, או עצור שזוכה בסופו של דבר.²¹² הדיון בעתירה נקבע לנובמבר 2007.

זכויות כלואים והמלחמה בלבנון

מלחמת לבנון השנייה, כפי שהיא מכונה בישראל, פרצה בשלהי יולי 2006. במהלך הלחימה התפרסמו ידיעות על כך שהצבא הישראלי תופס לוחמי חיזבאללה ומעבירים לישראל,²¹³ אולם מספרם ומקום כליאתם לא היו ידועים. מחשש שמא יועברו למתקן הכליאה הסודי של הצבא הישראלי, וכדי לספק להם ייצוג משפטי הולם אם ירצו בכך, פנה המוקד לצבא בבקשה לקבל מידע בדבר מקום החזקתם של העצורים ולהיפגש עמם. בתגובה נמסר ששני "מחבלים מארגון החזבאללה" מוחזקים במתקן הסודי וקיימת אפשרות שעצירים נוספים יוחזקו שם בעתיד,²¹⁴ אולם הבקשה לבקרם לא נענתה. בעקבות פנייה נוספת של המוקד נמסר כי הצבא העביר את הבקשה לשב"ס - שבמתקניו "מוחזקים העצורים הלבנוניים שאין מניעה לבקרם" - והלה יבדוק מי מן העצורים מעוניין בייצוג משפטי ויאפשר למוקד לבקרם על פי הנהלים הרגילים.²¹⁵ כעבור יומיים התקבל אישור לפגוש

²¹⁰ בג"ץ 5154/06, המוקד להגנת הפרט ואח'י נ' השר לביטחון פנים ואח'.

²¹¹ שם.

²¹² שם, תגובה מקדמית מטעם המשיבים, 11.1.2007.

²¹³ ראו למשל עמוס הראל, "השתתפתי במחנות אימון והכשרה מגיל 15", הארץ, 8.8.2006.

²¹⁴ מכתב מפרקליטות המדינה לעו"ד צמל, 8.8.2006.

²¹⁵ מכתב מפרקליטות המדינה לעו"ד צמל, 13.8.2006.

עשרה עצורים לבנונים המוחזקים בבית הכלא גלבו. ²¹⁶ כאשר הגיעה עורכת הדין מטעם המוקד לבית הכלא נאמר לה כי תוכל לפגוש רק חמישה מהם, ארבעה מתוכם בני משפחה אחת שנעצרו ככל הנראה רק בשל שם משפחתם.

בליל ה-2.8.2006, תחת מטח הפצצות של הצבא הישראלי על העיירה בעלבק, תפסו בני משפחה אחת מחסה בבית אבי המשפחה. שכן הצטרף

אליהם. שמו של בעל הבית שבו התכנסה החבורה הוא חסן נסראללה. במהלך הלילה הגיעו חיילים ישראלים אל הבית. הם אספו את חמשת הגברים וילד בן 13 שהיו בבית, אזקו את ידיהם, כיסו את עיניהם, הוציאו אותם מן הבית וגררו אותם אחריהם על פני מרחק רב בהרים הסמוכים לבעלבק. לאחר כמה שעות הגיעו למסוק שהמתין להם. החיילים העלו את חמשת הגברים הבוגרים למסוק והורו לילד לשוב הביתה לבדו. החמישה הובאו לישראל ונלקחו למתקן ששמו לא נאמר להם, ושם הם נחקרו שעות רבות בידי אנשי זרועות הביטחון השונות - הצבא, לרבות המודיעין הצבאי, המשטרה וחוקרים בלבוש אזרחי. בחקירתם הם נשאלו בעיקר על קשריהם המשפחתיים לשייחי חסן נסראללה, מזכ"ל החיזבאללה, אף כי אין להם כל קשר משפחתי אליו.

כעבור כמה ימים הגיש המוקד עתירה בשמם של חמשת העצורים ובה דרש לדעת מכוח איזה חוק הם נחטפו והובאו מלבנון, מכוח איזה חוק הם נחקרים ומוחזקים בכלא ומה הכוונות בנוגע אליהם, והוסיף כי אם החזקתם אינה חוקית, יש לשחררם. ²¹⁷ ארבעת בני משפחת נסראללה ושכנם אמנם שוחררו ביום הגשת העתירה, אולם בבקשה שהוגשה לבג"ץ עמד המוקד גם על דרישתו לקבל מידע בנוגע להליכי מעצרם והחזקתם: מכוח מה נעצרו, במה היו חשודים, באיזה סטטוס הוחזקו, מכוח איזה דין ועל פי איזה צווים הוחזקו, האם הובאו בפני שופט. ²¹⁸ בנובמבר השיבה המדינה כי החמישה הוחזקו מכוח חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים וכי כאשר הובהר כי אין סיבה להשאירם במעצר, הם שוחררו. עוד מסרה המדינה כי בשל עיכוב בהנחיה לשחררם הם הוחזקו במעצר למעלה מ-14 יום, בלי שהובאו בפני שופט, וכי הרמטכ"ל הורה למנות קצין בודק. ²¹⁹ המוקד ביקש לקבל לידיו את ממצאי החקירה. ביולי 2007 נמסר מן התביעה הצבאית כי התיק עדיין נמצא בבחינה, וכשזו תסתיים, תועבר הודעה למוקד. ²²⁰ (תיק 45947)

²¹⁶ שיחה בעל פה בין כלא גלבווע למשרד עו"ד צמל, 15.8.2006.

²¹⁷ בג"ץ 6772/06, נסראללה ואח' נ' שר הביטחון ואח'.

²¹⁸ שם, בקשה מטעם העותרים, 18.9.2006.

²¹⁹ שם, תגובה משלימה מטעם המדינה, 16.11.2006.

²²⁰ מכתב מע' התובע הצבאי הראשי למוקד להגנת הפרט, 17.7.2007.

חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים

החוק מתוקפו הוחזקו בני משפחת נסראללה בישראל, חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, שנחקק בישראל ב-2002, עוקף את המשפט ההומניטארי הבינלאומי. המשפט ההומניטארי הבינלאומי מסדיר את חובותיהם וזכויותיהם של הצדדים בלוחמה באמצעות הבחנה בין אזרחים ללוחמים וייחוס חובות והגנות לכל אחת מן הקבוצות הללו. על פי אמנת ג'נבה, מי שמוגדר כלוחם רשאי להשתתף בלחימה ולצד שכנגד מותר להורגו במסגרת הלחימה ולקחתו בשבי. לוחמים שנפלו בידי כוחות אויב זכאים למעמד של שבויי מלחמה המקנה להם חסינות מפני הליכים פליליים (בגין פעולות הנכללות בגדר המותר על פי המשפט הבינלאומי) וזכאות לקבל ביקורים מטעם הצלב האדום ולקיים את מצוות דתם, וכן לשלוח ולקבל מכתבים מקרוביהם. עם תום מצב הלוחמה, על שוביהם לשחררם.²²¹ לאזרחים, על פי האמנה, אסור להשתתף בלחימה, אך הם זוכים להגנה מלאה: אין להורגם ואין לקחתם בשבי. אזרחים שביצעו עבירות פליליות - כולל השתתפות בלוחמה, אף על פי שאינם לוחמים - ניתן להעמיד לדין פלילי, אולם יש לשמור על כללי המשפט ההוגן ולשחררם בתום ריצוי עונשם, אם נגזר, בין שהלוחמה נמשכת ובין שלא. במצבי לוחמה מתיר המשפט הבינלאומי להשתמש גם בצעדים חריפים יותר, כגון צווי מעצר מינהלי ותיחום מגורים, אולם יש ללוות צעדים אלה בביקורת ובפיקוח, וכאשר פג תוקף הצווים יש לשחרר את האזרחים.²²²

החוק שחוקקה ישראל יוצר מעמד שלישי שאינו קיים בחוק הבינלאומי והוא משולל כל הגנה - "לוחמים בלתי חוקיים". על פי החוק, "לוחם בלתי חוקי" הוא מי ש"נטל חלק בפעולות איבה נגד מדינת ישראל, בין במישרין ובין בעקיפין, או נמנה עם כוח המבצע פעולות איבה נגד מדינת ישראל שלא מתקיימים לגביו התנאים המקנים מעמד של שבוי מלחמה במשפט הבין-לאומי ההומניטרי [...]".²²³ בפועל, החוק מאפשר לכלוא כל אדם שישראל קבעה כי הוא שייך לארגון הפועל נגדה, ללא כל קשר לפעולותיו שלו-עצמו וללא כל קשר למידת הסכנה הנשקפת ממנו-עצמו, עד שישראל תקבע שאותו ארגון חדל לפעול נגדה; במקביל מאפשר החוק להעמיד "לוחמים בלתי חוקיים" לדין פלילי בגין פעולות שביצעו כנגד ישראל. בתום מאסרם ניתן להמשיך ולהחזיק בהם, כל עוד ישראל קובעת שהם משתייכים לארגון המסכן את ביטחונה. כך, "לוחמים בלתי חוקיים" נותרים ללא אף אחת מן ההגנות שמספק המשפט הבינלאומי, לא ההגנות המוקנות ללוחמים ולא ההגנות המוקנות לאזרחים, וישראל יכולה לעשות בהם כרצונה.

²²¹ אמנת ג'נבה השלישית בדבר הטיפול בשבויי מלחמה, 1949. החסינות ניתנת רק בגין פעולות לוחמה שהתבצעו במסגרת כללי המשפט הבינלאומי. על מעשים שבוצעו בניגוד לכללים אלה ניתן להעמיד שבויי מלחמה לדין פלילי.

²²² אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה, 1949, סעיפים 77, 78, 134.

²²³ חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, התשס"ב-2002, סעיף 2.

בשעתו נועד החוק לעקוף פסיקת בג"ץ שאסרה להחזיק שני עצורים לבנונים במעצר מינהלי על מנת להשתמש בהם כקלפי מיקוח במשא ומתן על חילופי שבויים, מבלי ששקפה מהם סכנה אישית ועתידית לביטחון ישראל.²²⁴ המוקד נאבק בחוק מראשיתו אולם ב-2005 הסתיימו ההליכים המשפטיים בלא הכרעה לאחר ששוחרר אחרון העצורים הלבנונים שהוחזקו מתוקף החוק. ארבעה ימים לאחר דחיית העתירה שוב עשתה ישראל שימוש בחוק, הפעם כנגד שני עצורים מרצועת עזה שעד לנסיגת ישראל היו במעצר מינהלי אך לאחריה הוצאו נגדם צווים מתוקף חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, בטענה כי הם שייכים לארגון חיזבאללה.²²⁵ במסגרת הביקורות השיפוטיות שנערכות בעניינם תוקף עורך הדין המייצג את השניים מטעם המוקד גם את עצם חוקתיותו של החוק.²²⁶ כאמור לעיל, בשנת 2006 שבה ישראל להשתמש בחוק כלפי אזרחים לבנונים. שלא כמו בני משפחת נסראללה, ששוחררו לאחר התערבות המוקד, עצורים אחרים עדיין מוחזקים בישראל בתוקף החוק. אחד מהם מיוצג על ידי המוקד.

 ח"ע, תושב לבנון יליד 1961, נחטף מביתו בידי חיילים ישראלים במהלך מלחמת לבנון השנייה. כאשר הגיעו החיילים אל הבית הוא היה לבדו. בפגישתו עם עורך הדין שייצג אותו מטעם המוקד לא הצליח ח"ע למסור מידע על אודות חטיפתו וחקירתו. עורך הדין הבין כי ח"ע סובל מפגיעה נפשית. גם חוקריו של ח"ע התרשמו כך,²²⁷ בין היתר בשל דברים שאמר במהלך חקירתו. בהמשך התברר כי ח"ע אכן מאובחן כפגוע נפש זה שנים. משפחתו מסרה לצלב האדום בלבנון מסמכים רפואיים המעידים על מצבו של ח"ע, על פי אבחנת רופאו, ומציינים את שמות התרופות שנטל בלבנון. כמו כן צוין במסמכים כי ח"ע אושפז בעבר בבית חולים לפגועי נפש בלבנון. במהלך הביקורת השיפוטית בעניינו של ח"ע תקף המוקד הן את עצם חוקתיותו של חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, הן את הקביעה כי ח"ע משתייך לארגון חיזבאללה והן את הגדרתו כ"לוחם בלתי חוקי". בין היתר הבהיר המוקד כי קשריו של ח"ע לחיזבאללה, אם היו, התמצו בקבלת סיוע מן הארגון לקניית תרופות, וכי ח"ע מאובחן כפגוע נפש ובשל כך אינו כשיר למעצר.²²⁸

²²⁴ להרחבה על החוק ועל הבעייתיות הכרוכה בו ראו הילי מודריק אבן חן, בהנחיית מודכי קרמיניצר, **לוחמים בלתי חוקיים או חקיקה בלתי חוקית?**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, דצמבר 2005.

²²⁵ ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2005**, עמ' 61-62.

²²⁶ שם, טרם התקבלה הכרעה בדבר הטענות העקרוניות כנגד חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים שהועלו במסגרת ההליכים השיפוטיים בעניינם של שני העצורים מן הרצועה.

²²⁷ כך עולה מרישומי זיכרון דברים מחקירתו של ח"ע המצוטטים בסיכומי תשובה מטעם המשיב לסיכומי המדינה מיום 25.1.2007, ב"ש 2550/06, **מדינת ישראל ע"י פרקליטות מחוז צפון (פלילי) נ' עקיל**, 1.2.2007.

²²⁸ ככל הנוגע למצבו הבריאותי של ח"ע הסתייע המוקד בארגון רופאים לזכויות אדם - ישראל.

ההליכים המשפטיים טרם הסתיימו, אולם לאחרונה נמסר לעורך הדין המייצג את ח"ע מטעם המוקד כי לאור הטענות שהעלה הועבר התיק לרמטכ"ל לבחינה מחדש.²²⁹ (תיק 45949)

מתקן הכליאה הסודי

בשנת 2002 חשף המוקד את דבר קיומו של מתקן כליאה סודי בישראל, הקרוי בלשון הצבא "מתקן 1391". מיקומו של המתקן אסור לפרסום והמידע על תנאי הכליאה הקשים ועל ההתעללות ולעתים אף העינויים הנהוגים בו נאסף באמצעות גביית תצהירים מעצירים שהוחזקו בו, לאחר שהועברו למתקנים אחרים. בשנת 2003 הגיש המוקד עתירה לסגירת המתקן בטענה כי בעצם חשאייתו, ובעצם העובדה שאין כל פיקוח חיצוני על הנעשה בתוכו, יש כדי לחשוף את הכלואים לסכנת עינויים.²³⁰ המשפט הבינלאומי מכיר בכך שמעצר במקום סודי מהווה כשלעצמו יחס אכזרי ובלתי אנושי, בדיוק בשל סכנה זו.²³¹ למעשה, הסכנה גדולה אף יותר לאור הצהרת המדינה לפיה המתקן מיועד, ככלל, לאזרחים זרים שנתפסים ומובאים לישראל לחקירה בשל חשדות ביטחוניים נגדם, שהרי דווקא אסירים אלה, המנותקים ממולדתם, נתונים בעמדת חולשה יתרה. במהלך הדיון בעתירה הציג המוקד בפני בית המשפט תצהירים שנגבו מכלואים שהוחזקו במתקן והמתארים תנאי כליאה קשים ויחס משפיל ובלתי אנושי מצד צוות המתקן והחוקרים. המדינה, מצדה, טענה כי תנאי הכליאה במתקן והיחס כלפי הכלואים אינם חורגים מהוראות החוק ואין בהם כל פסול. לעניין הסודיות שבה המדינה וטענה כי הדבר לא נועד להרעת תנאי הכליאה אלא נבע בעיקר מן הצורך להסתיר את מקום הבסיס הצבאי שבו נמצא המתקן וכן לצרכים אחרים, שהם עצמם חסויים. המדינה טענה כי מסירת שם המתקן למשפחות הכלואים או לבאי כוחם ומתן אפשרות לבקרים במקום אחר די בהם כדי לענות על הוראות החוק הדורשות פרסום הולם על דבר קיומו של מתקן כליאה.²³² ייאמר כי בטרם חשף המוקד את דבר קיומו של המתקן, שמו לא נמסר לקרובי העצירים שהוחזקו בו. בשלהי 2004 התקיים דיון בעתירה במעמד צד אחד ובו הציעו השופטים למדינה הסדרים לצמצום השימוש במתקן. המדינה נדרשה להגיב, ובינתיים נקבע כי אם יוחזקו כלואים במתקן תמסור המדינה הודעה על כך לבית המשפט וזה יקבע

²²⁹ שיחה בעל פה בין עו"ד מפרקליטות המדינה לעו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט, 8.7.2006.

²³⁰ בג"ץ 9733/03, **המוקד להגנת הפרט נ' מדינת ישראל** (ראו גם המוקד להגנת הפרט, **זו"חות פעילות לשנים 2002, 2003, 2004**).

²³¹ לפירוט על הוראות המשפט הבינלאומי בעניין זה ראו שם, בג"ץ 9733/03, עיקרי טיעון מטעם העותרת, 12.12.2004.

²³² ראו למשל שם, כתב תשובה מטעם פרקליטות המדינה, 19.5.2004. מקצת הדברים נאמרו במסגרת דיון בעתירה, 15.12.2004.

את החלטתו בנושא.²³³ מאז ועד אמצע שנת 2006 לא הוחזקו עצורים במתקן והעתירה התנהלה בעצלתיים. באוגוסט 2005 הגישה המדינה את תגובתה שבה נאמר כי נקבע "הסדר המצמצם באופן משמעותי את השימוש במתקן 1391 לצורך החזקת עצורים. בין יתר התנאים להחזקת עצירים במתקן נקבע, כי עצורים יוחזקו במתקן רק לאחר קבלת אישור של קצין בדרגת אלוף בצה"ל ואישור של הפצ"ר לכך. בנוסף, ככלל, לא יוחזק במתקן עצור שהינו אזרח ישראל או תושב השטחים".²³⁴ שאר פרטי ההסדר לא פורסמו. המוקד לא הסתפק בתשובת המדינה וההליכים בעתירה נמשכו. בינואר 2006 התקיים מה שאמור היה להיות הדיון האחרון בעתירה. המדינה הודיעה בעקבותיו שתצמצם עוד יותר את השימוש במתקן והצדדים אמורים היו להמתין לפסק הדין.²³⁵

באוגוסט 2006 השתנו פני הדברים, לאחר שנודע כי בעקבות מלחמת לבנון השנייה שוב מוחזקים עצירים במתקן. לנוכח המצב החדש ולנוכח הסכנה הנובעת מהחזקת כלואים במתקן בעת מלחמה ביקש המוקד לקיים דיון דחוף נוסף בעתירה,²³⁶ אך בית המשפט קיבל את עמדת המדינה שהתנגדה לכך. במהלך החודשים הבאים קיבל המוקד לידי תצהירים שנגבו מכלואים לבנונים שהובאו למתקן, במטרה לבחון אם תנאי הכליאה בו אכן השתנו. מן התצהירים עלה כי כמעט דבר לא השתנה. בדצמבר 2006 הגיש המוקד השלמת טיעון לבית המשפט ובו תשעה סעיפים המתארים את תנאי הכליאה ואת היחס אל הכלואים במתקן הסודי. אלה נותרו כמעט כשהיו בשנים 2002-2003, כשהוגשה העתירה:

א. השפלה מינית: [...] בעת קבלתו לכלא הופשט אחד העצורים עירום, כשסביבו לא רק רופא אלא גם שני חוקרים בלבוש אזרחי ועוד שלושה חיילים נושאי אלות. כלוא אחר הופשט בפני רופא ושני חיילים מצוידים באלות. בכך הופכת הבדיקה הרפואית (שצריכה להקנות לכלוא תחושת ביטחון) לאירוע מתוזמר היטב של חשיפה והשפלה של הכלוא אל מול עוצמה אגרסיבית של שוביו.

ב. דיסאורינטציה: לכלואים לא נמסר היכן הם נמצאים. הרשויות לא סברו שיש ערך במסירת הקוד "מתקן 1391" לעצורים והסתפקו, במענה לשאלה, באמירה שמדובר במתקן סודי [...] עם הכניסה למתקן סובבו את הכלואים באופן שיאבדו חוש כיוון. אחד הכלואים מספר כיצד "ניסיתי לנחש איפה אני, ומשמיעת ציפורים ניחשתי שהמתקן מחוץ לעיר". בנוסף לדיסאורינטציה

²³³ שם, החלטה, 15.12.2004.

²³⁴ שם, הודעה משלימה מטעם פרקליטות המדינה, 15.8.2005 (ההדגשה במקור).

²³⁵ שם, הודעה משלימה שנייה מטעם פרקליטות המדינה, 29.1.2006.

²³⁶ שם, בקשה לקביעת מועד דיון דחוף במעמד שני הצדדים, 9.8.2006.

בחלל, הוחזקו הכלואים בתאים שהתאורה בהם מלאכותית וקבועה, כך שלא ניתן להבדיל בין יום ללילה [...]

ג. חסך חושי: התאים [...] קטנים מאוד, נטולי חלונות, צבועים בצבע כהה, מוארים בתאורה קלושה ולא משתנה 24 שעות ביממה. הריח בתאים מתמיד ורע, והרעש המונוטוני ממערכת האוורור מחפה על קולות אחרים. בעת הובלה מחוץ לתא, ראשיהם של הכלואים מכוסים. הזכות לטיול בחצר נשללת באופן שגרתי. הכלואים מוחזקים בסביבה נטולת גירויים חושיים, שהשפעתה הפסיכולוגית עליהם יכולה להיות הרסנית.

ד. יצירת תלות גמורה בשובים: מעבר לאובדן החירות הכרוך בעצם הכליאה, תנאי הכליאה במתקן הופכים את הכלואים לתלויים בשוביהם עד לפעולה האינטימית ביותר. כך, למשל, זרימת המים בתא נשלטת מבחוץ, כך שגם לשלכלוא מותרת מקלחת, שוביו הם השולטים בזרימת המים. גם נייר טואלט אין בתא דרך קבע אלא הוא ניתן לפי בקשה.

ה. זוהמה: התאים היו מלוכלכים. לא סופקו חומרי ניקוי כדי לנקותם. מניעת מקלחת ננקטה כאמצעי חקירה באורח שגרתי. המקלחות שניתנו היו קצרות, כחמש דקות, כשהחיילים שולטים בזרימת המים מבחוץ. המגבת הייתה, כנראה, משותפת לכמה כלואים, ותמיד רטובה ומדיפה ריח רע. גם הסבון, ואף מברשת השיניים(!) היו משותפים למספר כלואים.

ו. ביגוד: הכלואים לא קיבלו בגדים תחתונים וגרביים כלל ועיקר. כביגוד ניתן להם בגדי אסיר כחולים, שלא הוחלפו במשך שבועות, וכפכפים.

ז. אלימות והשפלות נוספות: אחד הכלואים מעיד כי "במעבר מן התא למקום אחר במתקן עיניי היו מכוסות וכמו כן נאסר עליי להרים את הראש - הוא היה חייב להיות מורכן. החיילים שהעבירו אותי נהגו לדחוף אותי, וכן למשוך אותי בצורה אלימה, ככלב". גם הכלוא השני מעיד על התנהגות דומה של החיילים. איומים, בייחוד בהתייחס לבני משפחה: [...] הכלואים שמסרו תצהירים [...] מדווחים על איומים ועלבונות, ואחד מדווח שבמהלך החקירה נאמר לו שביתו נהרס במלחמה וייתכן שבני משפחתו נפצעו או נהרגו.

ח. מניעת שינה: אחד הכלואים מהם נגבה תצהיר מדווח על מניעת שינה שיטתית, גם בזמנים בהם הוחזק בתא, על-ידי דפיקות בדלת כל כרבע שעה.²³⁷

(תיק 28500)

המוקד חזר על דרישתו לסגור את המתקן. תגובת המדינה טרם התקבלה. העתירה עודה עומדת ותלויה בפני בית המשפט.

237 שם, השלמת טיעון, 18.12.2006.

עיניים והתעללות

בשנים 2005-2006 ערך המוקד בשיתוף עם ארגון בצלם מחקר על אודות האמצעים המופעלים נגד עצורים פלסטינים בעת חקירתם.²³⁸ על פי ממצאי המחקר, הרשויות הישראליות נוקטות משטר חקירות שגרתי שעלול להגיע לכדי עינויים, ולכל הפחות התעללות, ומכוון כל כולו להחלשתם הפיזית והנפשית של הנחקרים לשם הוצאת מידע או הודאה. משטר זה כולל ניתוק גמור מן העולם החיצון, חסך חושי, מוטורי וחברתי, תנאי כליאה מחפירים, אלימות פיזית, אלימות מילולית הכוללת גידופים, השפלות ואיומים, ולבסוף - לאחר שכל אלו דרדרו את מצבו הנפשי והקוגניטיבי של הנחקר - הוצאת מידע באמצעות מדובבים. בנוסף לאמצעים שגרתיים אלה משתמש השב"כ גם בשיטות חקירה מיוחדות המהוות עינויים כמשמעם בדין הבינלאומי, לרבות מניעת שינה, מכות "יבשות", הידוק אזיקים מכאיב, משיכת הגוף קדימה בפתאומיות כאשר פרקי הידיים כבולים לכיסא, הטיית הראש לצדדים או לאחור תוך אחיזה מכאיבה בסנטר או דחיפתו באגרוף, דחיפת נחקר המצוי ב"תנוחת הצפרדע" (כריעה על קצות האצבעות) או ב"תנוחת הבננה" (כיפוף גופו של הנחקר לאחור בצורת קשת בעודו יושב על כיסא ללא משענת). המחקר נשען על תצהירים שנגבו עבור המוקד ובצלם מ-73 פלסטינים שהיו או עודם כלואים במתקני כליאה שונים בישראל. במקרים שבהם האלימות הייתה קשה במיוחד - לעתים עד כדי עינויים של ממש - נפתחו תיקים במוקד, בהסכמת העצורים, ונשלחו תלונות ל"מבקר תלונות נחקרים בשב"כ" (מבתי"ן), הגוף האחראי לטיפול בתלונות כנגד חוקרי שב"כ. במהלך 2006 נפתחו חמישה תיקים מן הסוג הזה. בכל התלונות דחה המבתי"ן את הדרישה לפתוח בחקירה, למרות החשדות החמורים שעלו מן התצהירים.

ע"ז נעצר ביולי 2005 בעת שנסע במונית סמוך לבאקה אל-גרביה. חקירתו הראשונה נמשכה 12 שעות רצופות, שבמהלכן ישב על כיסא קבוע לרצפה כאשר רגליו אזוקות אל הכיסא וידיו אזוקות מאחורי המשענת ומחוברות ללולאה בחלקו האחורי של הכיסא. בתום 12 שעות התירו לו חוקריו לקום ולגשת לשירותים, ולאחר מכן הוא הועבר לתא לחצי שעה בלבד. לאחר שקיבל מזון הוחזר לחדר החקירות ושוב אולץ לשבת אזוק על הכיסא. בצהריים שחררו החוקרים אחת מידיה כדי שיוכל לאכול את הארוחה שהובאה לו, ומיד אחר כך אזקו וחקרו אותו במשך שבע שעות נוספות. רק אז הוחזר ע"ז לתאו ולראשונה מזה יממה וחצי הותר לו לישון. ביממה שלאחר מכן שוב נחקר באיומים

²³⁸ המוקד להגנת הפרט ובצלם, בתכלית האיסור: עינויים עצורים פלסטינים והתעללות בהם על-ידי כוחות הביטחון של ישראל, מאי 2007.

ובקלות, כשהוא יושב אזוק לכיסא, ושוב נמנעה ממנו שינה. לאחר ימי החקירה הראשונים נלקח ע"ז מדי יום ל-12 שעות חקירה. כעבור כשבוע החלו חוקריו לענותו, כפי שמסר ע"ז בתצהירו: "אחרי שהייתי שם שישה או שבעה ימים החוקרים הודיעו לי שהם מתכוונים להשתמש נגדי באמצעי שמשמשים בו בחקירות צבאיות (תחקיק עסכרי). הם הושיבו אותי על ספסל בלי משענת, כשהרגליים שלי על הרצפה. קשרו את הרגליים שלי באזיקים ואת הידיים שלי קשרו באזיקים מאחורי הגב, ואז הורו לי להתכופף לאחור כשהישבן שלי על הספסל. רק הישבן והגב התחתון שלי נתמכו בספסל והגוף שלי היה מקושת. בשלב מסוים הביאו עוד אזיקים וחיברו אותם מצד אחד לשרשרת שמחברת בין [...] הלולאות של אזיקי הידיים ומצד שני לשרשרת שמחברת בין הלולאות של אזיקי הרגליים. זה מתח עוד יותר את הגוף והיה קשה מאוד. בשלב זה החוקרים הרימו את הספסל משני הצדדים שלו ועזבו אותו בפתאומיות. שמעתי משהו נקרע באזור שבין המפשעה לבטן התחתונה. באותו שלב התעלפתי [...]. כשהתעוררתי הרגשתי שהפנים שלי רטובות ממים ששפכו עלי. הרגשתי כאבי תופת באזור המפשעה והבטן התחתונה".²³⁹ החוקרים העבירו את ע"ז למרפאה, אך האדם שבדק אותו הורה להחזירו לתאו. ע"ז הושאר בתא במשך יומיים ולאחר מכן נלקח לחקירה על בסיס יומי, "מהבוקר עד הערב".²⁴⁰ המוקד שיגר תלונה למבתי"ן בגין העינויים שסבל ע"ז ובגין תנאי כליאתו, היעדר טיפול רפואי ושימוש בשיטות חקירה פסולות אחרות.²⁴¹ כשבעה חודשים לאחר מכן הגיעה תשובת המבתי"ן. טענותיו של ע"ז נדחו ותלונתו נגנזה.²⁴² (תיק 47892)

מעצרים מינהליים

על פי החוק הצבאי הישראלי שחל בשטחים מוסמך המפקד הצבאי להורות לעצור אדם במעצר מינהלי לתקופה של עד שישה חודשים. בתום תקופה זו ניתן להוציא צו חדש. החוק אינו מגביל את מספר הצווים שניתן להוציא או את משך הזמן המרבי שבו ניתן להחזיק אדם במעצר מינהלי. את הצווים יש להביא בפני שופט צבאי לביקורת שיפוטית בתוך שמונה ימים ממועד הוצאתם. לשופט יש סמכות לאשר את הצווים, לבטלם או לקצרים. על החלטות הביקורת השיפוטית ניתן לערער בפני שופט ערעורים בערכאה שנייה. בהליכים אלה נתונה לעצור הזכות

²³⁹ תצהיר שמסר ע"ז לעו"ד הישאם אבו שחאדה, 31.5.06. לצפייה:

<http://www.hamoked.org.il/items/13102.pdf>

²⁴⁰ שם.

²⁴¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לממונה על המבתי"ן, פרקליטות המדינה, משרד המשפטים, 26.12.2006.

²⁴² מכתב מהממונה על המבתי"ן, פרקליטות המדינה, משרד המשפטים, למוקד להגנת הפרט, 25.7.2007.

להיות מיוצג על ידי עורך דין; המפקד הצבאי והשב"כ מיוצגים על ידי התביעה הצבאית. בתום ההליכים בפני הערכאות הצבאיות רשאי העציר לעתור לבג"ץ. בפועל, השב"כ, שעוסק באיסוף מידע על תושבים בשטחים, הוא שמחליט מי יעצר במעצר מינהלי ולכמה זמן, והוא שיוזם את המעצר על ידי העברת המלצה למפקד הצבאי. באופן רשמי, על המפקד לשקול את ההמלצה, על סמך החומר שהשב"כ מעביר לו, ולהחליט אם לאשרה או לא. באופן לא רשמי, כפי שמודים גורמי צבא המעורבים בהליכים השיפוטיים (תובעים ושופטים צבאיים), החומר המועבר מן השב"כ הוא מידע מתומצת המכיל רק התייחסות כללית לחשדות המיוחסים לעציר. אותו מידע עצמו מועבר גם לתביעה הצבאית לצורך ההליכים השיפוטיים, ובאמצעותה - לשופט הצבאי המכהן בהם. השופט הצבאי רשאי לבקש חומר נוסף ולזמן את נציגי השב"כ כדי לקבל מידע נוסף בדבר עילת המעצר. במקרים רבים מבכרים השופטים הצבאיים לא להשתמש בסמכות זו ומסתפקים בחומר שהשב"כ מציג לפנייהם באמצעות התביעה.

המידע שמעביר השב"כ הוא למעשה חזות הכול בהליכים השיפוטיים הללו. מידע זה נותר סודי והוא אינו מועבר לעציר ולבאי כוחו, ובשל כך אין ביכולתם להעמיד מולו הגנה ראויה. הם אינם יכולים אלא לנחש מה החשדות נגד העציר, על פי עילת המעצר, כפי שהיא כתובה בצו (אף על פי שבדרך כלל לא כתוב בעילת המעצר אלא שהעציר מהווה סכנה לביטחון האזור, או, לכל היותר, שהוא משתייך לארגון מסוים), וכן על פי דברי השופט, דברי העציר עצמו ודברים שאמרו אחרים במסגרת חקירות משטרה וזיכרון הדברים שנרשם בחקירות השב"כ, אם נרשם. כך, למעשה, השופטים אינם שומעים את גרסת העציר ואת תשובותיו על הטענות נגדו והם נשענים בהחלטותיהם כמעט אך ורק על המידע המתקבל מן השב"כ. התוצאה היא אישור כמעט גורף של צווי המעצר המינהלי המובאים בפני הערכאות השיפוטיות, וביטולם או קיצורם רק במקרים חריגים.

עם השנים קבע בג"ץ אמות מידה שנועדו להבטיח שימוש מוגבל וזהיר באמצעי המעצר המינהלי, וזאת בשל פגיעתו החמורה בזכויותיהם של העצירים. כך למשל נקבע כי ניתן להשתמש במעצר מינהלי רק לצורך מניעה ורק כנגד מי שנשקפת ממנו מסוכנות אישית, ולא כחלופה לענישה פלילית, וכי יש להפעיל שיקול דעת הולם ולהתחשב במכלול הנסיבות - לרבות, בין היתר, היחס בין עדכניות החומר החסוי לבין אורך המעצר.²⁴³ המשפט הבינלאומי קובע מגבלות מחמירות יותר על השימוש במעצר מינהלי. באמנת ג'נבה מוזכר אמצעי דומה,

²⁴³ בין פסקי הדין הקובעים אמות מידה לשימוש במעצרים מינהליים ראו עמ"ס 4/94, **בן חורין נ' מדינת ישראל**, פ"ד מחנ"ס 329, 334; דני"פ 7048/97, **פלונים נ' שר הביטחון**, פ"ד נד(1) 721, 741-740; עמ"ס 8607/04, **פחמה נ' מדינת ישראל** (טרם פורסם), פסי" 8; עמ"ס 2/86, **פלוני נ' שר הביטחון**, פ"ד מא(2) 513, 508.

הקרוא interment²⁴⁴, אך גם כאן, על פי הפרשנות הרשמית לחוק הבינלאומי, יש להשתמש באמצעי זה במשורה ורק כאשר קיים הכרח ביטחוני.²⁴⁵ למרות כללי הזהירות והמגבלות הללו, בג"ץ עצמו דוחה את מרבית העתירות לביטול צווי מעצר מינהלי המובאות לפתחו.

במהלך 2006 ייצגה עורכת הדין תמר פלג-שריק מטעם המוקד 49 עצורים מינהליים. בשבעה מקרים הוגשו עתירות לבג"ץ ו-16 מתוך 49 העצירים שוחררו בעקבות החלטה של שופט צבאי או לאחר שהוגשה בעניינם עתירה לבג"ץ.

נ"ע, תושב מחנה הפליטים דהיישה שבבית לחם, נעצר ביוני 2002 והוצא נגדו צו מעצר מינהלי.²⁴⁶ בעודו מוחזק במעצר הוגש נגדו כתב אישום פלילי. הוא הורשע בפעילות בחזית העממית לשחרור פלסטין ונגזרו עליו קנס ועונש מאסר. עם תום ריצוי העונש שוב הוצא נגדו צו מעצר מינהלי. הצו הוראך פעמיים. בתקופת מעצר זו שוב הוגש נגד נ"ע כתב אישום פלילי שהתבסס על דברים שאמרו עליו עצורים אחרים. במסגרת הסדר טיעון נמחקו סעיפים רבים שהופיעו בכתב האישום המקורי, ובגין הסעיפים הנותרים גזר עליו בית המשפט עוד תקופת מאסר וקנס נוסף. במארס 2006 סיים נ"ע לרצות את מאסרו, אולם גם הפעם לא שוחרר לביתו משום ששוב הוצא נגדו צו מעצר מינהלי.²⁴⁷ שתי ערכאות שיפוט צבאיות קיימו דיונים בצו זה. שופט הערכאה הראשונה הורה על קיצורו בשלושה חודשים אולם לא קבע כי הקיצור מהותי, כלומר, לא יידרש בהכרח חומר חדש ומכריע כדי להוציא צו חדש ברגע שזה יסתיים.²⁴⁸ שופט ערכאת הערעורים אישר החלטה זו.²⁴⁹ בהחלטותיהם במסגרת ההליכים הללו לא בחנו השופטים הצבאיים את היחס בין תוכנו של החומר שעליו נשען צו המעצר המינהלי לבין חומר הראיות בהליך הפלילי. גם התביעה הצבאית לא הגישה את חומר הראיות מן ההליך הפלילי, לא לבית המשפט ולא לנ"ע. לפיכך הגיש המוקד במאי 2006 עתירה לשחרורו,²⁵⁰ אך פרקליטות המדינה הציגה בפני השופטים את החומר החסוי ואלה קיבלו את עמדתה והותירו את הצו על כנו.²⁵¹

²⁴⁴ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיף 78.

²⁴⁵ ראו Jean S. Pictet, *Commentary: IV Geneva Convention: Relative to the Protection of Civilian Persons in Times of War*, Geneva International Committee of the Red Cross, 1958, pp. 367-368

²⁴⁶ הייש 250, בג"ץ 4154/06.

²⁴⁷ שם.

²⁴⁸ מ"מ ארו"ש 1530/06, מפקד כוחות צה"ל באיו"ש נ' אבו עאקר, החלטה, 4.4.2006.

²⁴⁹ עמ"מ 1937/06, אבו עקר נ' התובע הצבאי, החלטה, 14.5.2006.

²⁵⁰ בג"ץ 4154/06, אבו עאקר נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש.

²⁵¹ שם, החלטה, 7.6.2006.

בספטמבר 2006, עם תום תקופת הצו, הוצא כנגד ני"ע צו מעצר מינהלי חדש שתוקפו עד מארס 2007. הפעם קבע שופט הערכאה הצבאית הראשונה כי יש לקצר את הצו קיצור מהותי כך שני"ע ישוחרר כבר באוקטובר 2006. השופט אמנם קבע כי החומר המודיעיני שהובא בפניו מעיד על מסוכנות אך הוסיף כי במסגרת הסדר הטיעון שחתמה התביעה הצבאית עם ני"ע היא ויתרה על הרשעתו בעבירות מסוימות ובכך למעשה התייחסה אליו כאל מי שאינו מסוכן; בהתחשב בעובדה זו יש לקצר את מעצרו ולהעמיד את הצו על חודש בלבד.²⁵²

(תיק 44255)

ב-10.7.2006 השתחרר אי"ש ממעצר מינהלי. בעת מעצרו היה בן 18 ובמהלך המעצר סיים את בחינות הבגרות. לאחר שהשתחרר החל ללמוד באוניברסיטת ביר זית. כעבור שלושה חודשים, ב-17.10.2006, בעת שעשה את דרכו ללימודיו באוניברסיטה, נתקל במחסום צבאי. החיילים במחסום עיכבו אותו ומסרו לו זימון להתייצב ביום למחרת לחקירת שבי"כ במחנה עופר. למחרת התייצב אי"ש במחנה עופר ונחקר בידי איש שבי"כ. את שאירע לאחר מכן תיאר במהלך הדיונים שנערכו בעניינו בבית המשפט הצבאי בעקבות מעצרו:

"ביום הזימון, הגעתי למחנה עופר וניגשתי לחוקר. נכנסתי למשרד של קפטן ריאד וישבתי אצלו במשך כמעט 3 שעות. הוא שאל אותי על המשפחה שלי ועל קרובים שלי ואמר לי שאני בן אדם טוב ואין אתי בעיות ולאחר שהשתחררתי מהכלא לא ביצעתי שום דבר אסור. בסוף הישיבה ביקש ממני לשתף אתו פעולה ואני לא הסכמתי [...] הוא ניסה לשכנע אותי לעבוד אתו ואמרתי לו שהייתי 22 חודשים בכלא ואני רוצה לחזור לחיים שלי ולחיות אותם ושאני נרשמתי לאוניברסיטה והוא יודע את זה.

"הוא סיפר לי על המחלה של אמי ואמר שזו מחלה מסוכנת. הוא יודע שהיא חולה במחלת הסרטן ואמר שאני והוא נעזרו לה יחד. הוא אמר שאם אני אשתף אתו פעולה הוא יעזור לאמי ויעביר אותה לתל-אביב שתקבל טיפולים ויתן לי כסף. הוא אמר שאנשים שעובדים אתו שמחים מאוד ואני לא הסכמתי. הוא נתן לי שבוע לחשוב על זה והוא הכניס אותי בינתיים לכלא.

"לאחר שלא הסכמתי הוא אמר לי שאנשים הפלילו אותי והוא יכניס אותי לכלא. אמרתי לו שכל אדם יודע מה הוא עשה ואני לא עשיתי כלום [...] לאחר שבוע זימנו אותי שוב. הוא שאל אותי אם חשבתי על ההצעה, ואני סירבתי. הוא חזר על דבריו מהפגישה הראשונה ואני בכל זאת לא הסכמתי. בתאריך 25.10.06 או בתאריך 26.10.06, אני לא זוכר בדיוק, הייתי במשטרה והחוקר לקח את הפרטים שלי והוא שאל אותי אם אני עושה בעיות ואמרתי לו שלא.

²⁵² מ"מ 2999/06, **מפקד כוחות צה"ל באיו"ש נגד אבו עאקר**, החלטה, 28.9.2006.

הוא הציג לי תנאי, או שאני אשתף פעולה עם הקפטן או שאני אשב במעצר מינהלי. אני סירבתי, ובאותו יום הוציאו נגדי צו מעצר מינהלי.²⁵³ צו המעצר המינהלי שהוצא נגד אי"ש היה תקף לשלושה חודשים, עד ינואר 2007. שופטי שתי הערכאות שדנו בענייניו אישרו את המעצר, למרות פגמים ברורים בחומר הגלוי: עילת המעצר הייתה חברות לכאורה בפתח ואילו בהחלטה שניתנה בערכאה הראשונה נאמר כי הוא פעיל בגייהאד האסלאמי; עצור אחר יחס השתתפות בתהלוכה של גדודי חללי אל-אקצא לאדם ששמו דומה אך מקום מגוריו שונה. השופטים התעלמו מן המידע שמסר אי"ש בדבר הלחץ שהופעל עליו לשתף פעולה עם השב"כ ומן הראיות לכך שמעצרו הוא בעצם עונש על סירובו. כאשר ביקשה עורכת הדין שיצגה את אי"ש מטעם המוקד כי יועבר אליה זיכרון דברים מחקירת השב"כ, נמסר כי הדברים לא נכתבו. לאור כל זאת הגיש המוקד בדצמבר עתירה לבג"ץ ובה דרש את שחרורו של אי"ש.²⁵⁴ הפעם, בניגוד למה שהתרחש בערכאות הצבאיות, לא ביקשו נציגי הצבא להציג חומר חסוי והפרקליטות הודיעה כי לאחר שיפוג תוקף הצו, כשבועיים לאחר הדיון בעתירה, לא יוארך מעצרו המינהלי של אי"ש.²⁵⁵ (תיק 48070)

ח"ג נעצר באוגוסט 2003 והוחזק במעצר מינהלי כמעט שלוש שנים ברציפות, בטענה כי הוא מהווה "סכנה לביטחון האזור". עילת מעצר של ממש לא צוינה אף לא באחד מצווי המעצר המינהלי שהוצאו נגדו במהלך תקופה זו. בשלוש השנים שבהן הוחזק במעצר לא התקבל כל מידע חדש בעניינו. החומר החסוי רק חיזק את מה שהיה ידוע על ח"ג בטרם מעצרו או תיאר את המצב בשטח בלי להתייחס במישרין לח"ג, כפי שעולה מפרטים מעטים על אודות המידע נגדו שנאמרו מפי אחד השופטים הצבאיים שפסק בעניינו. בהחלטה שניתנה באחד הערעורים שהגיש ח"ג אמר השופט הצבאי כי מיוחסת לו השתייכות לגייהאד האסלאמי;²⁵⁶ בהחלטה מאוחרת יותר של אותו שופט הדבר לא הוזכר כלל.

בנוסף לכל אלה, בכל שלוש שנות מאסרו לא נחקר ח"ג ולו פעם אחת. בביקורת השיפוטית בצו המעצר המינהלי שהוצא נגדו באפריל 2006 קבע שופט אחר כי "מוטלת על רשויות החקירה החובה לחקור כל עצור אשר נתון במעצר מנהלי זאת בסמוך למועד מעצרו ולמעצר לחקרו משחלף זמן [...]".²⁵⁷ למרות קביעה

²⁵³ הדברים נאמרו על ידי אי"ש בדיון שנערך בערעור שהגיש, וראו עמ"ס 3709/06, אי"ש נ' התובע הצבאי, 3.12.2006.

²⁵⁴ בג"ץ 10868/06, שועיבי נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש ואח'.

²⁵⁵ שם, בקשה מוסכמת למחיקת העתירה, 3.1.2007.

²⁵⁶ עמ"ס 1053/05, גירדאת נ' התובע הצבאי, החלטה, 23.5.2005.

²⁵⁷ מ"מ 1833/06, התובע הצבאי נ' גירדאת, החלטה, 25.4.2006.

זו, הנשענת על פסיקת בג"ץ, אישר השופט את צו המעצר. הרשויות המעורבות התעלמו מדבריו ולא העבירו את ח"ג לחקירה. לאור כל זאת הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמו של ח"ג.²⁵⁸ הפרקליטות הציגה בפני שופטי בג"ץ חומר חסוי, ובהיעדר יכולת להעמיד נגדו הגנה משך המוקד את העתירה וח"ג נותר במעצר מינהלי. (תיק 45323)

בשנת 2006 אימץ ארגון אמנסטי אינטרנשיונל, לבקשתה של עורכת הדין תמר פלג-שריק, שלושה עצורים מינהליים ששהו במעצר תקופות ארוכות - עד ארבע שנים וחצי. השלושה שוחררו לבסוף במהלך השנה.²⁵⁹

מניעת מפגש עם עורך דין

אחת מן הזכויות הבסיסיות ביותר של כלואים היא הזכות לייצוג על ידי עורך דין, אך גם זכות זו אינה מובנת מאליה כאשר מדובר בעצירים פלסטינים המוחזקים בידי ישראל. החוק הצבאי שמחילה ישראל בשטחים מאפשר למנוע מעצור מפגש עם עורך דינו לתקופה מרבית של עד 90 יום מעת מעצרו.²⁶⁰ מיד עם המעצר ניתן להוציא צו מניעת מפגש עם עורך דין למשך 15 יום. ראש אגף החקירות בשב"כ רשאי, על פי החוק, להאריך את המניעה ב-15 ימים נוספים. עם תום 30 הימים הללו עוברת הסמכות להאריך את הצו לשופט צבאי, והלה רשאי להאריכו ב-30 ימים נוספים. בתום 60 הימים הללו נשיא בית המשפט הצבאי או סגנו רשאים לקבוע הארכה נוספת של 30 יום.

התנאי למניעת מפגש עם עורך דין הוא קביעה מטעם הגורם המחליט, לפיה "הדבר דרוש מטעמים של ביטחון האזור או שטובת החקירה מחייבת זאת".²⁶¹ בפועל משתמשת ישראל בצווים אלה כאמצעי לחץ בחקירות של פלסטינים. על פי הוראות השב"ס, עצור שנמצא בחקירה מנוע מלקבל ביקורי משפחה. צווי מניעת מפגש עם עורך דין משלימים את ניתוקו המוחלט של העצור מסביבתו. לניתוק זה השפעה פסיכולוגית רבה, וכאשר מוסיפים לכך אמצעי חקירה אחרים, כגון תנאי כליאה ירודים והתעללות פיזית ונפשית, מתקבלת תמונה קשה של יחס בלתי אנושי כלפי העצורים. על כך מדווח בהרחבה בדו"ח **בתכלית האיסור: עינוי**

²⁵⁸ בג"ץ 5725/06, גירדאת נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש.

²⁵⁹ דיווחים קודמים על אודות השלושה ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2004**, עמ' 36-37 (סיפורו של ר"ק); המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2005** (סיפורם של מ"ע ועבד אל ראזק פראגי), עמ' 54-55, 57-59.

²⁶⁰ צו בדבר הוראות ביטחון (יהודה ושומרון) (מספר 378), התש"ל-1970.

²⁶¹ שם.

עצירים פלסטינים והתעללות בהם על-ידי כוחות הביטחון של ישראל, שפרסם המוקד בשיתוף עם ארגון בצלם בשנת 2007 ובו מתואר משטר החקירות המופעל כלפי פלסטינים.²⁶²

השב"כ אינו בוחל בשימוש באמצעי חמור זה גם כאשר העציר עצמו אינו מושא החקירה כלל. בשנת 2006 יצגה עורכת הדין תמר פלג-שריק אישה שנחקרה במשך כ-40 יום בשל חשדות כלפי בעלה, וכמעט כל אותו זמן נמנע ממנה להיפגש עם עורכת דינה.

א"ג, אם לארבעה, נעצרה בליל ה-13.10.2006 בבית משפחה שבכפר עין יברוד באזור רמאללה. בעת מעצרה חקרו החיילים את ארבעת ילדיה על אודות אביהם המבוקש בידי כוחות הביטחון של ישראל זה שנים ובשל כך אינו חי עם משפחתו. החיילים איימו לעצור את הבת הבכורה בת ה-15, וכשא"ג מחתה על כך, הכו אותה. לבסוף לא עצרו החיילים את הבת אך א"ג נלקחה לחקירה בבית המעצר ירושלים - מגרש הרוסים. בו ביום הוצא צו האוסר עליה להיפגש עם עורך דין בטענה כי ביטחון האזור וטובת החקירה מחייבים זאת. צו זה, וכמוהו צו המעצר, הוארכו כמה פעמים, ובסופו של דבר שהתה א"ג במעצר 41 יום, מתוכם 36 יום מבלי להיפגש עם תמר פלג-שריק ועורכת דין נוספת שיצגו אותה מטעם המוקד. על הקורות את א"ג בזמן המעצר ועל החקירות ותוכן ניתן ללמוד מפרוטוקולים של הדיונים המשפטיים שנערכו בעניינה.

בשלושת הימים הראשונים לחקירתה מנעו החוקרים מא"ג שינה ואף כבלו אותה לכיסא במשך שעות ארוכות. החקירה התמקדה בבעלה ובמקום הימצאו. בדיונים המשפטיים השונים שנערכו בעניינה ציין המוקד שמעצרה נובע אך ורק מן הרצון לברר היכן נמצא בעלה וכי בשל כך הוא אינו חוקי ואינו ראוי. כוחות הביטחון טענו כי היא נחקרת לא רק על אודות בעלה אלא גם בחשד בסיוע למבוקשים פעילי טרור אחרים. א"ג חזרה ואמרה כי המבוקש היחיד שבו מדובר הוא בעלה.

כל הערעורים שהגיש המוקד כנגד הארכת צווי המעצר נדחו,²⁶³ וכך גם העתירה שהגיש בשמה לבג"ץ כנגד צו מניעת המפגש עם עורך דין.²⁶⁴ בהחלטותיהם ציינו שופטי כל הערכאות את העובדה שבעלה מבוקש, מה שהגביר את החשש כי אכן מדובר במעצר שמטרתו ללחוץ עליה למסור מידע על מקום הימצאו. חשד זה התאמת בתום 41 ימי מעצר, כאשר א"ג שוחררה בלא כלום. (תיק 47027)

²⁶² ראו הי"ש 238, וכן לעיל, בפרק "עיוניים והתעללות" בדו"ח זה, עמ' 69-70.

²⁶³ ראו להלן, בג"ץ 8855/06.

²⁶⁴ בג"ץ 8855/06, גרמה נ' שירות הביטחון הכללי.

תנאי כליאה

מעצר חושבי בית חאנון במהלך הפלישה לרצועת עזה

ב-25.6.2006 חדרה חוליית פלסטינים מרצועת עזה לשטח ישראל ותקפה מוצב צבאי. במהלך התקיפה נהרגו שני חיילים ישראלים; חייל שלישי, גלעד שליט, נשבה ונלקח ככל הנראה לרצועת עזה. שלושה ימים לאחר התקרית פתח הצבא הישראלי בסדרת מבצעים צבאיים שנמשכו עד 26.11.2006. בתחילה נטען כי המבצעים קשורים לשביית החייל; אחר כך נטען שהם קשורים לירי רקטות קסאם לעבר יישובים ישראליים בנגב. בחמשת חודשי המבצעים הרג הצבא 413 מתושבי הרצועה, מהם 53 קטינים מתחת לגיל 16; לפחות 218 מבין ההרוגים לא השתתפו בלוחמה כאשר נהרגו.²⁶⁵ בנוסף על כך גרם הצבא הרס נרחב של תשתיות ומבנים ברצועה וביצע מעצרים רבים. בנובמבר 2006, במבצע שכונה "ענני סתיו", עצר הצבא, על פי דיווחים בעיתונות, כ-2,000 פלסטינים בבית חאנון בלבד. במסגרת מבצע זה סרקו כוחות הצבא שכונה אחר שכונה בבית חאנון. כל הגברים בגילאי 16-45 הוצאו מן הבתים, רוכזו במכללה לחקלאות בפאתי בית חאנון והועברו למתחם מחסום ארז; משם, מי שנותר במעצר נלקח לתוך ישראל. על התנאים הקשים שבהם הוחזקו העצורים והמעוכבים סיפרו למוקד ארבעה מן העצורים שנלקחו בסופו של דבר לתוך ישראל.

 בתצהירו למוקד תיאר לי"ז, תושב בית חאנון, את 34 השעות הראשונות למעצרו, מרגע שהוצא מביתו ועד העברתו לכלא שקמה בתוך ישראל: "נעצרתי ב-4.11.06 [...] בשעה 15:00 אחר הצהריים. צוות של כוח מיוחד היה בסמוך לביתנו. הגיעו לביתנו ולקחו אותי, את אחי ואת בן דודי. בזמן המעצר הכו אותי ואף דיממתי ביד בעקבות זאת. הכו גם את אחי ואת בן דודי [...] אזקו את ידי מאחור, כיסו את עיניי בסמרטוט, ולקחו אותנו לבית של דודי, אותו כיתרו הכוחות המיוחדים. בבית הזה נשארתי משעה 15:00 אחרי הצהריים עד 3:00 בבוקר, כשאני אזוק ועיניי מכוסות. לא קיבלנו דבר - לא מים ולא אוכל. במהלך השעות האלה קיללו אותי ואת אמי ואחותי, קללות שאני לא יכול לחזור עליהן כעת.

בשעה 3:00 בבוקר לקחו אותנו בטנק למכללה לחקלאות בבית חאנון. שם היו עצורים רבים, מאות, וכל העת הזאת נשארתי אזוק [...] שמו אותנו בתוך חדר כ-30 עצורים [...] החדר היה בגודל של 4X4. זהו חדר לימודים. ישבנו על כיסאות לימוד [...] בחדר היינו כשבע שעות, עד 10:00 בבוקר. נתנו לנו מים

²⁶⁵ כך עולה מנתוני בצלם המתפרסמים באתר הארגון: www.btselem.org. בנוסף על 53 הילדים המצוינים בדו"ח בצלם נהרגו 40 נערים נוספים בגילאי 16-18.

וכיכר לחם אחת ל-30 איש, אולם לא יכולנו לאכול כי היינו אזוקים. כיוון שהיינו אזוקים מקדימה יכולנו לשתות. מי שהיה צריך לשירותים נאלץ להמתין זמן רב ואז לקחו אותו לעשות את צרכיו בשדה.

בשעה 10:00 בבוקר באו וקראו בשמות על פי רשימה. מי שקראו בשמו נאזק ועיניו כוסו, שני חיילים לקחו כל אדם והכניסו אותו למשאית צבאית. במשאית נאזקו העצורים זה לזה. רגל ימין של עצור אחד נאזקה לרגל שמאל של עצור אחר וכך הלאה.

נלקחנו לארז. בארז ערכו עלינו חיפוש גופני ועברנו תחקור. בארז היינו עד שעה 1:00 בלילה. השאירו אותנו בחוץ בחצר בקור, כשאנו אזוקים, ישובים על האדמה. אחד אחד נכנסו לתחקור ולאחר מכן הוחזרו לחצר. שם נתנו לנו סנדוויציים ושתייה, אך הריח שנדף מהסנדוויץ' היה נורא ולא אכלתי דבר.²⁶⁶ בשעה 1:00 לפנות בוקר הועבר ליזי לכלא שקמה באשקלון, שם הוא עצור עד

כתיבת שורות אלה. (תיק 46974)

יום לאחר מעצרו של ליזי נעצר גם אי"ע והובל למכללה לחקלאות. בתצהירו סיפר כי הוא ואחרים נאלצו לשבת שמונה שעות על כיסאות של כיתת לימוד כשראשיהם מוטים מטה וידיהם ורגליהם אזוקות. במשך קרוב ל-24 שעות לא קיבל שתייה או מזון ולא הורשה ללכת לשירותים. למחרת בבוקר הועבר למחסום ארז. עם הגיעו למחסום הפרידו אותו משאר העצירים. בתצהירו למוקד סיפר אי"ע: "עשו עלי חיפוש בעירום מול חיילים ומול חיילת ואז לקחו אותי לשב"כ והציעו לי לשתף פעולה תמורת בית, אוטו וכדומה [...] סירבתי [...] בארז הייתי בערך ארבע שעות ולקחו אותנו באוטובוס לשקמה, ישר לאגף חקירות".²⁶⁷ תלאותיו של ליזי לא הסתיימו גם עם הגיעו לכלא שקמה. לאחר ארבעה ימי חקירות העבירו אותו לאגף שבו מצויים מדובבים מטעם השב"כ. לדבריו, המדובבים טענו שאינם להתאבד ולכן הוחזק במשך ארבעה ימים קשור

בידיו וברגליו למיטתו. (תיק 46974)

במכתב תשובה לפניית המוקד,²⁶⁸ שנשלח עוד לפני מבצע "ענני סתיו" ועוד בטרם נערכו הביקורים ונגבו התצהירים, טענו אנשי המחלקה לדין בינלאומי של הצבא כי "במהלך פעילות צה"ל בבית חאנון בימים האחרונים, עוכבו כמה מאות בני אדם לצורכי תחקור במתחם שהוכשר לכך בפאתי בית חאנון. במתחם ניתנו לתושבים

²⁶⁶ תצהיר שמסר ליזי לעורכת דין מטעם המוקד, 30.12.2006.

²⁶⁷ תצהיר שמסר אי"ע לעורכת דין מטעם המוקד, 30.12.2006.

²⁶⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ פנינה שרביט ברוך, ראש המחלקה לדין בינלאומי, מפצ"ר, 23.10.2006.

3 ארוחות ביום, מים ושמיכות והוצבו בו מתקני שירותים. רובם המכריע של התושבים שעוכבו שוחרר לאחר מספר שעות [...] בזמן ההמתנה להסעות למתקני הכליאה, המתינו אותם עצורים באזור המתנה ובו ברזיות, מזון שסופק לממתינים, שירותים וכיוצא בזה.²⁶⁹ לאור תיאורי העצירים, העומדים בסתירה לדברים אלה, פנה המוקד שוב לצבא בדרישה לחקור את שאירע במהלך המעצרים בבית חאנון.²⁷⁰ סרם התקבלה תשובה עניינית לפנייה.

תנאי הכליאה בבית המעצר ירושלים - מגרש הרוסים

בראשית אוגוסט 2006 נודע למוקד כי בבית המעצר ירושלים שבמגרש הרוסים מוחזקים שישה קטינים וקטינה אחת בגילאי 15-17 תקופות ממושכות - בין שלושה לשישה חודשים - בתנאי כליאה קשים.²⁷¹ על פי החוק, עצירים זכאים, בין היתר, לתנאי תברואה והיגיינה הולמים, לחלון או לאמצעי אוורור חלופי מספיק, לתאורה המאפשרת קריאה, לבגדים להחלפה, למצעים, לאוכל בכמות ובאיכות סבירות, ומרגע שהוגש נגדם כתב אישום - גם לקבלת ביקורים.²⁷² שבעת הקטינים שהוחזקו במגרש הרוסים לא זכו אף לאחד מן התנאים המפורטים בחוק. המוקד עתר בשמם לבית המשפט בדרישה להעבירם ממגרש הרוסים למתקני כליאה קבועים של רשות בתי הסוהר, שם יזכו לתנאים טובים מאלה שבבית המעצר.

 ב-10.8.2006 הוגשה עתירתם של ששת העצורים הקטינים שהוחזקו במגרש הרוסים.²⁷³ חמישה מהם נעצרו בפברואר אותה שנה ואחד נעצר באפריל; חמישה מהם תושבי השטחים מאזור בית לחם ואחד תושב ירושלים. מתצהיריהם, שצורפו לעתירה, עלתה תמונה קשה של תנאי מעצרם. השישה הוחזקו בשני תאים קטנים שאיפשרו להם מרחב מחיה מצומצם ביותר. בתאים לא היו חלונות, והארוכות, כשהופעלו, החדירו אוויר חם מבחוץ. גם תנאי ההיגיינה והתברואה לא עמדו בדרישות החוק. בתאים שרצו יתושים, פשפשים וחרקים, המזרנים הדקים והמלוכלכים הונחו על משטחי בטון, השמיכות והסדינים היו מטונפים ולא ראויים לשימוש וכמה מן הנערים אף סבלו מגירויים בעור. השירותים לא היו אלא בור ברצפה ונדף מהם ריח רע; הם

²⁶⁹ מכתב מקי ייעוץ - כלכלי והומניטארי, בשם רמי"ח דבלי"א, למוקד להגנת הפרט, 9.11.2006.

²⁷⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לראש מחלקת דבלי"א, פצ"ר, 7.12.2006.

²⁷¹ דינו של אחד כבר נגזר, ששת האחרים היו במעצר עד תום ההליכים.

²⁷² חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים), התשנ"ו-1996, סי' 9; תקנות סדר הדין הפלילי

(סמכויות אכיפה - מעצרים) (תנאי החזקה במעצר), התשנ"ז-1997, סי' 3.

²⁷³ עע"א 508/06, אבו סורור ואח' נ' מפקד בית המעצר ירושלים ואח'.

נסתמו ועלו על גדותיהם לעתים קרובות והנערים נאלצו לפתוח את הסתימות באמצעות פינוי הנוזלים בבקבוקי פלסטיק.

הנערים לא הורשו להכניס לתאם דבר שעשוי להקל עליהם להעביר את זמנם. כל בקשותיהם לרדיו, לטלוויזיה ולמשחקים נדחו. לאלה מהם שלמדו בבתי ספר טרם מעצרם לא איפשרו הרשויות להשלים את לימודיהם. לדברי הנערים, השוטרים נהגו להכות אותם, להטיח בהם עלבונות וקללות ולהטיל עליהם עונשים בלתי סבירים, כגון שינה על משטחי הבטון ללא מזון, כבילה במשך שעות ארוכות ועוד.

קרוביהם של חמשת הנערים מאזור בית לחם לא יכלו לבקרם בסדירות, שכן כניסתם לירושלים אסורה. אם הנערים היו מועברים למתקני כליאה של השבי"ס היו קרוביהם רשאים להשתתף בתוכנית הביקורים של הclub האדום, המיושמת רק במתקני הכליאה הקבועים. (תיק 45759)

העתירה בשמה של הנערה הוגשה בנפרד. כמו ששת הנערים, גם היא הייתה עצורה בתנאים קשים, אולם בשל היותה הקטינה היחידה בבית המעצר, סבלה היה רב אף יותר.

 ד"ד, תושבת ירושלים המזרחית, נעצרה במאי 2006. ביום הגשת העתירה²⁷⁴ היא הוחזקה במתקן המעצר במגרש הרוסים כשלושה חודשים. תאה, כמו תאיהם של הקטינים האחרים שהוחזקו במקום, לא עמד בדרישות החוק. התא שרץ חרקים ויתושים וד"ד אף ראתה בו עכברים. הברז היה שבור, האסלה לא חוברת כראוי לרצפה ולפיכך חדר ריח רע אל התא ומפעם לפעם נגרמו בו הצפות. ד"ד ישנה על מזון דק שהונח על גבי משטח בטון וסבלה לפיכך מכאבי גב. בשמיכות המטונפות שקיבלה לא השתמשה. כמו ששת הקטינים, גם ד"ד לא הורשתה להחזיק בתאה ספרים, טלוויזיה או משחקים, אלא שבניגוד להם, מאחר שהייתה הקטינה היחידה במקום, שהתה בתא לבדה ולא היה לה אף עם מי לשוחח. נוסף על כל אלה, מרבית השוטרים שטיפלו בה היו גברים והדבר גרם לה אי נוחות. לילה אחד התעוררה בבהלה כששוטר נכנס לחדרה במפתיע ומאז התקשתה להירדם.

מצוקתה בתאה הייתה כה קשה עד שהיא ניסתה לפגוע בעצמה פעמיים. לעורכת הדין שביקרה אותה מטעם המוקד אמרה: "אני רוצה לצאת מפה. אני מוכרחה להיות עם עוד אנשים. לאחרונה התחלתי לדבר אל עצמי ואני מרגישה שאני עומדת להשתגע".²⁷⁵ (תיק 45756)

²⁷⁴ ע"א 507/06, דירבאס נ' מפקד בית המעצר ירושלים ואח.
²⁷⁵ שם.

בשתי העתירות דרש המוקד מבית המשפט לדון הן בהעברת העותרים למתקני כליאה קבועים והן בתנאי הכליאה הקשים השוררים בבית המעצר במגרש הרוסים. בתגובותיה לעתירות טענה הפרקליטות כי הנערים לא הועברו עד כה למתקני כליאה של השב"ס משום שלא הוקצה להם שם מקום בשל קשיים טכניים, אך הם יועברו בתוך זמן קצר. לעניין תנאי הכליאה הודיעה הפרקליטות שהורתה לבדוק אחדות מהטענות שהעלו העצורים, אולם באופן כללי אין כל פגם בתנאי הכליאה במתקן המעצר במגרש הרוסים.²⁷⁶ השופט יוסף שפירא שדן בעתירת הקטינים סירב לדון בתנאי הכליאה השוררים במגרש הרוסים בטענה כי בעייתם של העותרים עתידה להיפתר בקרוב עם העברתם למתקני כליאה של השב"ס, ובכך מתייתרת העתירה כולה²⁷⁷ - וזאת, אף על פי שתנאי הכליאה המחפירים במגרש הרוסים ידועים וזוכים לביקורת קשה שנה אחר שנה בדו"חות שמפרסמת הסנגוריה הציבורית על אודות תנאי הכליאה בישראל.²⁷⁸ השופט ציין כי "לכשיתעורר מקרה נוסף, והתנאים החדשים לא יענו על הצרכים, כי אז יוכלו עצורים לעתור בהתאם",²⁷⁹ ובכך השאיר את העצורים הבאים חשופים לתנאי הכליאה הקשים במקום.

איתור כלואים

זכויות הכלואים - ובהן הזכות להליך הוגן, לרבות ייצוג על ידי עורך דין, הזכות לתנאי כליאה נאותים, הזכות לחופש מעינויים ומיחס משפיל ובלתי אנושי, הזכות לביקורי משפחות - הן מן המבוססות שבזכויות האדם, אך התנאי הראשון למימושן הוא שמקום החזקת הכלוא יהיה ידוע וכך יוכלו עורכי דינו וקרוביו לבקר, לעמוד על היחס כלפיו ולפעול להבטחת זכויותיו. אך אין מדובר רק בחוק היבש. עבור קרובי משפחה שיקירם נעלם יש חשיבות רגשית עצומה לידיעה היכן הוא מוחזק. לפיכך, הדרישה מן הרשויות להודיע לאלתר על מקום החזקתו של עציר, או לאפשר לו-עצמו לעשות כן, היא דרישה מובנת מאליה בכל מקום שבו מכובדות זכויות האדם, אם בפועל ואם להלכה בלבד. דרישה זו מופיעה גם בחוק הצבאי שחוקקה ישראל בשטחים הכבושים,²⁸⁰ אולם הצבא כמעט

²⁷⁶ הי"ש 273, עע"א 508/06, תגובת המשיבה לעתירת אסיר, 21.8.2006; הי"ש 274, עע"א 507/06, תגובת המדינה לעתירת אסיר, 29.8.2006.

²⁷⁷ הי"ש 273, עע"א 508/06, פסק דין, 22.8.2006.

²⁷⁸ הסנגוריה הציבורית, **תנאי המעצר והמאסר במתקני הכליאה של משטרת ישראל ושירות בתי הסוהר**, דו"חות לשנים 2002, 2003, 2004, 2005.

²⁷⁹ הי"ש 277, עע"א 508/06.

²⁸⁰ צו בדבר הוראות ביטחון (יהודה והשומרון) (מס' 378) התש"ל-1970, סעיף 78, תיקון 53.

מעולם לא מילא אחר החוקים שהוא עצמו חוקק. מדי שנה הצבא עוצר אלפי פלסטינים אך אינו מודיע לבני משפחותיהם על מעצרו ועל מקום הימצאם. העצירים אינם יכולים להודיע על כך בעצמם משום שהצבא אינו מאפשר לעצירים המוגדרים כ"ביטחוניים" להשתמש בטלפון. הדרך הכמעט יחידה שבה יכולות המשפחות לברר היכן נמצאים יקיריהן היא פנייה למוקד בבקשה לאתרם. מדי שנה מתקבלות במוקד אלפי פניות לאיתור כלואים. במהלך 2006 טיפל המוקד ב-5,993 פניות חדשות, בנוסף למאות פניות חוזרות, שכן, הרשויות המחזיקות בעצורים - הצבא והשב"ס - אינן מודיעות למשפחות גם כאשר עצורים מועברים ממקום למקום; כשנדע למשפחות כי יקיריהן הועברו הן פונות אפוא שוב למוקד בבקשה לאיתור חוזר.

במהלך השנים נתקל המוקד בקשיים רבים בניסיונותיו לאתר עצורים פלסטינים, בעיקר בשל חוסר היענות מצד הצבא. ב-1996, בעקבות עתירה לבג"ץ שהגיש המוקד, הוכרה זכותו, כגוף ציבורי, לפנות בשם המשפחות בבקשה לקבל מידע על מקום הימצאם של עצורים. במסגרת הסדר זה הוחלט על הקמת מרכז שליטה (משל"ט) צבאי שירכז בידיו נתונים על אודות העצורים ומקום החזקתם ויענה לפניות הארגונים. המשל"ט אכן הוקם, ועם השנים, בעקבות ביקורת ופיקוח מתמידים של המוקד, כולל פניות לערכאות בעת הצורך, אף הגיע לרמת תפקוד סבירה למדי. בדרך כלל התשובה מגיעה בתוך יום עד יומיים מפניית המוקד. אמנם עבור המשפחות גם המתנה של יומיים היא קשה ביותר, אולם זו האופציה היחידה הקיימת כיום והיא עדיפה על היעדר כל ידיעה.

במהלך 2006 עברו רוב מתקני המעצר הזמניים של הצבא ושני בתי הכלא שהיו בפיקודו, ובהם כלואים פלסטינים, לידי השב"ס. ההעברה השפיעה על הניסיונות לאתר עצורים. תחילה לא היה ברור מי הגוף האחראי בשב"ס למסירת מידע ופניות המוקד נתקלו בתשובות סותרות: כאשר פנה המוקד לבתי הכלא נאמר לו כי עליו להתקשר למשל"ט שב"ס במחלקת האסיר, כאשר פנה לגוף זה הופנה ל"ירושום" במחלקת האסיר, אלא ששם לא נענה כלל. במקרה אחד הגביל משל"ט שב"ס את בקשות האיתורים לשעות מסוימות שאינן מאפשרות לתת מענה מספק למשפחות.²⁸¹ כעבור זמן מה התייצבו הנהלים והרשויות חזרו להשיב על בקשות בתוך יום עד יומיים. במקרה הצורך פונה המוקד ישירות למתקנים שבהם מוחזקים העצורים וכן לגורמים רלוונטיים אחרים.

כאשר מדובר בקטינים, בנשים ובפצועים, הזכאים לתנאים מיוחדים ולהגנות נוספות, שולח המוקד פנייה דחופה ואישית לאיתורם עוד באותו יום. בהקשר זה, אחת הפניות למוקד בבקשה לאתר עציר בשנת 2006 חשפה התנהלות בלתי חוקית בעליל של הצבא.

²⁸¹ ראו במכתב שנשלח מהמוקד להגנת הפרט לראש מחלקת האסיר, שב"ס, 6.12.2006.

בבוקר ה-9.3.2006 התקשר למוקד אב מודאג ממחנה הפליטים קלנדיה וביקש סיוע באיתור בנו בן ה-11. הבן נעצר כ-24 שעות קודם לכן ביחד עם חבר בן גילו בידי חיילים באזור שדה התעופה הסמוך לקלנדיה. המוקד פנה מיד לתא ההומניטארי שמפעיל המינהל האזרחי ולמשל"ט הכליאה, ואלה מסרו שידוע להם על מעצר של שני קטינים באזור בגין זריקת אבנים וכי השניים שוחררו בשעות הבוקר המוקדמות. בני המשפחה חזרו ואמרו למוקד כי השניים לא שבו לבתיהם. המוקד המשיך בניסיונות האיתור ופנה ישירות לגורמים שונים בצבא ובמשטרה, כולל החטיבה המרחבית בנימין, מת"ק רמאללה, השב"כ במחנה עופר ותחנות המשטרה בנוה יעקב ובפסגת זאב, השכונות הסמוכות לקלנדיה, אולם לשווא. במהלך כל הבוקר לא סיפק איש מידע על הילדים.

בסביבות השעה 14:15 נמצאו הילדים ליד מחסום אל-דאחיה. התברר כי הם שוחררו באותו מקום רק חצי שעה קודם לכן, ועד אותה עת, בעוד גורמי צבא שהמוקד פנה אליהם חוזרים ואומרים שהילדים שוחררו, הם שהו במתקן כליאה כשסביבם חיילים. עם שובם הביתה סיפרו הילדים כי שישה חיילים עצרו אותם באזור שדה התעופה, הכניסו אותם לתוכו ואילצו אותם לשבת כשראשם מופנה אל הרצפה. כעבור כשעה הגיעה משאית והחיילים העלו אותם לתוכה והתלוו אליהם. לאחר נסיעה של כעשר דקות הם הגיעו למחנה צבאי, שם הורדו והוכנסו אל תוך קונטיינר. חייל חמוש שמר עליהם. כדי לעשות את צרכיהם הם נלקחו לשירותים סמוכים, מחוץ לקונטיינר. בשעות אחר הצהריים לקחו אותם חיילים ברכב צבאי לתחנת משטרה. שני שוטרים במדים כחולים חקרו אותם ולאחר זמן מה החזיר אותם גיפ צבאי אל הקונטיינר. שם הם נשארו במהלך כל הלילה ותוחקרו, בקללות ובאיומים, על ידי חייל דובר ערבית.

למחרת, כאמור, הם שוחררו, בערך בשעה 13:45.

התנהלות הצבא בפרשת מעצרים של שני הקטינים, מתחילתה ועד סופה, הייתה בלתי חוקית ובלתי תקינה. ראשית, גם על פי החוק הצבאי החל בשטחים אין לעצור כלל ילדים מתחת לגיל 12.²⁸² שנית, לא נמסרה כל הודעה על מעצרים, המעצר גם לא נרשם במחשבי הצבא ואיש לא ידע היכן הילדים נמצאים. שלישית, מקום מעצרים, קונטיינר בבסיס צבאי עלום, מעולם לא הוכרז ככל הנראה כמתקן כליאה, כמתחייב על פי החוק. המוקד פנה ליועמ"ש גדמ"ע ולפרקליט פיקוד מרכז (להלן: פרקליט פקמ"ז) בדרישה לבדוק ולחקור את האירוע.²⁸³ למעלה משנה חלפה בטרם התקבלה תשובתו המקוממת של פרקליט פקמ"ז לפיה ביום האירוע "נתפסו שני ילדים פלסטינים שזרקו אבנים לעבר הגדר, והועברו לחקירת במשטרת גבעת זאב. ביום 9.3.06 התקבל דיווח מהמת"ק כי

²⁸² על פי צו בדבר שיפוט עבריינים צעירים (אזור הגדה המערבית) (מס' 132) תשכ"ז-1976.

²⁸³ מכתבים מהמוקד להגנת הפרט לפרקליט פקמ"ז וליועמ"ש גדמ"ע, 6.4.2006.

הילדים הפלסטינים שנעצרו לא חזרו לביתם במחנה פליטים קלנדיה. מבדיקה מול הגדוד עלה, כי הילדים עדיין מעוכבים בפלוגה [...] עוד עלה כי עיכוב הילדים בוצע לשם חקירתם ע"י המשטרה וכתוצאה מאי הבנה הוא התארך שלא לצורך. בעקבות קבלת הדיווח ניתנה הנחייה לשחררם [...] בעקבות האירוע הנטען, ביקשתי ממפקד החטיבה לחדד בקרב החיילים את ההוראות וההנחיות בדבר עיכוב פלסטינים וכן להימנע ממצעים ללא אסמכתא חוקית".²⁸⁴

אם כן, הגם שפרקליט פקמ"ז לא הכחיש כי המעצר היה בלתי חוקי, אין בכוונתו לנקוט צעד כלשהו כלפי החיילים שהפרו את החוק, למעט "חידוד" הנהלים. המוקד ערער על ההחלטה.²⁸⁵ (תיק 43140)

²⁸⁴ מכתב מפרקליט פקמ"ז למוקד להגנת הפרט, 9.7.2007 (השניאות במקור).

²⁸⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליט הצבאי הראשי, 19.7.2007.

אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים

”כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי.”

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף ג

החוק לשלילת פיצויים מפלסטינים

שנת 2006 הסתיימה עם פסיקת בג”ץ שביטלה את הסעיף המרכזי בתיקון מס’ 7 לחוק הנזיקים האזרחיים (אחריות המדינה), תשי”ב-1952 (להלן: חוק הפיצויים).²⁸⁶ התיקון לחוק נועד למנוע באופן גורף תשלום פיצויים לפלסטינים שנפגעו מכוחות הביטחון של ישראל בשטחים במהלך האינתיפאדה השנייה. את העתירה שהובילה לביטול הסעיף הגישו המוקד ושמונה ארגוני זכויות אדם נוספים בספטמבר 2005, זמן קצר לאחר שהתיקון עבר בכנסת. התיקון כלל שני סעיפים עיקריים: האחד, 5ב, קבע כי המדינה תהיה פטורה מתשלום פיצויים בגין נזקים שגרמה לנתין “מדינה שהיא אויב” או “לפעיל או חבר בארגון מחבלים”. הסעיף האחר, 5ג, שהוא הסעיף שבוטל, קבע כי שר הביטחון רשאי להכריז על כל שטח מחוץ לגבולות המדינה כ”אזור עימות” לתקופות זמן מסוימות. באזור שהוכרז ככזה, ולמשך הזמן הקבוע בהכרזה, המדינה תיהנה מחסינות גורפת על

²⁸⁶ בג”ץ 8276/05, עדאלה ואחי נ’ שר הביטחון ואחי, פסק דין, 12.12.2006.

כל פעולותיה, וכך, מי שנפגע כתוצאה מהן, ללא כל קשר לנסיבות הפגיעה, למעט חריגים זניחים, לא יזכה לפיצויים מן המדינה. החוק הוחל רטרואקטיבית על נזקים שנגרמו החל מיום 29.9.2000, היום שבו פרצה האינתיפאדה השנייה.²⁸⁷ תיקון מס' 7 לחוק לא היה אלא גרסה עדכנית של ניסיונות קודמים של ממשלות ישראל לחמוק מתשלום פיצויים לפלסטינים עבור נזקים שהמדינה גרמה להם. ניסיונות אלה החלו כבר ב-1997, בתזכיר חוק שהציע לא לשלם לפלסטינים פיצויים עבור נזקים שנגרמו להם במהלך האינתיפאדה הראשונה.²⁸⁸ קידום החוק נבלם בשנים שלאחר מכן אולם חודש לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה. בשנת 2002 התקבל תיקון מס' 4 לחוק הפיצויים, שצמצם מאוד את יכולתם של פלסטינים לזכות בפיצויים. נוסח החוק שקדם לתיקון פטר את המדינה מתשלום פיצויים עבור נזקים שגרמה במהלך פעולות מלחמה, אולם הקביעה אילו פעולות מוגדרות כ"פעולות מלחמה" נותרה בידי בתי המשפט. אלה נקטו פרשנות שהמדינה ראתה כמצמצמת וחייבו אותה לפצות פלסטינים על נזקים שגרמו להם חיילי הצבא בפעולות שיטור שנועדו לשמירת הסדר הציבורי (כל עוד הפעולה לא חרגה ללחימה של ממש, על הסיכונים הכרוכים בה).²⁸⁹ תיקון מס' 4 הרחיב את ההגדרה כך שתכלול מגוון רחב של פעולות שאינן פעולות לוחמה שמבצעת ישראל בשטחים, כגון דיכוי הפגנות נגד הכיבוש. במקביל קבע התיקון שורה של אמצעים שנועדו להקשות על פלסטינים להגיש תביעות נזיקין ולצמצם את סיכוייהם לזכות בהן. אמצעים אלה כללו, בין היתר, קיצור תקופת ההתיישנות משבע שנים לשנתיים, חיוב בהגשת "הודעה על נזק" למשרד הביטחון בתוך 60 יום ממועד האירוע שבו נגרם הנזק כתנאי להגשת תביעת נזיקין בעתיד, העברת נטל הראייה אל התובעים גם במקרים שבהם הוא מוטל בדרך כלל על המדינה, ועוד. כל ההגבלות האלה הוחלו רק על מקרים שאירעו בשטחים הכבושים.²⁹⁰ תיקון מס' 4 אמנם צמצם במידה ניכרת את יכולתם של פלסטינים לקבל פיצויים, אולם הוא לא ביטל אותה לחלוטין. תושבי השטחים עדיין יכלו לתבוע פיצויים בגין אירועים שאינם לראותם כאירועי לוחמה, למשל ירי בלתי מוצדק על אזרחים, ביזה, התעללות במחסומים, אלימות בלתי מוצדקת בעת פיזור הפגנות וכדומה. אך בטרם הובהרה השפעתו המלאה של תיקון מס' 4 הזדרזה הממשלה וסגרה את הפתח שהותיר. לשם כך הוצע תיקון נוסף ובו הכלל בדבר "אזורי עימות". על פי תיקון זה, אופיה של הפעולה אינו רלוונטי לשאלת הפיצויים; זהות הנפגע

²⁸⁷ חוק הנזקים האזרחיים (אחריות המדינה) (תיקון מס' 5), התשס"ה-2005. עד שהתיקון עבר, הוא הפך לתיקון מס' 7.

²⁸⁸ תזכיר חוק מטעם המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, 20.3.1997.

²⁸⁹ ראו, לדוגמה, ע"א 5964/92, בני עודה נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(4), 1.

²⁹⁰ לפרטים נוספים על אודות תיקון מס' 4 ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2003, עמ' 44-45; דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 49-51.

היא הקובעת. בהצעת החוק המקורית נאמר כי המדינה תהיה פטורה מתשלום פיצויים בכל מקרה שבו הנפגע הוא תושב "אזור עימות", גם אם האירוע עצמו לא התרחש באזור זה.²⁹¹ הכוונה הייתה להכריז על כל השטחים כעל "אזור עימות" ובכך למנוע מכל פלסטיני לדרוש פיצויים עבור כל נזק.²⁹² נוסח בוטה זה נזנח בסופו של דבר ותחתיו נקבע כי הפטור יינתן על בסיס גיאוגרפי, בגין אירועים שהתרחשו באזורים שמחוץ לשטח ישראל, שעליהם יכריז שר הביטחון כ"אזורי עימות" - וזאת החל מראשית האינתיפאדה השנייה. אך השינוי היה מראית עין בלבד. בין שהפטור ניתן על בסיס אישי ובין שניתן על בסיס גיאוגרפי, כוונתו ותוצאותיו זהות: שלילת פיצויים מפלסטינים בשל נזקים שגרמה להם ישראל במהלך האינתיפאדה. התיקון - שהשלים את מאמצי המדינה שהחלו, כאמור, כבר בשנת 1997 - הופך למעשה את הנפגעים ממנו לאנשים חסרי זכויות, שהרי זכות שבגין הפרתה לא ניתן לקבל פיצוי כלשהו אינה אלא אות מתה.

על רקע זה, ועוד בטרם הוכרזו "אזורי עימות", הגישו הארגונים ב-1.9.2005 את עתירתם כנגד תיקון מס' 7. במסגרת תשובותיה לבג"ץ טענה המדינה, בין היתר, כי תכליתו של החוק ראויה, שכן הוא נועד להתאים את דיני הנזיקין למצב של לוחמה מתמשכת, וכי פגיעתו בפלסטינים היא מידתית, שהרי ההכרזה אינה גורפת וכללית אלא מוגבלת לאזורים מסוימים ולזמנים מסוימים. עוד טענה המדינה כי ההכרזה מבוססת על בדיקות פרטניות ומדויקות.²⁹³ ואולם, ניתוח ההכרזה שפורסמו בפברואר 2006 ושל "מודל הכרזת אזורי עימות באיו"ש ובאח"ע", שעל פיו הן נקבעו, מעלה תמונה שונה בתכלית.

המודל חובר בידי אנשי אגף המבצעים של הצבא והוא מונה את הפעולות המהוות עילה להכרזה על אזור מסוים כעל "אזור עימות" ואת משך הזמן שבו יוכרז ככזה. כמה מן הפעולות הנזכרות בו אינן בעלות אופי של לוחמה כלל. כך, למשל, פעולה משטרתית, כגון מעצר של חשוד, מהווה עילה להכרזה על אזור שלם כעל "אזור עימות" למשך שלושה ימים; סריקה אחר אמצעי לחימה הופכת אזור ל"אזור עימות" ביום הסריקה, ביום שלפניה וביום שאחריה; תפיסות בתים וירי אמצעים לפיזור הפגנות - מעשה של יום-יום בשטחים - הופכים אזורים שלמים ל"אזורי עימות" לפרקי זמן שונים. נוסף על כל אלה, גם פעולות של פלסטינים מהוות עילה להכרזה על "אזור עימות". כך, לדוגמה, כאשר פלסטיני נכנס לישראל ללא היתר,

²⁹¹ חוק הנזיקים האזרחיים (אחריית המדינה) (תיקון מס' 5) (הגשת תביעות נגד המדינה על ידי נתין מדינת אויב או תושב אזור עימות), התשס"ב-2002.

²⁹² שם, וראו גם אגף מבצעים, חטיבת תוה"ד, **מודל הכרזת אזורי עימות באיו"ש ובאח"ע לצרכי חוק הנזיקים האזרחיים (אחריית המדינה), התש"ב-1952**, פברואר 2006, עמ' 4. לצפייה: <http://hamoked.org/items/8295.pdf>

²⁹³ הי"ש 286, בג"ץ 8276/05, תגובת המדינה, 6.7.2006.

ולו רק כדי לעבוד בה, האזור בשטחים שממנו יצא הופך ל"אזור עימות" גם ביום שבו נכנס לישראל וגם ביומיים שלאחר מכן.²⁹⁴

האזורים המוכרזים כ"אזורי עימות" בעקבות הפעולות הללו אינם מוגבלים לסביבה המיידית שבה הן התרחשו. לשם כך חולקה הגדה המערבית ל-88 אזורים קבועים, ואליהם צורפו 22 מעברים המהווים אזורים בפני עצמם. רצועת עזה חולקה לשלושה אזורים עד ההתנתקות ואוחדה לאזור אחד אחריה.²⁹⁵ כמה מן האזורים הללו רחבי ידיים וכוללים יישובים פלסטיניים, התנחלויות, שטחים פתוחים ובסיסי צבא. כאשר מתקיימת אחת מן העילות להכרזה על "אזור עימות" בחלק אחד של אזור מסוים מוכרז האזור כולו כ"אזור עימות", ללא כל קשר למתרחש בחלקיו האחרים, וכך, כל פעולה שישראל מבצעת בו זוכה לחסינות. בנוסף קובע המודל עקרון רציפות. דוגמה להשפעת עיקרון זה הובאה בעיקרי הטיעון שהגישו הארגונים: "אם ביום ב' בשבוע נעצר אדם בכפר סמוע, וביום ו' נעצר אדם בצומת זיף, יוכרז כל אזור 84 כ'אזור עימות' למשך כל אותו שבוע. הימים ראשון עד שלישי יוכרזו בשל המעצר הראשון, הימים חמישי עד שבת בשל המעצר השני ואילו יום רביעי על בסיס עקרון הרציפות. אזור 84 מתפרש על כ-146 ק"מ רבועים [...] אדם מיושבי המערות באזור סוסיה שרכשו ניזוק בידי חיילים באותו יום רביעי לא יזכה לפיצוי משום שגם אזור זה כלול באזור 84, אשר הוכרז כולו כ'אזור עימות'".²⁹⁶

בפרק הראשון של המודל מסבירים מחבריו כי הצורך להכריז על "אזורי עימות" נפרדים, לזמנים מוגבלים, נבע מאילוץ בעקבות זניחת הכוונה המקורית להכריז על כל השטחים באופן גורף כ"אזור עימות".²⁹⁷ על פי הקריטריונים שנקבעו במודל ניכר כי הוא נועד להביא לתוצאות קרובות ככל הניתן לאותה כוונה מקורית. ואכן, מבדיקה שערך המוקד מיד לאחר פרסום ההכרזות על "אזורי עימות" עולות בבירור תוצאותיו הגורפות של המודל. כך, לדוגמה, אזור חברון ובנותיה הוכרז כ"אזור עימות" במשך 100 אחוזים מהתקופה שמספטמבר 2000 עד סוף אותה שנה, במשך כ-90 אחוזים מהזמן בשנים 2002-2003 וכ-80 אחוזים מהזמן בשנים 2001, 2004 ו-2005; אזור טול כרם רבתי - הכולל, מלבד העיר עצמה, שורה של כפרים קטנים ומרוחקים, שרבים מהם מצויים בשליטה ביטחונית ישראלית מלאה (שטחי B ו-C) - הוכרז כ"אזור עימות" במשך 88 אחוזים מהזמן בשנים 2002-2003, ובסך הכול במשך 74 אחוזים מהזמן מתחילת האינתיפאדה ועד 2006;

²⁹⁴ הי"ש 292, מודל הכרזת אזורי עימות באיו"ש ובאזח"ע, פרקים 3-4.
²⁹⁵ הודעה על הכרזה על אזורי עימות לפי חוק הניקיים האזרחיים (אחריות המדינה), התשי"ב-1952, 9.2.2006. לצפייה בהודעה ובמפות המצורפות אליה: http://www.hamoked.org.il/items.asp?cat_id=4&sub_cat_id=6§ion01_id=1§ion02_id=2.
²⁹⁶ הי"ש 286, בג"ץ 8276/05, עיקרי טיעון מטעם העותרים, 28.8.2006.
²⁹⁷ ראו הי"ש 292, פרק 1.

אזור 25, הכולל את העיר שכם כולה ואת פרבריה, וכן מחנות פליטים קרובים ורחוקים, כפרים שבינם לבין שכם מפרידים קילומטרים רבים, הרים וגאיות, כבישים בין-עירוניים ושטחים פתוחים נרחבים, הוכרז ככזה במשך למעלה מ-90 אחוזים מהזמן מאז פרוץ האינתיפאדה ועד 2006.²⁹⁸

ניתוח זה נכלל בעיקרי הטיעון שהגישו הארגונים באוגוסט 2006. הנשיא הפורש של בית המשפט העליון, אהרן ברק, ציטט בפסק דינו בהרחבה מן הנתונים שהציגו הארגונים. בציינו את פגיעתו הנרחבת של התיקון לחוק קבע ברק שיש לזכור כי "שטחי יהודה והשומרון, ועד לחודש אוגוסט 2005 גם שטחי רצועת עזה, נתונים תחת תפיסה לוחמתית מזה קרוב לארבעים שנה. במסגרת זו, כוחות הביטחון הישראליים שוהים בתחומי האזור באופן קבוע ובהיקף נרחב. תושבי האזור באים עמם במגע הדוק, שוטף, ויומיומי, בצאתם ובבואם, בדרכם לעבודה ולבתי הספר, בנקודות ביקורת במחסומים שבתחומי האזור ובמעברים לישראל וממנה. כוחות הביטחון מקיימים בתחומי האזור נוכחות קבועה ומתמשכת. הם פרושים ופועלים בתחומי האזור הן במשימות לחימה, והן בפעולות שיטוריות באופיין; הן באזורים בהם מתקיימת פעילות חבלנית עוינת, והן באזורים שקטים; הן בתקופות עימות, והן בתקופות רגיעה יחסית. בנסיבות אלה, חסינות גורפת מעין זו הניתנת למדינה [...] משמעה מתן פטור למדינה מאחריות בניזיקין ביחס לתחומים נרחבים של פעולות שאינן פעולות מלחמתיות גם על-פי הגדרתו הרחבה של ביטוי זה. משמעה הותרת נפגעים רבים, שלא היו מעורבים בכל פעילות עוינת שהיא, ושלא נפגעו אגב פעולות של כוחות הביטחון שנועדו להתמודד עם פעילות עוינת כלשהי, ללא סעד על הפגיעה בחייהם, בגופם וברכושם".²⁹⁹ ואולם, לא רק מעמדם של השטחים כשטחים כבושים עמד לרועץ למדינה בניסיונה ליטול לעצמה חסינות גורפת: "איננו קובעים דבר באשר למעמד המשפטי של חבל עזה לאחר ההתנתקות. גם אם התפיסה הלוחמתית של ישראל בו נסתיימה כטענת המדינה, אין צידוק לשחרור גורף מאחריותה בניזיקין".³⁰⁰ ברק אף כתב בפסק הדין כי השליה הגורפת של אחריות המדינה, כפי שנקבעה בחוק, "אינה" מתאימה את דיני הניזיקין למצב המלחמה. היא מוציאה אל מחוץ להיקף תחולתם של דיני הניזיקין פעולות רבות שאינן מלחמתיות", והוסיף כי "הוצאתם של מקרי הניזיקין בהם מעורבים כוחות הביטחון, ואשר אין להם היבט לחימתי, לא באה להגשים את התכלית הראויה של התאמת דיני הניזיקין למצבי לחימה. היא באה להגשים תכלית בלתי ראויה של שחרור המדינה מכל אחריות בניזיקין באזורי עימות. בודאי כך לאור אופייה הרטרואקטיבי של הוראה זו".³⁰¹

²⁹⁸ הניתוח המלא מופיע בעיקרי הטיעון מטעם העותרים, ראו ה"ש 286, בג"ץ 8276/05, 28.8.2006.

²⁹⁹ שם, פסק הדין, 12.12.2006.

³⁰⁰ שם, שם.

³⁰¹ שם, שם.

עתירת הארגונים תקפה גם את סעיף 35 בחוק, המעניק למדינה פטור מתשלום פיצויים על נזקים שגרמה למי שהוגדרו כנתיני מדינת אויב או כחברים בארגון מחבלים, אך בג"ץ נמנע מלהכריע בסוגיית סעיף זה וקבע כי יש לבחון אותו על רקע הפרשנות שיקבל בבתי המשפט וכי ניתן יהיה לתקוף אותו בעתיד.³⁰² המדינה לא המתינה להכרעת בג"ץ כדי להגיש בקשות לדחיית תביעות פיצויים על רקע ההכרזה על "אזורי עימות". עד סוף 2006 הוגשו בקשות כאלה ב-70 מתוך 90 התביעות הרלוונטיות שהגיש המוקד.³⁰³ במרביתן הוקפאו ההליכים עד להכרעה בבג"ץ. כעת, משניתנה, יהיה אפשר להמשיך בהליכים בתביעות הללו, בתנאים המגבילים שנקבעו בתיקון מס' 4 לחוק. כמה מן התביעות שבהן ביקשה המדינה דחייה על הסף בעקבות חוק הפיצויים עוסקות באירועים שבינם לבין פעילות מלחמתית אין ולא כלום.

ב-5.10.2002 נסע ס"א במכוניתו מביתו בכפר קבלאן שבנפת שכם לכיוון העיר שכם. בדרך נתקל בגייפ של הצבא. ארבעת החיילים שהיו במקום הורו לו לעצור, לצאת מן המכונית ולהתקרב לעברם. שלושה מהם ערכו חיפוש, תחילה על גופו של ס"א ואחר כך במכוניתו. על המושב שליד הנהג הייתה שקית ניילון שחורה ובה סכום כסף השווה ל-260,000 ש"ח, במטבעות שונים, שהיה מיועד לתשלום חלקו של ס"א בעסקת קניית דירה בשכם שעמדה להתבצע באותו יום, ושני מכשירי טלפון ניידים. כאשר הבחינו החיילים בכסף ובמכשירי הטלפון החל אחד מהם להכות את ס"א. השניים האחרים הצטרפו אליו כעבור זמן קצר והשלושה הכו את ס"א בכל חלקי גופו, ובעיקר בחזהו, בגבו ובראשו. גם לאחר שנפל על הקרקע המשיכו החיילים להכותו ואף השתמשו לשם כך בכלי הנשק שלהם. לבסוף פסקו החיילים להכותו, גנבו את שקית הכסף ואת מכשירי הטלפון ועזבו את המקום בגייפ. ס"א, שמוצא את פרנסתו כנהג משאית, נאלץ להיעדר מעבודתו במשך כחודש בשל המכות הקשות. זמן קצר לאחר האירוע הוא הגיש תלונה במת"ק הישראלי באזור רמאללה, ואחר כך פנה למוקד. תביעת המוקד להשיב לס"א את כספו לא נענתה במשך קרוב לשנה. בינואר 2004 נמסר למוקד כי נפתחה חקירה מטעם המשטרה הצבאית החוקרת (מצ"ח).³⁰⁴ עד כתיבת שורות אלה טרם נמסר למוקד מה העלתה החקירה.

³⁰² שם, שם.

³⁰³ במונח "תביעות רלוונטיות" הכוונה לתביעות שהוגשו נגד כוחות הביטחון ועסקו באירועים שמקום התרחשותם הוכרז כ"אזור עימות" בתקופת האירוע. בנוסף ניהל המוקד 12 תביעות נזיקין שאינן עוסקות ב"אזורי עימות" או אינן מכוונות כלפי כוחות הביטחון.

³⁰⁴ מכתב הממוקד להגנת הפרט לפרקליט פקמיז, 17.2.2003; מכתב מתובעת צבאית בשם פרקליט פקמיז למוקד להגנת הפרט, 4.1.2004.

באוקטובר 2004, לאור קיצור זמן ההתיישנות על פי תיקון מס' 4, נאלץ המוקד להגיש תביעת נזיקין ללא תוצאות חקירת מצ"ח.³⁰⁵ בכתב ההגנה שהגישה פרקליטות מחוז ירושלים כעבור חצי שנה נטען בין היתר כי החיילים ביצעו פעולה מלחמתית.³⁰⁶ לאחר ההכרזה על "אזורי העימות" הגישה הפרקליטות בקשה לדחיית התביעה, מאחר שהאזור שבו התרחש האירוע הוכרז כ"אזור עימות".³⁰⁷ למרות התנגדות המוקד החליט השופט לעכב את ההליכים בתביעה עד שיינתן פסק הדין בעתירה נגד התיקון לחוק.³⁰⁸ עתה, עם דחיית התיקון, צפויה התביעה להמשיך ולהתנהל. (תיק 24345)

 ב-8.8.2002, לפנות בוקר, הגיע כוח צבאי מלווה בכלי רכב כבדים אל הבניין שבו מתגוררת משפחת ס' בגינין. בני המשפחה - הורים ושני ילדיהם, בני שלוש שנים ושנתיים - שהו באותה עת בדירתם שבקומת הקרקע. החיילים הקיפו את הבית והחלו לירות לעברו ללא כל אזהרה מוקדמת. הקליעים חדרו אל תוך הבית בעיקר דרך חדר השינה של ההורים; בני המשפחה ניסו להסתתר באחד החדרים האחרים אך למרות זאת נפגע ע"ס, אבי המשפחה, בראשו וברגלו. כאשר פסק הירי נכנסו החיילים לתוך הבית; הם הגישו לע"ס עזרה ראשונה ולאחר מכן הוא נלקח באמבולנס לבית חולים בתוך ישראל. במקביל ביצעו החיילים חיפוש בבית ובמהלכו גרמו נזק רב לרכוש. בעקבות הפציעה נאלץ ע"ס להיעדר מעבודתו במשך כחודש. אשתו, שהייתה אז בחודש התשיעי להריונה, סבלה מחרדות ומכאבי אוזניים בעקבות האירוע. מצ"ח אמנם פתחה בחקירה אולם זו נמשכה זמן רב. באוגוסט 2004, בשל קיצור תקופת ההתיישנות, הגיש המוקד תביעת נזיקין בשם בני המשפחה, הן בגין אירוע הירי והן בגין חיפוש קודם שערכו חיילים בביתם.³⁰⁹ הפרקליטות נקטה סחבת והאטה ככל יכולתה את התקדמות המשפט עד שבמאוס 2006 ביקשה לדחות את התביעה, מאחר שאזור גינין הוכרז כ"אזור עימות" בזמן שבו התרחשו האירועים.³¹⁰ לאחר שהוגשה בקשת הדחייה התקבלה במוקד הודעה מטעם הפרקליטות הצבאית בדבר סגירת תיק החקירה, אף על פי שנמצא כי יש סבירות גבוהה לכך שהירי שפגע בע"ס לא היה תקין.³¹¹ קרוב לוודאי שולא פסיקת בג"ץ בנוגע לתיקון מס' 7 הייתה תביעה זו נדחית, למרות הודאת הצבא בדבר אי תקינות הירי. (תיק 22257)

305 ת"א 11215/04, אזער נ' מדינת ישראל, משרד הביטחון.

306 שם, כתב הגנה, 20.2.2005.

307 שם, בקשה לדחיית התביעה על הסף ולתיקון כתב ההגנה, 1.3.2006.

308 שם, החלטה, 11.5.2006.

309 ת"א 9460/04, סבאח נ' מדינת ישראל.

310 שם, בקשה לדחיית התביעה על הסף ולתיקון כתב ההגנה, 8.3.2006.

311 מכתב מהתצי"ר למוקד, 18.6.2006.

הפרת הזכות לחקירה ממצה

מאז הקמתו מטפל המוקד בתלונות של פלסטינים תושבי השטחים שנפלו קורבן לאלימות שוטרים וחיילים. הגוף האחראי לחקירת מקרי אלימות מצד שוטרים ושוטרי משמר הגבול (מגי"ב) הוא המחלקה לחקירות שוטרים (מח"ש), פרט לאירועי ירי מצד שוטרים ושוטרי מג"ב, שעל חקירתם ממונה משטרת מחוז ש"י. הגוף האחראי לחקירת מקרי אלימות מצד חיילים הוא המשטרה הצבאית החוקרת (מצ"ח). בשנת 2006 חשפה עבודת המוקד מחדלים חמורים בעבודת מצ"ח ובהתנהלותה, ובכך בעיקר יעסוק פרק זה.

אף על פי שמצ"ח היא הגוף היחיד בצבא המופקד על חקירת חיילים החשודים בעבירות, הטיפול בתלונות פלסטינים תושבי השטחים נגד חיילים הוא על פי רוב רשלני ומזלזל, וחקירה של ממש מתבצעת לעתים נדירות בלבד. כדי להבטיח חקירה ממצה של האירועים על ידי מצ"ח, וכדי להביא למיצוי הדין עם האשמים, מלווה המוקד תלונות על אלימות חיילים כלפי פלסטינים מראשיתן, מעת הגשת התלונה לצבא והדרישה לחקור ועד הגשת תביעת נזיקין לשם קבלת פיצויים, במקרה הצורך.

הסחבת שנוקטת מצ"ח בפתיחת חקירות היא נדבך מרכזי בפגיעה בזכויותיהם של קורבנות אלימות הצבא בשטחים. בכמה מעתירות המוקד בנושא זה צוטטו אנשי צבא בכירים המעידים כי השיהוי בפתיחת חקירות מצ"ח הוא עניין שבשגרה וכי חקירות נפתחות בדרך כלל כחצי שנה לאחר האירוע ולפיכך יעילותן מוטלת בספק רב.³¹² מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה הנחה הפרקליט הצבאי הראשי (פצ"ר) את מצ"ח שלא תחקור חשדות להתנהגות פלילית בשטחים אלא רק לאחר שיערך תחקיר מבצעי. התחקיר המבצעי נערך על פי רוב לצרכים פנימיים, בידי גורמים בשטח - לעתים בידי מפקדים שהם עצמם היו מעורבים באירוע - וממצאיו מועברים לפרקליטות הצבאית לשם קבלת החלטה אם לפתוח בחקירה. גם במקרים שבהם הפרקליטות מורה לפתוח בחקירת מצ"ח, ממצאי התחקיר נותרים חסויים ואינם מועברים לאנשי מצ"ח המטפלים במקרה,³¹³ ויותר מכך, במקרים רבים מנוצלים התחקירים לטיוח האירוע ולא לחקירתו.³¹⁴ בשנת 2005,

³¹² על דברי סגן הפצ"ר לשעבר, אלי"מ (במילי) אילן כץ, ראו עמיר רפפורט, "במצ"ח לא יודעים את העבודה", מתוך אתר האינטרנט של **מעריב**, <http://www.nrg.co.il>, פורסם 1.1.2005, כניסה אחרונה 25.7.2007; על דברי מפקד מצ"ח, אלי"מ שמי כהן, ראו רן הר-נבו, "משפחות הפשע התחילו להפעיל חיילים בצה"ל לצרכים פלייליים", מתוך אתר האינטרנט של **עיתון תל אביב**, <http://www.tam.co.il>, פורסם 18.6.2004, כניסה אחרונה 25.7.2007. הכתבות צורפו כנספחים לעתירות המוקד שעניינן שיהוי בפתיחה בחקירה.

³¹³ על נוהל זה ניתן ללמוד בין היתר מפרק ד בהודעה המשלימה שהגישה המדינה בבג"ץ 9594/03, **בצלם ואח' נ' הפרקליט הצבאי הראשי**. לצפייה: <http://hamoked.org/items/7355.pdf>

³¹⁴ ראו דברי סגן הפצ"ר לשעבר, אלי"מ (במילי) אילן כץ, לעיל הי"ש 312.

לדוגמה, עתר המוקד לבג"ץ לאחר שהפצ"ר נמנע במשך שנה ושלושה חודשים מלהורות על פתיחה בחקירת מצ"ח לבדיקת נסיבות מותו של פערט שנהרג מכדור שנורה לעברו וחדר לראשו.³¹⁵ שיהוי כה ממושך בפתיחה בחקירה, טען המוקד, יש בו משום פגיעה חמורה בזכויות הקורבן ומשפחתו והוא מעודד טיוח ואווירת סלחנות כלפי מעשים פליליים של חיילים נגד תושבי השטחים. ואולם, גם פנייה לערכאות אין בה בהכרח פתרון, כפי שמעיד המקרה הבא.

 ביוני 2006 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בדרישה לחייב את הצבא לחקור אירוע קשה שבמהלכו ירו חיילים למוות באישה, אם לארבעה, ופצעו את בעלה ושני אחיו בחניית ביתם שברפיח.³¹⁶ זו הייתה העתירה השנייה שהגיש המוקד באותו עניין, לאחר שקודמתה לא הניבה תוצאות. במארכ 2005 הגיש המוקד את העתירה הראשונה ובה דרש כי הפצ"ר ינמק מדוע לא הורה במשך למעלה משנה על פתיחה בחקירת האירוע.³¹⁷ בתשובת המדינה נמסר כי אכן מדובר במחדל וכי **"עיינובים מצערים, דוגמת זה המובא בעתירה, הם נחלת העבר"**.³¹⁸ הפרקליטות הצבאית הודתה כי חומר התחקיר הצבאי הגיע לבחינת פרקליט רק כשנה וחצי מיום האירוע,³¹⁹ אך הדבר לא מנע ממנה להורות לא לפתוח בחקירה. המוקד החליט למשוך את העתירה כדי לערוך על החלטת הפרקליטות הצבאית.³²⁰ הערר התקבל, והודעה בדבר פתיחה בחקירה נמסרה למוקד ב-8.9.2005, קרוב לשנתיים לאחר האירוע. כעשרה חודשים אחר כך נאלץ המוקד לעתור לבג"ץ בפעם השנייה משום שלא נראה שהצבא נקט פעולת חקירה איזושהי, ולו הבסיסית ביותר, כגון גביית עדויות מקורבנות הירי שנתרו בחיים.³²¹ ימים אחדים לאחר הפנייה לבג"ץ התקבל במוקד מכתב ממפקד בסיס מצ"ח אורים ובו התבקשה עזרת המוקד בהשגת תצלום או מפה של מקום האירוע, דהיינו בית הנפגעים, ונמסר כי "החקירה מצויה בשלבים מתקדמים מאוד"³²² - הערה תמוהה בהתחשב בעובדה שטרם נגבו עדויות הקורבנות והצבא עדיין אינו יודע בוודאות את מיקום הבית שבו נורו. בשיחת טלפון עם הפרקליט המייצג את המדינה בבג"ץ נמסר למוקד כי

³¹⁵ בג"ץ 1970/05, אלבדרסאוי ואח' נ' הפרקליט הצבאי הראשי. ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2005, עמ' 120.

³¹⁶ בג"ץ 4691/06, עגרימי ואח' נ' הפרקליט הצבאי הראשי ומפקד המשטרה הצבאית החוקרת. לפרטי האירוע ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2005, עמ' 121.

³¹⁷ בג"ץ 2369/05, עגרימי ואח' נ' הפרקליט הצבאי הראשי.

³¹⁸ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיב; התקבלה במוקד ביום 19.4.2005 (הדגשה במקור).

³¹⁹ שם, שם.

³²⁰ שם, ערר על החלטת הפרקליטות הצבאית לא לפתוח בחקירה, 5.6.2005.

³²¹ הי"ש 316, בג"ץ 4691/06.

³²² מכתב ממפקד בסיס מצ"ח אורים למוקד להגנת הפרט, 15.6.2006.

החקירה אכן נמצאת בשלבים מתקדמים וכי בקשת מצ"ח לעזרה בזיהוי מקום האירוע אינה אלא לצורכי וידוא נתונים ואימותם מול גרסת הנפגעים.³²³ בשלב זה, כזכור, הנפגעים טרם מסרו את גרסתם. העיכוב הוסבר בכך שמצ"ח לא הצליחה במשך שמונה חודשים להסדיר לבני המשפחה היתרי כניסה למת"ק ארז.³²⁴ רק לאחר אינספור שיחות טלפון בין המוקד לגורמים שונים בצבא התקבל זימון לעדים למת"ק ארז, אולם שמותיהם במסמך שהתקבל היו שגויים. המוקד דרש זימון חדש, הפעם עם השמות הנכונים, אך במסמך זה נפלה טעות בתאריך האירוע. טעות זו חזרה על עצמה פעמיים נוספות. ב-30.1.2007, לאחר שהמוקד פנה למחלקת בג"צים בפרקליטות המדינה לשם סיוע בהסדרת מתן היתרים לנפגעים, מסרו הללו את עדותם. במארס 2007 הסתיימה החקירה והתיק הועבר לפרקליטות הצבאית למתן חוות דעת. שלוש שנים וחצי חלפו מיום האירוע. (תיק 30879)

כאשר קורבן הפגיעה הנו תושב השטחים, מדיניות החקירה נושאת מסר של זלזול בוטה בחיי אדם, גם אם מדובר בנשים, בזקנים או בילדים. בכסות של סחבת, אי מענה ורטוריקה פרוצדוראלית מופשטים הקורבנות ובני משפחותיהם מזכויות אדם בסיסיות.

בסוף מאי 2003 ניגש א"א, נער בן 14 מטול כרם, למבחן סוף השנה לכיתות ח' במתמטיקה. שבוע לפני כן הטיל הצבא הישראלי עוצר חלקי על העיר, ולא היה ברור כלל אם המבחן יתקיים, אך ערב קודם לכן הודיע משרד החינוך הפלסטיני כי המבחנים יתנהלו כסדרם, בתיאום עם הצבא. כשסיים את המבחן יצא א"א מבית הספר. זמן קצר לאחר מכן הובל מחוסר הכרה באמבולנס לבית חולים. קליע מתכת מצופה גומי נורה לעברו מטווח קצר וחדר למוחו, קליע נוסף פילח את לסתו ופגע במבנה פניו. הכרתו של א"א לא שבה אליו בשמונת הימים שנותרו לחייו. הוא נפטר ב-4.6.2003. הצבא לא פתח בחקירה אף על פי שמדובר בהריגת קטין.³²⁵ לאחר פניית המוקד נפתח "בירור" שארך למעלה משנה ובסיומו הורה פרקליט פיקוד מרכז (להלן: פרקליט פקמ"ז) על פתיחה

³²³ שיחת טלפון בין בא כוח המשיבים לעו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט, 4.7.2006.

³²⁴ שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לבא כוח המשיבים, 4.7.2006, וכן לעיל, הי"ש 316, בג"ץ 4691/06, הודעה מטעם המשיבים, 8.8.2006.

³²⁵ הנהלים לפתיחה בחקירת מקרי מוות של תושבי השטחים בידי חיילים נדונים בהרחבה בעתירה תלויה ועומדת שהנישו בצלם והאגודה לזכויות האזרח ובה נדרש, בין השאר, כי הצבא יפתח מיד בחקירה בכל מקרה שבו הובא לידיעתו דבר מותו של אזרח פלסטיני, שלא השתתף בפעילות לחימה, במהלך פעילות הצבא בשטחים, וזאת בתוך פרק זמן סביר מיום האירוע; וראו לעיל, הי"ש 313, בג"ץ 9594/03.

בחקירת מצ"ח.³²⁶ במהלך החקירה סייע המוקד למצ"ח בזימון עדים, בהעברת מסמכים וביצירת קשר עם הוריו השכולים של א"א. בנובמבר 2005 התקבלה במוקד הודעת פרקליט פקמ"ז כי "חקירת מצ"ח העלתה כי כוח של מג"ב טול כרם היה מעורב באירועי אותו יום [...] לאור העובדה כי לא עלה מחקירת מצ"ח חשד למעורבותם של חיילי צה"ל באירוע העברתי הטיפול למחוז ש"י".³²⁷ למעלה משנתיים נדרשו לצבא כדי לקבוע שכוח מג"ב הוא שירה בא"א ולהעביר את החקירה לגוף המתאים. המוקד פנה אל משטרת מחוז ש"י בניסיון להציל את מה שאולי נותר מהאפשרות לחקור את האירוע, ולו רק כדי ליידע את המשפחה השכולה בנסיבות שהובילו למות בנם, אך השוטרים סירבו לחקור את האירוע בטענה שאינם חשים בנוח לחקור את חבריהם,³²⁸ וזאת אף על פי שהחובה לחקור אירועי ירי שביצעו שוטרי מג"ב בגדה המערבית מוטלת, כאמור, על מחוז ש"י.³²⁹ עוד נמסר למוקד כי הועברה פנייה לפרקליט המדינה בבקשה להקים צוות חקירה מיוחד שיטפל במקרי ירי של מג"ב וכי החלטתו בנושא טרם התקבלה. מותו של ילד פלסטיני בן 14 מירי שבוצע מטווח קרוב לא נחקר בידי הרשויות בשל מאבק סמכויות - או, ליתר דיוק, בשל מאבק על התנערות מסמכויות.

המוקד פנה למפקד המחוז ולאחרים בדרישה להפסיק לאלתר את הפגיעה האכזרית בזכויות משפחת הקורבן ולהורות מיד על פתיחה בחקירת האחראים ועל הבאתם לדין.³³⁰ בתחילת ספטמבר מסר המשנה לפרקליט המדינה לעורך דין מטעם המוקד כי מתנהלת חקירה במחוז ש"י, אך פניית המשטרה לצבא בבקשה לקבל את חומר התחקיר הצבאי טרם נענתה.³³¹ כצפוי, החוקר האחראי מטעם מחוז ש"י טען כי לאחר שלוש שנים לא תיתכן חקירה של ממש.³³² במארכ 2007 התקבלה במוקד הודעה בדבר סגירת תיק החקירה ללא מציאת אשמים. "הזמן הרב שחלף מאז האירוע," כתב סגן בכיר בפרקליטות מחוז מרכז, "פגם פגיעה משמעותית באפשרות לבצע השלמת חקירה באופן הנדרש [...]".³³³ בימים אלו שוקל המוקד להגיש עתירה לבג"ץ נגד ההחלטה. (תיק 27684)

326 מכתב מלשכת פרקליט פקמ"ז למוקד להגנת הפרט, 1.9.2004.

327 מכתב מפרקליט פקמ"ז למוקד להגנת הפרט, 13.11.2005.

328 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לרפ"ק במשטרת מחוז ש"י, 2.2.2006.

329 ראו פקודת המטה הארצי, הודעה 1/96, סעיף 4.ב.2.

330 מכתב מהמוקד להגנת הפרט למפקד מחוז ש"י, 23.2.2006.

331 שיחת טלפון בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט למשנה לפרקליט המדינה (תפקידים מיוחדים),

3.9.2006

332 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לחוקר מטעם מחוז ש"י, 18.1.2007.

333 מכתב מלשכת פרקליטות מחוז מרכז למוקד להגנת הפרט, 18.3.2007.

טקטיקה נוספת שהצבא נוקט כדי לסכל אפשרות להעמיד לדין חיילים האחראים לפגיעה בתושבי השטחים היא הימנעות מהעברת תיקי חקירות שהסתיימו לעיון הנפגעים ובאי כוחם. באפריל 2006 עמד הזמן הממוצע לקבלת חומר חקירה ממצ"ח על 405 ימים, וגם זאת רק בתיקים שבהם חומר החקירה אכן הועבר בסופו של דבר.³³⁴ בתיקים אחרים, החומר לא הועבר כלל. זכותו של קורבן עבירה לקבל לעיונו את חומר החקירה היא חלק בלתי נפרד מזכותו להליך הוגן.³³⁵ ללא עיון בחומר החקירה לא ניתן, למשל, לערער על החלטת הפרקליטות לסגור תיק או לבקר את טיב החקירה ולהצביע על אפשרויות נוספות למיצויה. לפיכך, כאשר מתקבלת הודעה מן הפרקליטות כי תיק חקירה נסגר, דורש המוקד, כמיצג הנפגעים, לעיין בחומר החקירה. בנוסף לחשיבותו של חומר החקירה להגנה על זכויות המתלוננים, לעתים הוא חושף התנהגות בלתי הולמת של חיילים באופן כללי.

באוגוסט 2003 פנה המוקד אל פרקליטות פקמ"ז בדרישה לפתוח בחקירת אירוע אלימות של חיילים כלפי תושב הכפר טמון.³³⁶ בסוף אוקטובר התקבלה במוקד הודעה בדבר פתיחה בחקירת מצ"ח.³³⁷ כשנה וחצי מיום האירוע נשלח למוקד מכתב מפרקליטות פקמ"ז בדבר סגירת תיק החקירה "נוכח הכחשות החיילים את הטענות" ובשל סתירות בין הגרסה שמסר המוקד בפנייתו לבין הגרסה שמסר המתלונן לחוקרי מצ"ח.³³⁸ המוקד פנה אל הצבא בבקשה לקבל את חומר החקירה כדי לבחון את טענת הפרקליטות בדבר סתירות בעדויות ולשקול הגשת ערר על ההחלטה לסגור את התיק ללא נקיטת צעדים פליליים או משמעתיים כנגד החיילים המעורבים.³³⁹ בינואר 2006 התקבל במוקד חומר החקירה. בחומר זה היו גם תמונות שצולמו, כך הסתבר, לספר המחזור של החיילים. באחד התצלומים נראים עצירים שעונים על קיר, ידיהם כפותות ועיניהם מכוסות, ומתחת לתמונה כתוב: "עד מתי יאבדו הרגליים?". בתצלום אחר נראים שני חיילים המכוונים את נשקם כלפי עצור פלסטיני שעניו מכוסות וידיו כפותות והוא כורע על הרצפה לפניו. התצלום הוצג כחלק מקולאז' של תמונות שבהן נראים חיילים מסמנים תנועות

³³⁴ בינואר 2007, לדוגמה, התקבל במוקד חומר חקירת מצ"ח בשבעה מתוך למעלה מ-30 תיקים שבהם דרש המוקד לעיין בחומר החקירה.

³³⁵ ראו הנחיות פרקליטת המדינה, הנחיה מס' 14.8, **בקשה מצד גורמים שונים לעיין בחומר חקירה שבתיק משטרה**, 2.1.1994, 1.8.2002; לצפייה: <http://www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/FB8ABE76-4B72-29.7.2007>, 4961-9631-8260ADA96748/0/14x8.pdf

³³⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליטות פקמ"ז וליועמ"ש גדמ"ע, 14.8.2003.

³³⁷ מכתב מסא"ל לירון ליבמן, פרקליט פקמ"ז, למוקד להגנת הפרט, 23.10.2003.

³³⁸ מכתב מפרקליטות פקמ"ז למוקד להגנת הפרט, 27.1.2005.

³³⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למפקד חוליית מעקב ודיווח, מפקדת מצ"ח, מקמ"צ, 7.3.2005.

מגוונות מול המצלמה. בתמונות אחרות הציבו החיילים את העצורים בתנוחות מבוזות, צילמו אותם ללא הסכמתם ואף הוסיפו כתובות כדי לקשט את ספר המחזור שלהם, כמו לא מדובר באנשים אלא בחפצים לשעשועם הפרטי. מעיון בתיק החקירה עולה שהתופעה מוכרת ושכיחה שהרי "מלא חיילים מצלמים תמונות, כל הזמן".³⁴⁰ המוקד פנה אל הפצ"ר בדרישה להעמיד לדין את החיילים האחראים, להחרים את ספרי המחזור שבהם מופיעות התמונות ולוודא שאירועים כאלו לא יִשָּׁנו. בתשובה כתב הפצ"ר כי "מדובר בהתנהגות הנוגדת את ערכי צה"ל" ואכן תופץ "הנחייה כללית ברורה בקרב יחידות צה"ל באשר לפסול שבצילום עצורים", אך מאחר שעברו שלוש שנים מאז צילום התמונות, החיילים הנדונים יצאו מתחום השיפוט הצבאי ולא ניתן להעמידם לדין משמעתי.³⁴¹ התמונות עברו תחת ידיהם של חוקרי מצ"ח, שאף תחקרו כמה מהחיילים שנכחו במקום בזמן הצילומים, אחר כך הועבר תיק החקירה, והתמונות בתוכו, לפרקליטות הצבאית לחוות דעת, אך איש מהחוקרים או מהפרקליטים לא נזעק ולא פתח בהליכים כנגד החיילים כשעדיין היו בתחום השיפוט הצבאי. (תיק 28060)

גם במקרים המעטים שבהם מתבצעת החקירה בזמן סביר ומסקנותיה מועברות לפרקליטות הצבאית למתן חוות דעת, העמדת חיילים לדין היא נדירה. בשנת 2006 לא התקבלה ולו הודעה אחת בדבר העמדה לדין, פלילי או משמעתי, בכל תיקי האלימות שבטיפול המוקד.

הצבא, כמו כל רשות אחרת, מחויב לפעול בתוך זמן סביר ובאופן שלא יסכל את מימושן של הזכויות המוקנות לנפגע על פי חוק. למרות זאת, בקשות המוקד לקבלת חומר חקירה לעיון נענות ברובן בשלילה, תוך שימוש בתירוצים ביורוקרטיים. העובדה שמדובר בזכות מהותית של הקורבנות, וההסכמה שכאשר גוף חוקר את עצמו עליו להיזהר משנה זהירות מפני כל מראית עין של טיוח והסתרה, חמקו ככל הנראה מעיניו של עוזר בכיר לתובע הצבאי הראשי (תצ"ר), שבתשובתו לפניית המוקד תירץ את העיכוב בהעברת תיקי חקירה בהיעדרה של מדיניות מגובשת בנושא זה.³⁴² באוגוסט 2006, לאחר שבקשות המוקד לקבל את חומר החקירה בתיקים שבטיפולו הועברו מגוף אחד לאחר, נשלח מלשכת הפצ"ר מכתב המודיע כי גובש נוהל. הפצ"ר אף כתב שהצבא אינו חולק על העיקרון לפיו עליו למסור את חומר החקירה לעיון הנפגע וכי "אין כל רצון (נסתר או גלוי) למנוע ממי שהוא בעל עניין לגיטימי כאמור בחומר החקירה, לעיין בחומר", אך במכתב לא

³⁴⁰ מתוך עדותו של חייל בתיק חקירת מצ"ח.

³⁴¹ מכתב מהפצ"ר למוקד להגנת הפרט, 4.1.2007.

³⁴² מכתב מלשכת התצ"ר למוקד להגנת הפרט, 6.7.2006.

צוין טווח הזמן לטיפול בבקשות.³⁴³ חודשיים לאחר ההודעה בדבר גיבוש הנוהל טרם הועבר חומר החקירה בתיקים והמוקד פנה למבקר המדינה בתפקידו כנציב תלונות הציבור.³⁴⁴ עד דצמבר 2006, ורק לאחר פניית המוקד ליועץ המשפטי לממשלה,³⁴⁵ התקבל חומר חקירה, אם כי בשלושה תיקים בלבד.³⁴⁶ בין שיש לכך מניע (גלוי או נסתר) ובין שלא, באמצעות הסתרת חומר החקירה מהקורבנות מחפה הצבא על המעשים הפליליים של חייליו.

שיהוי בהחלטה על פתיחה בחקירה, עיכוב ביצועה או אי העברת מסקנותיה לעיון המתלוננים ובאי כוחם - כל אלה פוגעים גם ביכולתם של הקורבנות לדרוש פיצויים.

ג"ח, פלסטינית כבת 70, מתגוררת במחנה פליטים באזור שכס. ב-3.6.2002 פרץ כוח צבאי אל ביתה וחיילים ערכו בו חיפוש שלא בנוכחות מי מבני המשפחה, בניגוד לפקודות ולנהלים. בתום החיפוש נכנסה ג"ח אל הבית וראתה שהחיילים הפכו את תכולתו, שפכו ופיזרו מוצרי מזון, שברו דלתות, חלונות, צלחות וארון. 11,000 ש"ח וארבעים דינרים ירדניים נלקחו מקופסת עץ שהייתה בארון. חדר השינה. עוד בטרם עזבו פנתה ג"ח אל החייל האחראי ודיווחה לו על הגניבה. הלה ענה שלא ייתכן שנגנב כסף והפנה אותה לחייל בדרגה בכירה יותר, ככל הנראה קצין. הקצין שאל את החיילים, אך אלה הכחישו כי מי מהם לקח את הכסף. ג"ח רשמה את שמותיהם של כמה מהחיילים. בתום החיפוש נעצרו שלושת בניה של ג"ח ולמחרת שוחררו.

בעקבות פניית המוקד נפתחה חקירת מצ"ח. ב-3.3.2003 מסרה ג"ח את עדותה לחוקר מצ"ח. במאי 2004, כשלושה שבועות לפני תום תקופת ההתיישנות, ולאחר פניות חוזרות ונשנות של המוקד, התקבלה במוקד הודעת הפרקליטות הצבאית שנשלחה בסוף אפריל ולפיה תיק החקירה נסגר, בין היתר משום ש"לא אותרו קצין או חיילים בשמות שאזכרו, ואף לא נמצאו תימוכין לטענת המתלוננת כי בניה נעצרו".³⁴⁷ כל פרטי המידע שמסרה ג"ח לא הביאו לידי כך שיאותרו ולו חייל אחד שזכר את האירוע, ובנוסף על כך לא אותר כל רישום על מעצרים של שלושת בניה. במקום לבדוק את עבודתם הלקויה של חוקרי מצ"ח רמזה הפרקליטות הצבאית בהודעתה כי אמינותה של ג"ח היא המוטלת בספק.

עם טענות הצבא ניתן להתמודד רק באמצעות בחינת חומר החקירה של מצ"ח, אך ניסיונות המוקד לקבל את החומר נתקלו בסירוב ובינתיים חלף המועד,

343 מכתב מלשכת הפצ"ר למוקד להגנת הפרט, 7.8.2006.

344 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לנציב תלונות הציבור, 16.10.2006.

345 מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועץ המשפטי לממשלה, מני מזוז, 5.11.2006.

346 נכון ליום 31.12.2006, 25 תיקים ממתניים במוקד לקבלת חומר חקירה או בירור ממצ"ח.

347 מכתב מפרקליטות פקמ"ז למוקד להגנת הפרט, 25.4.2004.

הן להגשת ערר על החלטת הפרקליטות הצבאית לסגור את תיק החקירה והן להגשת תביעה אזרחית. העתקי המסמכים מתיק החקירה נמסרו למוקד כשלוש שנים וחצי לאחר האירוע, כשלוש שנים ממועד פתיחת החקירה, כשנתיים לאחר מסירת ההודעה בדבר סגירת תיק החקירה וכשנה וחצי לאחר תום תקופת ההתיישנות על הגשת תביעת נזיקין.

כשנתקבלו המסמכים ותוכנם נבדק בקפידה התגלה הכשל המערכתי במלוא היקפו: המחדלים בחקירת מצ"ח היו רבים וגלויים לעין, החלטת הפרקליטות הצבאית לסגור את התיק נעשתה בבירור ללא שיקול דעת ראוי, והסחבת מצד גורמים בצבא הוסיפה על כל אלו. זכויותיה של ג"ח נרמסו לא רק על ידי החיילים שהשחיתו את רכושה ובזזו את כספה אלא גם על ידי מערכת אכיפת החוק בצבא, שמנעה ממנה את האפשרות לדרוש צדק. חרף הזמן שעבר פנה המוקד לפצ"ר במכתב מפורט המנתח את מכלול הכשלים הקשורים בחקירת המקרה,³⁴⁸ ובנוסף הגיש למשרד הביטחון דרישה לפצות את ג"ח. בעניין ההתיישנות טען המוקד כי "המדינה נושאת באחריות ישירה לעיכוב בהגשת התובענה. ועל כן, מושתקת המדינה מלטעון טענת ההתיישנות [...]".³⁴⁹ הפצ"ר דחה כמה מטענות המוקד בדבר ההתנהלות הלקויה של החקירה אך הסכים כי בדיעבד היה אולי מקום לנהוג אחרת.³⁵⁰ משרד הביטחון הסכים לטענת המוקד כי יש להסיר את מגבלת ההתיישנות³⁵¹ ולאחר משא ומתן סוכם כי המדינה תפצה את ג"ח בסכום של כ-10,000 ש"ח. (תיק 22893)

מאחר שעל פי תיקון מס' 4 לחוק הפיצויים, על אירועים המתרחשים בשטחים חלה תקופת ההתיישנות מקוצרת של שנתיים בלבד,³⁵² התנהלות הצבא בכל הקשור לטיפול בתלונות של תושבי השטחים יוצרת מצב מעוות המחייב את הנפגעים להגיש תביעות נזיקין בטרם נסתיימה החקירה ובלי שיוכלו לבסס את טענותיהם על ממצאיה. במקרים רבים, הפרקליטים מטעם המדינה מקבלים לידיהם את חומר החקירה ממצ"ח זמן רב לפני שהוא מועבר אל המתלונן ואל בא כוחו. באחת התלונות שטופלו במוקד טען הצבא בתגובה על בקשה לקבלת חומר החקירה כי האירוע לא נחקר כלל במצ"ח, ולכן הבקשה מתייתרת,³⁵³ אלא שבמסגרת ההליך

³⁴⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליט הצבאי הראשי, 13.9.2006.

³⁴⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאגף אמו"ן - חטיבת תביעות וביטוח, 1.11.2006.

³⁵⁰ מכתב מהפצ"ר למוקד להגנת הפרט, 3.12.2006.

³⁵¹ מכתב ממשרד הביטחון למוקד להגנת הפרט, 7.1.2007.

³⁵² חוק הניקים האזרחיים (אחריות המדינה) (תיקון מס' 4), התשס"ב-2002, סי' 5א(3). להרחבה ראו לעיל,

וכן המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 57-60.

³⁵³ מכתב ממפקדת מצ"ח למוקד להגנת הפרט, 18.4.2005.

לגילוי מסמכים בתביעת הנזיקין שהגיש המוקד בגין אותו אירוע,³⁵⁴ כשבוע קודם לקבלת הודעה זו ממצי"ח, איתרה באת כוח המדינה את תיק חקירת מצ"ח - שכאמור, לדברי הצבא לא התקיימה כלל - והעבירה אותו לידי המוקד. החשש כי מצ"ח מועלת בתפקידה ומנצלת את סמכויות החקירה שבידיה כדי לסכל תביעות אזרחיות של תושבי השטחים זכה לאישושים נוספים. במאי 2006, בתגובה לבקשת המוקד לקבלת חומר חקירה, נכתב: "במקרים הבאים נמסר לי מפרקליטות מחוז תל-אביב כי מדובר בתביעות אשר מתנהלות בבית משפט, ובמקרים אלו אין באפשרותי להעביר את חומר החקירה".³⁵⁵ המוקד פנה לפצ"ר במחאה על מה שנראה כשיתוף פעולה פסול בין מצ"ח לפרקליטות מחוז תל-אביב.³⁵⁶ לא די בכך שאין בסיס משפטי לטענה כי בהתנהלותה של תביעה אזרחית יש כדי למנוע מסירת חומר חקירה לידי הנפגע, אלא שבהתנהלות תקינה היה חומר החקירה נמצא מלכתחילה בידי המתלוננים ומסייע להם להחליט אם להגיש תביעה אזרחית ולבסס את טענותיהם לנזק. חומר מכך, לפחות במקרה אחד שגילה המוקד, לא זו בלבד שמצ"ח לא ביצעה את תפקידה כגוף חוקר ביעילות אלא שהיא גם עסקה בייצור חומר ראיות כדי לסייע למדינה להתגונן מפני תביעות אזרחיות של תושבי השטחים. במקרה הזה ביקש הצבא ממתלונן להגיע למצ"ח למתן עדות נוספת, לשם השלמת פרטים החיוניים לחקירה; בפועל נחקר הנפגע בדבר רשימת הפריטים שנגנבו ונהרסו בביתו ואף נשאל מפורשות על ידי חוקר מצ"ח: "אז מה אתה רוצה, כסף?".³⁵⁷ שיתוף פעולה מעין זה בין גוף חוקר לגוף משפטי מבזה ולועג לכל תפיסה של צדק.

אלימות מתנחלים

על פי המשפט הבינלאומי, ישראל, בהיותה המעצמה הכובשת בשטחים, אחראית לשלומם ולביטחונם של הפלסטינים תושבי המקום. במסגרת אחריות זו מוטלת עליה החובה להגן עליהם מפני התקפות והתנכלויות של מתנחלים, וכאשר היא נכשלת בכך, עליה לחקור ולהעמיד לדין את האשמים.³⁵⁸ אולם הרשויות

³⁵⁴ ראו מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד יעל ישראל-נבו, פרקליטות מחוז ירושלים, 11.4.2005.

³⁵⁵ מכתב ממפקדת מצ"ח למוקד להגנת הפרט, 23.5.2006.

³⁵⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפצ"ר, 25.6.2006.

³⁵⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למפקד מצ"ח של הגדה המערבית, 30.11.2006.

³⁵⁸ סעיף 27 לאמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949) קובע כי "מוגנים זכאים בכל הנסיבות ליחס של דרך-ארץ לגופם, לכבודם, לזכויותיהם המשפחתיות, לאמונתם ולפולחנם, לנימוסיהם ולמנהגיהם. היחס אליהם יהא תמיד אנושי והם יוגנו במיוחד מפני כל מעשה אלימות או איומי אלימות ומפני עלבונות וסקרנות הרביים".

הישראליות מגלות אוזלת יד בכל הנוגע לאכיפת החוק על המתנחלים בשטחים, הן בנוגע לפגיעות ישירות בגופם וברכושם של פלסטינים והן בנוגע לפעולות המנוגדות לחוק באופן כללי. הצבא, משמר הגבול והמשטרה אינם ממהרים להגיש לקורבנות פלסטינים של אלימות מצד מתנחלים סיוע בזמן אמת; גם לאחר מעשה, חקירות המשטרה מנוהלות לעתים קרובות בעצלתיים ולא תמיד הן מובילות להגשת כתבי אישום נגד העבריינים, וכאשר כתבי אישום אכן מוגשים, בתי המשפט מטילים עונשים קלים בלבד. דו"חות רבים כבר נכתבו בנושא, וגם גורמים רשמיים אינם מכחישים את התופעה.³⁵⁹ בנובמבר 2006, בנאום בכנס העמותה הציבורית למשפט, הודה מני מזוז, היועץ המשפטי לממשלה, כי מצב אכיפת החוק על המתנחלים בשטחים "ירוד מאוד" וכי "ישראל אינה מקדישה מספיק משאבים לנושא".³⁶⁰

במסגרת הסיוע לקורבנות אלימות מגיש המוקד עזרה משפטית גם לפלסטינים שנפגעו מידי מתנחלים ואזרחים ישראלים בשטחים. המוקד מלווה את המתלוננים החל מרגע התקיפה עצמה (אם הדיווח התקבל בעת האירוע), דרך הגשת התלונה ומעקב אחר החקירה המשטרתית ועד להגשת תביעת נזיקין במקרה הצורך. הניסיון שהצטבר במוקד בטיפול בתלונות מן הסוג הזה מאשש את העובדות הידועות לכול: מערכת אכיפת החוק אינה פועלת כראוי כדי לאכוף את החוק על המתנחלים.

בשנת 2006 הצליח המוקד להפוך על פיה החלטה לסגור תיק חקירה נגד מתנחל שירה בר"ד, פלסטיני תושב הכפר תיאסיר, והרגו. ב-30.4.2003 עשו ר"ד ואחיו את דרכם חזרה הביתה מעבודתם בהתנחלות בית הערבה. האוטובוס שבו נסעו עם כ-25 מחבריהם לעבודה עצר במחסום הסמוך להתנחלות פצאל, ולאחר המתנה ממושכת ירדו הפועלים מן האוטובוס. ר"ד פנה לכיוון החממות הסמוכות כדי לעשות את צרכיו. כעבור זמן מה הגיע למקום מאבטח - "סייר השדות" - של פצאל. המאבטח שאל את הפועלים אם ראו מישהו באזור החממות והללו השיבו כי מדובר בחבריהם. לאחר מכן נשמעו יריות מכיוון החממות. אחיו של ר"ד רץ לכיוון היריות, אך לשווא. רופא צבאי שהגיע למקום קבע את מותו של ר"ד.

³⁵⁹ ראו יהודית קרפ, **חקירת חשדות נגד ישראלים ביהודה ושומרון - דו"ח צוות מעקב**, משרד המשפטים, 1982; מאיר שמגר, **ועדת החקירה לעניין הטבח במערת המכפלה בחברון התשנ"ד: דין וחשבון**, ועדת חקירה ממלכתית, 1994; טליה ששון, **חות דעת בנושא מאחזים בלתי מורשים**, 2005; יש-דין, **מראית חוק**, יוני 2006 (לפי דו"ח זה, למעלה מ-90 אחוזים מן התיקים והתלונות שהארגון עקב אחריהם נסגרו בלא שהוגשו כתבי אישום כנגד החשודים).

³⁶⁰ יובל יועז, "ארגוני זכויות אדם מברכים על הודאת מזוז שמצב אכיפת החוק בשטחים 'ירוד מאוד'", **הארץ**, 27.11.2006.

המוקד, שייצג את משפחתו של ר"ד, עקב אחר טיפול הרשויות במקרה. חקירת המשטרה ובחינת תוצאותיה בידי הפרקליטות נמשכו שנתיים תמימות שבסופן הוחלט לסגור את התיק ללא הגשת כתב אישום בשל חוסר ראיות.³⁶¹ המוקד ביקש לקבל לידי את חומר החקירה כדי לשקול הגשת ערר. מן החומר עלה כי המאבטח הודה שרדף אחרי ר"ד, תחילה במכוניתו ולאחר מכן ברגל, תוך שהוא יורה באוויר. לדבריו, הוא ירה בר"ד כאשר הלה הגיע למבוי סתום שממנו לא יכול עוד לברוח, וכאשר נפל ר"ד על הארץ ירה בו פעמיים נוספות. המאבטח טען כי תחילה הניח שמדובר בגנב, אך כשראה כי ר"ד לובש מכנסיים מנומרים סבר שמדובר במפגע. כשנפל ר"ד לארץ חשש המאבטח, לדבריו, שהוא נושא עליו מטען ממולכד ולכן ירה בו פעמיים נוספות מטווח קצר. המאבטח טען כי ביצע נוהל מעצר חשוד, כלומר, ירה קודם לעבר פלג גופו התחתון של ר"ד ורק אחר כך לעבר פלג הגוף העליון.

הודעה זו של המאבטח די בה כדי לבסס כתב אישום בגין רצח, שהרי המאבטח הודה בפה מלא שירה בר"ד בכוונה תחילה להורגו, מבלי שר"ד איים עליו או התגרה בו בכל דרך שהיא. טענת המאבטח שחשש כביכול שמא ר"ד הוא מפגע נשמעת מופרכת ומאולצת, ובכל מקרה אין בה כדי להצדיק את מעשיו. דברי הפועלים שהיו עם ר"ד באוטובוס עוררו ספקות נוספים באשר לגרסת המאבטח. כזכור, הפועלים העידו כי הלה ניגש אליהם ושאל אם מישהו נמצא באזור החממות והם השיבו בחיוב, וכאשר שמעו את היריות צעקו לעברו לחדול. דומה אפוא שהמאבטח יכול היה לדעת שאין מדובר במפגע אלא בפועל. נוסף על כך, תוצאות הנתיחה שלאחר המוות הראו כי כל שלושת הקליעים נורו לעבר פלג גופו העליון של ר"ד, בניגוד לגרסת המאבטח, שטען שפעל על פי נוהל מעצר חשוד.

לאור כל זאת הגיש המוקד ערר על ההחלטה לסגור את התיק.³⁶² שנה חלפה ללא מענה, ורק באוגוסט 2006, קרוב לשלוש שנים וחצי לאחר מותו של ר"ד, הודיעה פרקליטות המדינה כי הערר התקבל אך המאבטח, האשם לכאורה ברצח, יועמד לדין רק בגין גרימת מוות ברשלנות.³⁶³ כתב האישום הוגש כארבעה חודשים לאחר מכן,³⁶⁴ ובראשית 2007 הגיש המוקד גם תביעה אזרחית בשם עיבונו של ר"ד.³⁶⁵ (תיק 27354)

³⁶¹ מכתב מסגן פרקליט מחוז ירושלים למוקד להגנת הפרט, 25.7.2005.

³⁶² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליטת המדינה, 28.8.2005.

³⁶³ מכתב מעוזרת לפרקליט המדינה, תחום עררים, למוקד להגנת הפרט, 23.8.2006.

³⁶⁴ מכתב מסגן בכיר לפרקליט מחוז ירושלים למוקד להגנת הפרט, 24.12.2006.

³⁶⁵ ת"א (שלום - ירושלים) 1660/07, דראע'מה ואח'י נ' שלמה ואח'י.

במקרה חריג אחד זכה פלסטיני שנפל קורבן לאלימות מתנחלים למעט צדק. תוקפיו הורשעו בפלילים ואף תביעת הפיצויים שהגיש נגדם באמצעות המוקד התקבלה בבית המשפט.

ב-2.4.1997 סיים ס"צ, תלמיד תיכון המשותק חלקית במחצית גופו, את לימודיו בבית ספרו בכפר חווארה שבנפת שכם ופנה אל עבר הכביש הראשי של הכפר כדי למצוא הסעה דרומה לביתו בכפר עורף. באותה עת ידו פלסטינים אבנים לעבר מכוניות שעשו דרכן על הכביש. אחת המכוניות, פורד טרנזיט, עצרה ומתוכה יצאו שני מתנחלים, שמאוחר יותר התברר כי שמותיהם הם אברי רן ומיכאל עזר. השניים החלו להכות את ס"צ באגרופים ובבעיטות בכל חלקי גופו ולקללו, ולאחר מכן גררו אותו אל מכוניתם כשהוא שרוע על האדמה. רן נהג ברכב ועזר "שמר" על ס"צ בעודו מכוון אליו אקדח. ס"צ ניסה להסביר לשניים בערבית כי הוא נכה ולא השתתף בידוי האבנים, אך ללא הועיל. כאשר הגיע הרכב למחנה צבאי סמוך לצומת חורון הורידו רן ועזר את ס"צ מן המכונית תוך שהם חובטים בו, בועטים בו ודוחפים אותו עד שנפל ארצה. הם השאירו את ס"צ בבסיס הצבאי ואמרו לחיילים שהוא השתתף בידוי האבנים. החיילים הזעיקו למקום שוטרים והללו איתרו את רן ועזר. בעקבות התלונה שהגיש ס"צ הועמדו רן ועזר לדין פלילי. שניהם הורשעו בתקיפה ועזר הורשע גם באיומים.³⁶⁶ לאחר סיום ההליך הפלילי הגיש ס"צ, באמצעות המוקד, תביעה אזרחית נגד השניים.³⁶⁷ רן מעולם לא הגיש כתב הגנה ובית המשפט פסק כי עליו לשלם לס"צ פיצויים בסך 7,500 ש"ח ולשאת בהוצאות שכר טרחת עורך דין. רן לא שילם ולו אגורה אחת מן הפיצויים שנפסקו נגדו. עזר, לעומתו, לא הסתפק בכתב הגנה והגיש תביעה נגדית שבה האשים את ס"צ בין היתר בניסיון רצח ותבע ממנו פיצויים.³⁶⁸ פסק הדין בשתי התביעות התקבל ביוני 2006. על ס"צ נאמר כי "הכאב שסבל [...] בעקבות המכות שספג, הפגיעה בכבודו, השפלתו, הגבלת חירותו והמועקה הנפשית שבה בעקבות כל אלה מהווים נזק אשר בגינו זכאי [ס"צ] לפיצוי". גובה הפיצוי שקבע בית המשפט היה 40,000 ש"ח וכן הוצאות משפט ושכר טרחה. תביעתו הנגדית של עזר נדחתה ובית המשפט חייבו לשלם לס"צ הוצאות משפט ושכר טרחה גם עבור הליך זה.³⁶⁹ (תיק 12799)

³⁶⁶ ת"פ (שלום - כפר סבא) 1695/97, מדינת ישראל נ' רן ועזר, הכרעת דין, 14.6.1999.

³⁶⁷ ת"א 8090/01 (שלום - ירושלים), צפדי נ' רן ואח'.

³⁶⁸ ת"א 10152/04 (שלום - ירושלים), עזר נ' צפדי ואח'.

³⁶⁹ הי"ש 367, ת"א 8090/01, הי"ש 368, ת"א 10152/04, פסק דין, 28.6.2006.

בהליכים משפטיים שמנהל המוקד נגד מתנחלים בשם מתלוננים הפונים אליו, כדוגמת ההליך שנוהל נגד מיכאל עזר ואברי רן, התביעה מוגשת נגד פרטים, אולם המקרה של עזר מעיד על תמיכתו של ציבור רחב בקרב המתנחלים בהתנהגות אלימה כלפי פלסטינים בשטחים.

במהלך 2006 הגיש עזר ערעור על פסק הדין נגדו,³⁷⁰ בצירוף בקשות לפטור מהפקדת עירבון ולעיכוב ביצוע פסק הדין.³⁷¹ כדי להצדיק את הבקשות הללו הציג עצמו עזר בפני בית המשפט כמי שסובל ממצוקה כלכלית. בית המשפט לא השתכנע מטיעונו של עזר ודחה את בקשותיו,³⁷² אך עזר המרה את פי בית המשפט ולא העביר את הכספים שבהם חויב. למוקד נודע כי בקדומים, מקום מגוריו של עזר, הוקמה קרן לאיסוף כספים למענו ומיטיביו אף פרסמו מודעות הקוראות לציבור לתרום לקרן.³⁷³ כדי לעמוד על מטרתה של הקרן ועל סכום הכסף המצוי בה טלפן נציג מטעם המוקד לאנשי הקשר של הקרן. בשיחת הטלפון נאמר לו כי כבר יש די כסף בקרן עבור עזר אולם תרומתו תתקבל בשמחה והכסף העודף ישמש לסייע לאנשים שייקלעו למצבים דומים.³⁷⁴ (תיק 12799)

³⁷⁰ עי"א 9526/06, עזר נ' צפדי.

³⁷¹ בשי"א 3386/06, בשי"א 7577/06, עזר נ' צפדי.

³⁷² בשי"א 3386/06, החלטה, 16.11.2006; בשי"א 7577/06, החלטה, 15.11.2006.

³⁷³ ראו אתר האינטרנט של תנועת מנהיגות יהודית, <http://he.manhigut.org/content/view/2928/140/>,

פורסם 6.9.2006, כניסה אחרונה 28.11.2006; אתר האינטרנט דעות, <http://www.yesha.org.il/>

article-1384241.html&pr=buy%20shares&se=מיכאל20%עזר, פורסם 5.9.2006, כניסה אחרונה

29.11.2006; דף מידע של המועצה המקומית קדומים, 9.9.2006, 23.9.2006.

³⁷⁴ שיחת טלפון בין נציג המוקד לאשת קשר של קרן "עזר", 19.10.2006.

חושבות בירושלים

**"כל איש ואישה שהגיעו לכרקם רשאים לבוא בברית הנישואין ולהקים משפחה,
ללא כל הגבלה מטעמי גזע, אזרחות או דת."**

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף טז (1)

תושבי ירושלים המזרחית נאלצים להיאבק במגוון של הפרות זכויות אדם הנוגעות למעמדם האזרחי ולזכותם לחיי משפחה. הפרות אלה נובעות ממדיניותה של ישראל, המוכתבת על ידי שיקולים דמוגרפיים וגזעניים ונועדה, בין היתר, לקבע ולשמר את הרוב היהודי בארץ בכלל ובירושלים רבתי בפרט. כיבוש הגדה המערבית בידי ישראל ב-1967 והסיפוח הבלתי חוקי³⁷⁵ של חלקה הירדני של ירושלים והכפרים הסמוכים לו לתחומי העיר והמדינה החריפו את פיצול האוכלוסייה הפלסטינית, שראשיתו ב-1948, והוסיפו שני מעמדות חדשים לאלה שהיו קיימים עד אז: תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה חיים תחת משטר צבאי, ללא זכות להיכנס לשטחים שבתוך הקו הירוק, ובכלל זה לירושלים, לעבוד בהם ולהתגורר בתוכם, ואילו תושבי השטחים שנכבשו גם הם ב-1967 אך סופחו והפכו למה שקרוי "ירושלים המזרחית" קיבלו מעמד של תושבי קבע במדינה. המחזיקים במעמד זה נהנים, לפחות להלכה, מן הזכות לעבוד ולנוע בחופשיות בתחומי הקו הירוק ומזכויות סוציאליות, אלא שגם אם מצבם שפיר מעט, מבחינות מסוימות, מזה של אחיהם בגדה וברצועה, גם הם סובלים מהתעמרות שיטתית מצד שלטונות ישראל.

³⁷⁵ ראו הייש 245, עמי 275.

סיפוח ירושלים המזרחית והענקת מעמד של קבע לתושביה הפלסטינים מתנגשים עם שאיפותיה הדמוגרפיות של ישראל,³⁷⁶ ולכן עושה זו כל שביכולתה כדי להביא לצמצום מספר התושבים הפלסטינים בעיר, באמצעים שונים: תשתיות גרועות באזורים הפלסטיניים של העיר, הימנעות ממתן רישיונות בנייה, הריסות בתים נרחבות, מערכת חינוך כושלת, התעמרות ביורוקרטית ועוד. כל אלה דוחפים תושבים פלסטינים לעזוב את ירושלים. רבים מהם עוברים להתגורר בשכונות ובכפרים הסמוכים מאוד לעיר אך מצויים בשטחי הגדה המערבית, שלא סופחו לישראל.

עזיבת העיר כרוכה במקרים רבים באובדן מעמד התושבות. תושבות קבע, למרות שמה, אינה מעמד קבוע. זהו מעמד הניתן בדרך כלל למי שמבקש להיכנס לישראל ולקבוע בה את מקום מגוריו, וככזה הוא נתפס בעיני השלטונות כמחווה מצדם, ולא כזכות. מכאן, בין היתר, ששמירה על מעמד זה כרוכה בעמידה בתנאים מסוימים. למשרד הפנים הישראלי, האחראי לכל הקשור במעמדם של תושבי המדינה ואזרחיה, נתונה הסמכות לבטל את מעמד התושבות כאשר תושב מעתיק את מקום מגוריו אל מחוץ לתחומי ישראל לתקופה ממושכת או כאשר הוא מקבל מעמד או מתאזרח במקום אחר. העתקת מקום המגורים לשטחי הגדה המערבית, אפילו סמוך לירושלים, נחשבת גם היא להעתקת מקום המגורים אל מחוץ לישראל. ואכן, פלסטינים תושבי ירושלים שעזבו את העיר בשל מדיניות המפלה של ישראל כלפיהם איבדו את תושבותם, וכתוצאה מכך הם מנועים מלשוב ולהתגורר בעירם. חשוב לציין בהקשר זה כי שלילת תושבות מפלסטינים תושבי ירושלים היא אבסורד מוחלט, שהרי הם מעולם לא היגרו לישראל מרצונם ומעולם לא ביקשו להתיישב בה; הם תושבי העיר המקוריים ומעמדם נכפה עליהם.

ישראל אינה מסתפקת בעידוד תושביה הפלסטינים של ירושלים לעזוב את העיר ובשלילת מעמדם משעשו כן, אלא היא אף מקדישה מאמצים רבים לבלימת כל עלייה במספר תושבי העיר הפלסטינים, הן בפועל והן "על הנייר". כאמור, הכיבוש והסיפוח ב-1967 יצרו שני מעמדות נוספים של פלסטינים, "תושבי שטחים" ו"תושבי ירושלים",³⁷⁷ אלא שזוהי הפרדה מלאכותית. עד הכיבוש קיימו תושבי ירושלים והכפרים הסמוכים לה קשרי מסחר, ידידות, משפחה - ובכלל זה קשרי נישואין - עם תושבי ערים וכפרים אחרים בגדה וברצועה. קשרים אלה מתקיימים גם לאחר הכיבוש, אולם עתה, משפחות המבקשות לקבוע את מקום מגוריהן בירושלים אך אחד מבני הזוג הוא תושב השטחים והשני תושב ירושלים נזקקות

³⁷⁶ ראו למשל משה עמירב, **סינדרום ירושלים**, כרמל, ירושלים 2007, עמ' 204-205.

³⁷⁷ לנוחות הדיון משתמש המוקד במונחים אלה, הנהוגים בלשון הרשויות בישראל, כדי להבחין בין פלסטינים תושבי הרצועה והגדה ("תושבי שטחים") לפלסטינים תושבי השטחים שסופחו לאחר הכיבוש ("תושבי ירושלים"). יצוין כי על פי הדין הבינלאומי תושבי ירושלים הם תושבי השטחים לכל דבר ועניין, משום שהסיפוח אינו חוקי.

לאישור של ישראל, שכן, על תושבי השטחים נאסר לגור בתחומי העיר. לכאורה, הליך איחוד משפחות (אחמ"ש) נועד לפתור בעיה זו, שהרי במסגרתו מוענק לבן הזוג מהגדה או מהרצועה מעמד מתוקף נישואיו לבן העיר, אלא שישראל עושה כל מאמץ לצמצם את מספר בקשות האחמ"ש המתקבלות ומאושרות, וזאת באמצעות הצרת הקריטריונים לזכאות לאיחוד משפחות והפיכת ההליך לבלתי ריאלי בשל דרישות ביורוקרטיות לא סבירות. בנוסף על כל אלה הנהיגה ישראל לאורך השנים מדיניות שנועדה לצמצם את היקף רישום ילדיהם של תושבי ירושלים המזרחית במרשם האוכלוסין הישראלי. שיאה של מדיניות זו הגיע לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה בדמותו של חוק האזרחות והכניסה לישראל.

חוק האזרחות והכניסה לישראל

זה למעלה מארבע שנים מוכתם ספר החוקים של מדינת ישראל בחוק גזעני במיוחד - חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), תשס"ג-2003 (להלן גם: החוק, חוק האזרחות). בין היתר אוסר חוק זה להעניק מעמד בישראל לפלסטינים תושבי השטחים מתוקף נישואיהם לתושבי המדינה או לאזרחיה, וזאת אך ורק על סמך מוצאם הלאומי. כל נתין זר אחר שנישא לישראלי זכאי לכל הפחות לכך שבקשת האחמ"ש שהגיש עבורו בן זוגו תיבחן לגופה ותוכרע, להלכה, על פי שיקולים ענייניים הנוגעים לנסיבותיו האישיות, ואם ימלא אחר כל התנאים והדרישות שמציב בפניו משרד הפנים יוכל להתחיל הליך אחמ"ש מדורג שבסופו אף יקבל מעמד של קבע במדינת ישראל.³⁷⁸ עד 2002 נכללו גם פלסטינים תושבי השטחים בהליך זה, אלא שאז החליטה ממשלת ישראל להקפיא את הטיפול בבקשות אחמ"ש שהוגשו עבורם. חוק האזרחות שנחקק כעבור שנה עיגן את ההקפאה במשפט הישראלי ואסר למעשה איחוד משפחות בין פלסטינים תושבי השטחים לישראלים בתוך שטחי ישראל, לרבות אלה שסופחו ב-1967.

מטרתו הרשמית של החוק הייתה ונותרה ביטחונות. לדברי נציגי המדינה, פלסטינים שיקבלו מעמד בישראל מתוקף נישואיהם לישראלים, על כל ההטבות הכרוכות בכך, כולל חופש תנועה בתוך תחומי המדינה, ינצלו מעמד זה למטרות טרור. זו הייתה העמדה שהציגה פרקליטות המדינה לפני בית הדין הגבוה לצדק בעתירות שהגישו אנשים פרטיים וארגוני זכויות אדם, ובהם המוקד, זמן קצר לאחר שהחוק עבר

³⁷⁸ אם כי יש לציין שלמעשה, גם כשמדובר בבקשות של בני זוג זרים שאינם פלסטינים נוקט משרד הפנים מדיניות בלתי עניינית המונעת משיקולים דמוגרפיים, וראו, למשל, האגודה לזכויות האזרח, **המיניסטריון**, 2004.

בכנסת.³⁷⁹ מחוץ לכותלי בית המשפט היה ברור שהמדינה מנסה לנצל את הפחד שעוררו הפיגועים באותם ימים כדי לקדם את מדיניותה הדמוגרפית הגזענית רבת השנים. היו חברי כנסת ושירי ממשלה שאמרו באותה עת כי איחוד משפחות של פלסטינים תושבי ישראל עם פלסטינים תושבי השטחים הוא בבחינת מימוש זכות השיבה - ואת זאת יש למנוע.³⁸⁰ בשלבי החקיקה הציג מינהל האוכלוסין בפני חברי ועדת הפנים של הכנסת מצגת אימים המתארת את העלות הכספית הכרוכה במימוש הזכויות הסוציאליות שיוענקו לפלסטינים שיקבלו מעמד בישראל במסגרת הליך איחוד משפחות.³⁸¹ מטרתו האמיתית של החוק הייתה אפוא ונותרה להבטיח את הרוב היהודי במדינת ישראל ולחסוך משאבים.

שלוש שנים ארכו הדיונים בבג"ץ בעתירות השונות שהוגשו בדרישה לבטל את החוק. במאי 2006 דחה הרכב של אחד עשר שופטי בג"ץ את העתירות ברוב של שישה מול חמישה. ואולם, אף על פי שבפועל נותר החוק השערורייתי על כנו, בחינה של פסק הדין מעלה כי בית המשפט קבע שהחוק אינו חוקתי ויש בו משום פגיעה בזכויות החוקתיות של ערבים אזרחי ישראל ותושביה לחיי משפחה ולשוויון. כך קבעו שישה מתוך אחד עשר השופטים, אלא שהללו היו חלוקים בדעותיהם בנוגע לפרק הזמן שבו ניתן להותיר את החוק על כנו ולכן נמנעו מלתת צו מוחלט לביטולו. האישור נשען, בין היתר, על העובדה שהחוק זמני.³⁸² ואכן, החוק נחקק במקור כהוראת שעה זמנית לשנה, אולם מאז הוא הוארך כמה וכמה פעמים. בפעם האחרונה, במארכ 2007, הוכנסו בחוק שינויים המרחיבים את האופציה לדחות בקשות אחמ"ש עבור נתיני מדינות שישראל מגדירה כ"מדינות אויב", ונקבע כי תוקם ועדת חריגים למקרים הומניטאריים שבהם ניתן יהיה להעניק לפלסטיני מעמד או לשדרג את מעמדו. השפעתם של השינויים הללו טרם ידועה במלואה.

³⁷⁹ ראו בג"ץ 7052/03, **עדאלה, המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי ואח' נ' שר הפנים ואח'**. לדיונים בעתירה זו צורפה גם עתירת המוקד, וראו בג"ץ 10650/03, **אבו גווילה ואח' נ' מדינת ישראל - משרד הפנים ואח'**.

³⁸⁰ ראו לדוגמה דבריו של ראש הממשלה דאז אריאל שרון אצל אילן מרסיאנו ודורון שפר, "ח"כ ברכה: ישראל בדרך לפאשיזם", www.ynet.co.il, פורסם 27.5.2005, כניסה אחרונה 5.12.2005, וכן דבריה של שרת המשפטים ציפי לבני דאז אצל מיה בנגל, אילאיל שחר ומשה כהן, "סרטן פוסט-ציוני השתלט על הממשלה", www.ynet.co.il, פורסם 15.5.2005, כניסה אחרונה 11.12.2005.

³⁸¹ ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **משפחות אסורות**, ינואר 2004.

³⁸² הי"ש 379, בג"ץ 7052/03, פסק דין, 14.5.2006.

איחוד משפחות

כאמור, ישראל נקטה תמיד מדיניות קשה ומצמצמת בכל הנוגע לאיחוד משפחות בין תושבי ירושלים המזרחית לתושבי השטחים.³⁸³ מדיניות זו עברה תהפוכות רבות במהלך השנים וקצרה היריעה מלפרטן במסגרת דו"ח זה. ערב ההקפאה ב-2002 עמדה המדיניות על הליך אחמ"ש מדורג לפיו בטרם יתחיל בן הזוג תושב השטחים ("המוזמן") בהליך על בן הזוג תושב ירושלים ("המזמין") להגיש בקשת אחמ"ש עבורו. לשם אישור הבקשה נדרשו בני הזוג להוכיח כי נישואיהם כנים ולא נערכו רק לצורך קבלת מעמד, ובן הזוג תושב ירושלים נדרש להוכיח כי הוא מתגורר בעיר בפועל, וזאת באמצעות הגשת מסמכים המעידים כי הוא עובד בישראל או בירושלים המזרחית, גר בה ומחנך בה את ילדיו; כדי שייחשב לתושב העיר ממש היה עליו גם להוכיח כי התגורר בה בפועל במשך שנתיים רצופות, לפחות, עד להגשת בקשת האחמ"ש. בנוסף למבחני "כנות חיי הנישואין" ו"מרכז חיים", כפי שהם מכונים במשרד הפנים, ערכו השב"כ והמשטרה בדיקה פלילית וביטחוניית מדוקדקת על העבר וההווה של בן הזוג תושב השטחים. לאחר שעמדו בכל המבחנים הללו - תהליך שארך על פי רוב כחמש שנים - החל בן הזוג תושב השטחים בהליך אחמ"ש מדורג. בזמן ההליך נדרשו בני הזוג לעמוד בסדרת המבחנים והבדיקות הללו מדי שנה לערך, עד לקבלת מעמד הקבע.

בשלב הראשון של הליך האחמ"ש, שאמור היה לארוך כשנתיים, נותר המוזמן תושב השטחים לכל דבר ושהייתו בישראל הוסדרה באמצעות היתרי שהייה שאינם מקנים אלא זכות לעבוד ולישון בתוך תחומי ישראל, ובכלל זה בירושלים המסופחת. ההיתרים הללו התקבלו במפקדת התיאום והקישור (מת"ק) באזור מגוריו והיו תקפים בדרך כלל לחודש עד חצי שנה. בכל פעם שפג תוקפם נדרש בן הזוג תושב השטחים לחדשם, וכל חידוש כזה היה כרוך בהגעה למת"ק ובהמתנה ממושכת בתורים. היתרי המת"ק ניתנו רק על סמך אישור ממשרד הפנים שבקשת האחמ"ש אכן מאושרת. האישורים ממשרד הפנים היו תקפים לשנה אחת בלבד וחידושם היה כרוך בעמידה בכל המבחנים והבדיקות שהוזכרו לעיל. בסך הכול ניתנו ההיתרים ל-27 חודשים. לאחר מכן, בשלב השני, שודרג מעמדו של בן הזוג תושב השטחים למעמד של תושב ארעי. מעמד זה דומה לתושבות קבע בכך שהוא מקנה הטבות סוציאליות ותעודת זהות ישראלית, אולם, כפי שמעיד שמו, הוא מעמד ארעי ויש לחדשו אחת לשנה בדרך כלל. כל חידוש כזה היה כרוך שוב בבדיקות ובמבחנים. שלב זה אמור היה להימשך כשלוש שנים, ובסופו, לאחר

³⁸³ יד קשה ננקטת גם במקרים של איחוד משפחות בין אזרחי המדינה לפלסטינים או לזרים אחרים, אולם מכיוון שהמוקד מסייע בהקשר זה רק למשפחות שבהן בן הזוג ה"ישראלי" הוא תושב ירושלים המזרחית, יתייחס הפרק רק למקרים מעין אלה.

בדיקות נוספות, שודרג המעמד לתושבות קבע. בפועל נקט משרד הפנים סחבת שהאריכה את ההליך כולו הרבה מעבר לחמש השנים שהוקצבו לו. בשל כך, במקרים רבים נותר בן הזוג תושב השטחים ללא כל מעמד תקף והיה חשוף לסכנת עיכוב, מעצר וגירוש, אף על פי שבקשתו הראשונית לאיחוד משפחות אושרה זה מכבר.

כזכור, הליך זה הוקפא ב-2002. להקפאה היו שלושה היבטים: מניעת האפשרות להגיש בקשות אחמ"ש חדשות, הפסקת הטיפול בבקשות שהוגשו טרם ההקפאה אך עדיין לא הוכרעו, והפסקת שדרוג מעמדם של מוזמנים שהבקשות שהוגשו עבורם כבר אושרו. כל מי שכבר נכלל בהליך המדורג נותר במעמד שבו היה ערב החלטת הממשלה. משמעות הדבר היא שבן הזוג חייב להוכיח שנה אחר שנה כנות חיי נישואין, מרכז חיים והיעדר מניעה ביטחונית ופוליטית, ולהישאר ללא מעמד קבוע, השונה ממעמדם של שאר בני המשפחה, למעשה לנצח. ב-2003, כאשר עוגנה החלטת הממשלה בחוק האזרחות, שב משרד הפנים לטפל בבקשות אחמ"ש שהוגשו טרם ההקפאה. שאר ההגבלות נותרו כשהיו ומי שבקשתו הושבה לטיפול ואושרה זכה לקבל אך ורק היתרי שהייה מטעם המת"ק. ב-2005 הוכנסו שינויים בחוק, בין היתר בעקבות דברי ביקורת שהושמעו במהלך הדיונים בבג"ץ. אחד השינויים המרכזיים היה הוספת חריג המאפשר להעניק לגברים תושבי השטחים מעל גיל 35 ולנשים תושבות השטחים מעל גיל 25 היתרי שהייה בישראל, מתוקף נישואיהם לתושבי המדינה או לאזרחיה. בהתבטאויות של גורמים רשמיים ובפרסומים בעיתונות שליוו את השינוי הוכרז כי מדובר באפשרות איחוד משפחות עבור קבוצות גילאים אלו,³⁸⁴ אולם היה בכך משום הטעיה, שכן, פלסטינים שעומדים בקריטריונים הללו יכולים לזכות אך ורק בהיתרי מת"ק המאפשרים שהייה בישראל אך אינם מקנים כל מעמד בה, וכל עוד עומד חוק האזרחות בתוקפו, לא יינתן להם בישראל שום מעמד. ואולם, אף על פי שהתיקון לחוק לא שינה את עצם האיסור על איחוד משפחות, הוא בכל זאת הביא לכך שלראשונה מזה שלוש שנים יכלו בני זוג להגיש בקשות אחמ"ש חדשות.

צ"ג, תושבת הכפר סעיר שבנפת חברון, ומ"ג, תושב ירושלים המזרחית, נישאו בשנת 1994. מאז הם חיים בירושלים וחמשת ילדיהם נולדו בה. זמן קצר לאחר נישואיהם הגיש מ"ג בקשת אחמ"ש עבור אשתו, אך בקשתו סורבה. ב-2004 נודע לבני הזוג על אודות המוקד והם פנו לקבלת סיוע, אך באותה תקופה לא הותר להגיש בקשות אחמ"ש בשל מדיניות ההקפאה. מצב זה השתנה בקיץ 2005, כשהוכנסו שינויים בחוק האזרחות. באותה עת הייתה צ"ג בת 31 ולפיכך נכללה בקבוצת הגיל שהשינוי חל עליה. בני הזוג שלחו בדואר בקשה

³⁸⁴ שחר אילן, "לראשונה זה 3 שנים, יתאפשר איחוד משפחות עם פלשתינאים", **הארץ**, 8.5.2005.

מקדמית לאחמ"ש באוקטובר 2005.³⁸⁵ המועד לפגישה במשרד הפנים לצורך הגשת הבקשה המלאה נקבע לפברואר 2006. בני הזוג אספו את כל המסמכים הדרושים להוכחת מרכז חיים - חשבונות, חוזי שכירות, תעודת נישואין, פנקסי חיסון ותעודות בית ספר של ילדיהם - וניגשו למשרד הפנים. במשך שבעה חודשים לא התקבלה כל תשובה. בספטמבר 2006 הודיע משרד הפנים כי בקשת האחמ"ש אושרה וצ"ג תוכל לקבל היתרי מת"ק.³⁸⁶ לראשונה מזה 12 שנה התאפשר לה לשהות באופן חוקי בביתה שלה. (תיק 34697)

שינוי מרכזי נוסף בחוק היה הרחבת האפשרות למנוע איחוד משפחות על רקע ביטחוני. אמנם הבדיקה הביטחונית של בן הזוג המוזמן הייתה מאז ומתמיד חלק בלתי נפרד מהליכי אחמ"ש, אולם כעת נוסף סעיף המאפשר לדחות בקשות אחמ"ש גם כאשר בן הזוג המוזמן עצמו אינו מהווה כל סכנה ביטחונית, אם נגד אחד מבני משפחתו עומדים חשדות ביטחוניים. החוק אף מונה את בני המשפחה שביניהם ניתן לסרב לבקשות אחמ"ש: בני זוג, הורים, ילדים, אחים וגיסיים, הן גברים והן נשים. לפי הדרך שבה מפרש משרד הפנים את החוק, מידת הסכנה או טיב החשדות המיוחסים לאותו בן משפחה אינם רלוונטיים כלל. גם השאלה אם יש קשר של ממש, מעבר לקרבת הדם, בין המוזמן לבין אותו קרוב "מסוכן" אינה רלוונטית. שילוב של קביעת השב"כ כי אדם מסוכן ושל קרבת משפחה בין אותו אדם למוזמן בהליך אחמ"ש די בו כדי להביא לסירוב לבקשה.

עד 2006 לא היה ברור מה יהיה היקף השימוש בסעיף המניעה הביטחונית שנוסף לחוק. במהלך השנה התברר כי משרד הפנים החל לעשות שימוש נרחב בסעיף, גם בנוגע לבקשות אחמ"ש שכבר אושרו בעבר - בין היתר, בהסתמך על חוות דעת של גורמי הביטחון - וגם בנוגע למוזמנים החיים מזה זמן בירושלים באמצעות היתרים ואישורים מטעם הרשויות הישראליות. הסירוב ניתן כאשר בני הזוג נדרשים לעבור שוב את סדרת המבחנים והבדיקות כדי לחדש את האישורים או את המעמד שבידיהם.

בדרך כלל לא ניתן להפוך סירוב לבקשת אחמ"ש מטעמים ביטחוניים, גם לא בפנייה לערכאות. המדינה מציגה בבית המשפט חומר חסוי ולמוזמנים אין כל דרך להעמיד הגנה ראויה, שכן במרבית המקרים הם אינם יודעים כלל באילו חשדות מדובר. לעתים ברור שמשרד הפנים משתמש ביכולתו לסרב מטעמים ביטחוניים כתירוץ, ולא מתוך שיקולים ענייניים וראויים. כך, לדוגמה, בכמה מקרים התקבלו במקד סירובים בשל בן משפחה שעמו אין המוזמן עומד כלל בקשר, כך שגם אם אותו בן משפחה אכן מסכן באופן זה או אחר את ביטחונה של

³⁸⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לראש ענף אחמ"ש, הלשכה למינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 17.10.2005.

³⁸⁶ מכתב ממנהל לשכת מינהל האוכלוסין, משרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 10.9.2006.

ישראל, אין להשליך מכך דבר על עניינו של המוזמן. במקרים אחרים קשה להבין כיצד האדם שביגנו מסורבת הבקשה מהווה בכלל סכנה ביטחונית, כפי שעולה משני מקרים שבטיפול המוקד: באחד מדובר בסירוב בשל קרוב משפחה הכלוא זה עשרות שנים בבתי כלא בישראל, ובאחר מדובר בסירוב בשל קרוב משפחה מת. משרד הפנים אינו בוחל גם בסירוב בגין קרובי משפחה שאינם נמנים כלל בחוק האזרחות כמי שביגנם ניתן לסרב לבקשה.

 פ"ג, תושבת א-טור שבירושלים המזרחית, ומ"ג, במקור תושב חברון, נישאו בשנת 1993. עוד באותה שנה הגישה פ"ג בקשת אחמ"ש עבור בעלה, אולם זו סורבה, ככל הנראה משום שבאותן שנים הרשויות הישראליות לא התירו לנשים תושבות ישראל להגיש בקשות אחמ"ש עבור בני זוגן. משסורבה הבקשה עברו בני הזוג להתגורר בגדה המערבית. ב-2002 הם שבו לירושלים, אולם אז הם לא יכלו להגיש בקשת אחמ"ש בשל ההקפאה. כאשר תוקן החוק בקיץ 2005 היה מ"ג בן 41 ולכן הייתה אשתו רשאית להגיש עבורו בקשת אחמ"ש חדשה. הבקשה הוגשה בפברואר 2006, ומקץ כתשעה חודשים הודיע משרד הפנים כי זו מסורבת מטעמים ביטחוניים, משום ש"בן משפחתו של המוזמן ביצע פיגוע התאבדות".³⁸⁷ בירור עם בני המשפחה העלה כי אחיינו של מ"ג ביצע פיגוע התאבדות בשנת 2004.³⁸⁸

המוקד ערער על הסירוב. במכתב ששלח למשרד הפנים נאמר כי ההחלטה לסרב בשל חשדות הנוגעים לאחיין אינה קבילה כשלעצמה, שכן אחיינים אינם בני משפחה שביגנם ניתן לסרב לבקשות אחמ"ש על פי הסעיף הרלוונטי בחוק האזרחות. עוד הבהיר המוקד כי גם לו היה אחיין נמנה עם אותם קרובי משפחה, מאחר שאותו אחיין מת, אי אפשר לטעון כי יש קשר כלשהו בינו לבין דודו, ובלאו הכי, עם מותו, הוא כבר אינו מהווה סכנה.³⁸⁹ מקץ שבועות אחדים השיב משרד הפנים כי הבקשה הועברה שוב לבדיקת גורמי הביטחון, אך הסירוב עודו תקף.³⁹⁰ משחלפו למעלה משלושה חודשים נוספים וכל תשובה נוספת לא נתקבלה, עתר המוקד בשם המשפחה לבית המשפט לעניינים מינהליים.³⁹¹ יום לאחר הגשת העתירה התקבלה תשובתו הסופית, כביכול, של משרד הפנים, ולפיה "הסירוב בעינו עומד".³⁹² למרות זאת, קרוב לחודש לאחר מכן מסרה

387 מכתב ממינהל האוכלוסין, משרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 16.11.2006.

388 האחייין ביצע פיגוע התאבדות בבאר שבע באוגוסט 2004, וראו ארצי חלפון, "16 הרוגים בפיגוע כפול במרכז באר שבע", www.ynet.co.il, פורסם 31.8.2004, כניסה אחרונה 25.12.2006.

389 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לראש ענף אחמ"ש, הלשכה למינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 26.12.2006.

390 מכתב ממנהל לשכת מינהל האוכלוסין, משרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 8.2.2007.

391 עת"ם 527/07, ג'עברי ואח' נ' שר הפנים ואח'.

392 מכתב מראש ענף אחמ"ש, הלשכה למינהל האוכלוסין, משרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 31.5.2007.

נציגת פרקליטות מחוז ירושלים שיצגה את משרד הפנים בעתירה כי בקשת האחמ"ש מאושרת "לאור עמדת גורמי הביטחון העדכנית" וכי מ"ג יוזמן לקבל היתרי מת"ק במשך שנה.³⁹³ לא ברור כיצד ניתן לעדכן עמדה כלפי אדם שמת כבר קרוב לשלוש שנים, אולם כך או כך, מ"ג יזכה ככל הנראה בהיתרי מת"ק לשנה. (תיק 37114)

הראיה הברורה ביותר לכך שהעילה הביטחונית לעתים אינה אלא תירוץ לחמוק מאישור בקשות אחמ"ש עולה מכך שבמקרים מסוימים ניאות משרד הפנים להנפיק היתרי שהייה לאחר שהמוקד מגיש ערעור או עתירה, אף על פי שהוא ממשיך לעמוד על כך שהמניעה ה"ביטחונית" עומדת בעינה.

 ני"ע, תושבת שכונת אלסוואנה שבירושלים המזרחית, וס"ע, במקור תושב אבו דיס, כפר הגובל בשטחה של ירושלים אך לא סופח ב-1967, נישאו בשנת 1986. במשך מרבית שנות נישואיהם חיו בני הזוג בתוך השטח המוניציפלי של ירושלים. ששת ילדיהם גדלו והתחנכו בעיר והם אף רשומים במרשם האוכלוסין הישראלי כתושבי קבע. בשנים הראשונות לנישואיהם עדיין לא הותר לנשים להגיש בקשות אחמ"ש עבור בעליהן, אך ב-1994, כאשר שונו הנהלים בעקבות בג"ץ, הגישה ני"ע בקשת אחמ"ש עבור ס"ע. האישור הגיע כעבור שש שנים, לא לפני שהמוקד הגיש עתירה לבג"ץ בשם בני הזוג.³⁹⁴ בשנת 2000 החל ס"ע לקבל היתרי שהייה בתחומי ישראל מטעם המת"ק, אולם הוא לא הספיק לשדרג את מעמדו בטרם נכנסה ההקפאה לתוקף ולפיכך עליו לחדש את אישור משרד הפנים מדי שנה, כדי להמשיך ולשהות כחוק בביתו בירושלים. משרד הפנים הערים קשיים רבים בדרכו של ס"ע כל אימת שהיה עליו לחדש את האישור, בעיקר באמצעות אי מענה ממושך. כך, למשל, ב-2001 בקשתו לא נענתה במשך עשרה חודשים, ב-2002 היא לא נענתה במשך 11 חודשים, וב-2003 - במשך שנה תמימה. במשך כל הזמן הזה נאלץ ס"ע, שמתגורר ועובד בירושלים המזרחית, לגור בביתו ללא היתר תקף או באמצעות היתרי עבודה שאינם נוגעים להליך אחמ"ש. ב-2005 פנה ס"ע שוב להארכת ההיתר מתוקף בקשתו לאחמ"ש. הבקשה לא זכתה למענה ענייני במשך כ-11 חודשים, למרות פניות חוזרות ונשנות מצד המוקד.³⁹⁵ לפיכך לא נותר אלא להגיש עתירה מינהלית נגד משרד הפנים בדרישה

³⁹³ הי"ש 391, עת"מ 527/07, בקשה למחיקת העתירה, 24.6.2007.

³⁹⁴ בג"ץ 2608/99, עאשור נ' משרד הפנים.

³⁹⁵ פנייתו הראשונה של ס"ע נעשתה בטלפון ב-28.11.2005. מאז שלח המוקד מכתבים ותזכורות רבים בכתב.

להשיב לבקשה.³⁹⁶ כמה ימים לאחר הגשת העתירה הגיעה תשובת משרד הפנים ובה נתבשר ס"ע שעליו לצאת מיד מתחומי העיר; בקשת האחמ"ש מסורבת, כך נאמר במכתב, "מטעמים בטחוניים - המוזמן [ס"ע] משתיך לארגון טרור, אחיו כלוא עולם משנת 1986 על רקע השתתפותו ברצח ישראלי".³⁹⁷ טענה זו תמוהה במיוחד לאור העובדה שס"ע קיבל היתרים, גם אם לא בסדירות, במשך שש השנים שקדמו לכך, הן במסגרת בקשת האחמ"ש והן במסגרת עבודתו, וקבלת ההיתרים הללו כרוכה, כמובן, בבדיקה ביטחונית מדוקדקת. אותו אח שמוזכר במכתב משרד הפנים כלוא כבר למעלה מ-20 שנה, לרבות התקופה שבה חזרה ואושרה בקשת האחמ"ש של ס"ע ואשתו. נוסף על כך, קשה להבין כיצד אדם שכלוא מאחורי סורג ובריה מהווה סכנה ביטחונית. הדברים הובהרו לפרקליטות מחוז ירושלים שציגה את המדינה בעתירה.³⁹⁸ הפרקליטות, מצדה, עמדה על כך שהסירוב וטעמיו עומדים בעינם ואף הודיעה כי תציג חומר חסוי בפני השופטים אם תידרש לכך, אולם באותו מכתב עצמו הציעה להמשיך ולהעניק לס"ע היתרי שהייה בישראל למשך שנה אחת - מחוץ להליך המדורג - ובמהלכה ייבחן עניינו על ידי גורמי הביטחון.³⁹⁹ גם כאן מדובר בעמדה תמוהה: אם ס"ע מנוע מטעמים ביטחוניים, מדוע מוכן משרד הפנים לתת לו אשרות שהייה? האם הטענות הביטחוניות לא היו אלא תירוץ? הסכנה, בעיני משרד הפנים, אינה כרוכה בהייתו בישראל אלא בכך שבעתיד יוכר כתושב ירושלים המזרחית. משהבהירה הפרקליטות כי בתום אותה שנה יוכל ס"ע להגיש בקשה להארכת ההיתר, כמקובל, ואם יימצא שהמניעה אינה קיימת עוד יוחזר למסגרת הליך אחמ"ש, הסכים ס"ע, באמצעות המוקד, לקבל את ההצעה.⁴⁰⁰ לאחר בחינת מרכז חיים מחודשת חזר ס"ע לקבל היתרים והוא צפוי להמשיך ולקבלם עד מארס 2008. מה יעלה בגורלו אז אינו ידוע. (תיק 5854)

אף כי מרבית הסירובים שבהם נתקל המוקד נתלים בעילות ביטחוניות כאלה ואחרות, משרד הפנים משתמש גם בתירוצים אחרים כדי לסרב לבקשות. כך לדוגמה סורבו בקשות על רקע פלילי, גם כאשר מדובר במוזמנים שביצעו עבירות פעוטות וממילא חדלו זה כבר מכל עיסוק פלילי. המקרה הבא מעיד כי גם הטענה בדבר רקע פלילי אינה אלא תירוץ בלבד.

³⁹⁶ עת"מ 1082/06, עאשור ואח' נ' שר הפנים ואח'.

³⁹⁷ מכתב מלשכת מיינהל האוכלוסין, משרד הפנים, לני"ע, באמצעות המוקד להגנת הפרט, 20.11.2006.

³⁹⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליטות מחוז ירושלים, 15.1.2007.

³⁹⁹ מכתב מהעוזר לפרקליטות מחוז ירושלים למוקד להגנת הפרט, 7.2.2007.

⁴⁰⁰ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט למתלונן, 14.2.2007; ה"ש 396, עת"מ 1082/06, הודעה מטעם הצדדים, 24.5.2007.

ה"ס, תושבת ירושלים, וג"ס, במקור תושב נייעלין שבגדה המערבית, נישאו בשנת 1989. מאז 2001 גרים בני הזוג ברציפות בכפר עקב שסופח לשטח ירושלים ונמצא בתוך גבולותיה המוניציפליים של העיר, אך הם לא הספיקו להסדיר את מעמדו של ג"ס בטרם הוכרז על ההקפאה. כאשר תוקן החוק ב-2005 היה ג"ס מעל הגיל הקובע ובספטמבר אותה שנה הגישה ה"ס עברו בקשת אחמ"ש מקדמית.⁴⁰¹ הבקשה המלאה הוגשה בינואר 2006 במשרד הפנים. שבעה חודשים המתינו השניים לתשובה, אך באוגוסט 2006 דחה משרד הפנים את הבקשה "מטעמים פליליים וזאת לאור מעורבותו של המוזמן בפלילים, בדגש על עבירות רכוש".⁴⁰² מבירור שערך המוקד עלה כי עבירות הרכוש שבהן דובר בוצעו כשש שנים קודם לכן וכי נקבעו בגין תקופות מאסר בנות ימים אחדים בלבד וקנסות לא גבוהים במיוחד. נוסף על כך התברר כי כחודש לפני שנדחתה בקשת האחמ"ש זומן ג"ס לפגישה בשב"כ. שני סוכני שב"כ הציעו לו לשתף פעולה ואמרו כי הם יודעים שהוגשה בקשת אחמ"ש בעניינו והם יעזרו לו אם הוא "יעזור" להם. ג"ס סירב והחוקרים הציעו לו "לקחת חודש" לחשוב על העניין. בסוף אותו חודש התקבל הסירוב. גם במקרה זה מתעורר חשד כי אין מדובר כלל במניעה פלילית. המוקד ערער על ההחלטה,⁴⁰³ ומשלא התקבלה כל תשובה עניינית עתר בשם המשפחה לבית המשפט לעניינים מינהליים.⁴⁰⁴ בכתב התשובה לעתירה טענה הפרקליטה שיצגה את משרד הפנים כי הבקשה הועברה שוב למשטרה וזו הסירה את התנגדותה, אך עתה השב"כ הוא שמתנגד מטעמים ביטחוניים, ולא פליליים. בה בעת מסרה הפרקליטה כי השב"כ לא יתנגד למתן אישורי שהייה מחוץ להליך המדורג. לאחר שהמוקד התעקש שההיתרים יינתנו במסגרת הליך אחמ"ש הודיעה הפרקליטה כי השב"כ נסוג מעמדתו: בקשת האחמ"ש אושרה וס"ג יקבל היתרי מת"ק לשהייה חוקית בביתו.⁴⁰⁵ (תיק 38247)

בבקשות אחרות סירב משרד הפנים להכיר במרכז חיים בירושלים, אף על פי שהוגשו לו המסמכים הדרושים. בראשית 2007 החל המוקד לטפל בהחלטות המשרד לסרב גם לבקשות אחמ"ש של תושבי ירושלים המזרחית הנשואים לבני זוג זרים ממוצא פלסטיני שאינם תושבי השטחים ומעולם לא התגוררו בהם, בתואנה שמדובר בתושבי השטחים ולכן חלה עליהם, לכאורה, הוראת השעה. כתוצאה מכך, בקשותיהם של אלה מהם שאינם עומדים בקריטריון הגיל שבהוראת השעה אינן נבחנות כלל.

401 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לראש ענף אחמ"ש, הלשכה למינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 12.9.2005.

402 מכתב מהלשכה למינהל האוכלוסין, משרד הפנים, למוקד להגנת הפרט, 3.8.2006.

403 מכתב מהמוקד להגנת הפרט לראש ענף אחמ"ש, הלשכה למינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 18.9.2006.

404 עת"ם 394/06, סרוו ואח' נ' שר הפנים ואח'.

405 הדברים נאמרו בשיחות טלפון בין נציגי שני הצדדים בסוף חודש מאי 2007 והודעה על כך נמסרה לבית

המשפט, וראו שם, הודעה בדבר הסדר מטעם הצדדים, 4.6.2007.

רישום ילדים

רישום ילדים וחוק האזרחות

ישראל מנהלת את מאבקה לשמירה על רוב יהודי בירושלים גם על גבם של ילדים ופועלת לצמצום מספר הילדים הפלסטינים הרשומים במרשם האוכלוסין הישראלי.⁴⁰⁶ הקפאת הליכי אחמ"ש ב-2002 סיפקה למשרד הפנים הזדמנות להקשיח את מדיניותו עוד יותר. אף על פי שרישום ילדים במרשם האוכלוסין הישראלי ואיחוד משפחות היו מאז ומעולם שני הליכים שונים ונפרדים, עם ההקפאה שינה משרד הפנים את יחסו לרישום ילדים של זוגות שבהם בן זוג אחד הוא תושב ירושלים והשני תושב השטחים (להלן: זוגות מעורבים). מאז הוא מתייחס לרישום ילדים אלה, שנולדו או נרשמו בשטחים, כאל הליך אחמ"ש לכל דבר, ולפיכך הוא מסרב לדון בבקשות לרישום - שהרי, לשיטתו, ההקפאה חלה גם עליהם. הוראת השעה שנחקקה ב-2003 אימצה גישה זו. ראוי לציין כי ההקפאה והחוק שבא אחריה לא הוחלו על ילדים של זוגות מעורבים שבהם בן הזוג הישראלי הוא אזרח, ולפיכך הם משפיעים רק על רישום ילדים של משפחות מירושלים המזרחית.⁴⁰⁷ זו גם הסיבה לכך שהמוקד, שמסייע רבות לתושבי ירושלים המזרחית, מקדיש מאמצים ניכרים במסגרת מאבקו נגד חוק האזרחות להשפעתו של החוק על ילדים, ופעילותו בתחום זה היא ייחודית. בדיונים שקדמו לחקיקת הוראת השעה קרא המוקד להימנע מיישומה על ילדים. קריאה זו אמנם לא נענתה, אולם בגרסת החוק שהתקבלה לבסוף בכנסת הוכנס סייגו בו נאמר שילדים שנולדו בשטחים וגילם נמוך מ-12 יהיו זכאים לאחד משניים - או מעמד בישראל או היתרי שהייה בה. משרד הפנים בחר באופציה השנייה, וכאשר שב לטפל בבקשות לרישום ילדים לא העניק להם מעמד אלא אישורים לצורך קבלת היתרי מת"ק בלבד. במשך קרוב לשנה נלחם המוקד במגמה זו,

406 לסקירת מדיניות משרד הפנים בנוגע לרישום ילדיהם של תושבי ירושלים המזרחית לאורך השנים ראו בפרק "ההפכפכות במדיניות המשיבים" בעתירת המוקד, הי"ש 379, בני"ץ 10650/03. לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/1154.pdf>

407 ההבדל נובע מיחסה של החקיקה הישראלית למעמדם של ילדים: ילד זכאי לאזרחות אם אחד מהוריו אזרח, ללא קשר למקום היולדו או למעמד ההורה השני (לכן חוק האזרחות אינו חל עליו). ילד שנולד בישראל ואחד מהוריו תושב ישראל אך השני חסר מעמד בישראל זכאי למעמד של תושב אם הוא מתגורר דרך קבע בישראל עם ההורה התושב. החוק נותר אולם לגמרי בשאלת מעמדם של ילדים שנולדו בחו"ל ואחד מהוריהם תושב אך השני חסר מעמד. במשך שנים התייחס משרד הפנים אל הילדים הללו כפי שהתייחס לילדים במצב זה שנולדו בישראל, אולם עם החלת מדיניות ההקפאה שינה את יחסו והחליט כי בקשות לרישום הן בקשות אחמ"ש ולכן הן מוקפאות. במקרים של ילדים פלסטינים משרד הפנים מגדיל לעשות: אליהם הוא מתייחס כאילו נולדו בחו"ל, גם אם נולדו בישראל - ובכלל זה בשטחים שסופחו לירושלים - ורק נרשמו במרשם האוכלוסין הפלסטיני.

ולאחר שהגיש עתירות רבות בנושא לבית המשפט לעניינים מינהליים⁴⁰⁸ התחייב משרד הפנים להעניק לילדים הללו מעמד ארעי למשך שנתיים. ילדים שגילם למעלה מ-12 לא זכו לא למעמד ולא להיתר שהייה בישראל. כך העמידה ישראל את משפחותיהם בפני בחירה בלתי אפשרית - גירוש לשטחים, או "שהייה בלתי חוקית" של ילדי המשפחה בבתיים ובעירם. ההבחנה בין ילדים שגילם נמוך מ-12 לבין אלה שעברו את גיל 12 אינה ברורה כלל והיא משוללת כל אסמכתא חוקית או הסבר הגיוני. בהקשר זה ראוי לציין כי קטין, על פי החוק בישראל, הוא מי שטרם מלאו לו 18; בשטחים קטין הוא מי שטרם מלאו לו 16.

גם לאחר שהחוק התקבל המשך המוקד לפעול להעלאת המודעות למצוקתם של ילדים לזוגות מעורבים. ב-2005, כאשר הועלתה ההצעה לשינויים בחוק, נכללו בה שני שינויים הנוגעים ישירות לילדים. השינוי הראשון היה הגדרה חדשה של תושב השטחים, על פי החוק: לא עוד רק מי שגר בהם בפועל אלא גם מי שרשום בהם, גם אם לא חי בהם מעולם וגם אם נולד בישראל. הנוהג לרשום ילדים במרשם האוכלוסין הפלסטיני רווח, לפחות בעבר, במשפחות ירושלמיות שבהן אחד מבני הזוג הוא תושב השטחים, מסיבות שונות, כגון הקושי להגיע למשרד הפנים בירושלים המזרחית או אי הכרה של משרד הפנים בתושבות ההורה הירושלמי. לפיכך, הורים העדיפו לרשום את הילד במקום איזשהו על פני אי רישומו בכלל. כך הפכו ילדים שגרו כל חייהם בירושלים לתושבי שטחים על פי חוק האזרחות. ככאלה, הם חסרי זכויות ומעמד בישראל והם רשאים לקבלם רק במסגרת הליך אחמי"ש, ולא הליך רישום ילדים - וזאת למרות שעל פי החוק, ילד שנולד בישראל להורים שאינם אזרחים זכאי לקבל את מעמד הורה התושב אם הוא חי עמו. במהלך השנים הגיש המוקד עתירות בשמם של ילדים במצב זה שמשרד הפנים מתייחס אליהם כאילו היו תושבי שטחים לכל דבר. בבית המשפט המחוזי התקבלו פסקי דין הדוחים את החלטות משרד הפנים,⁴⁰⁹ אולם משרד הפנים הגיש ערעורים לבית המשפט העליון ואלה עדיין תלויים ועומדים.⁴¹⁰ בינתיים, כדי לעקוף את פסיקת בית המשפט, עיגן משרד הפנים את מדיניותו בנוסח המתוקן של החוק.

השינוי השני חל על רישום ילדים מעל גיל 12. מאחר שבחוק המקורי לא נכלל כל פתרון לילדים מעל גיל זה, היה עליהם לעזוב למעשה את ירושלים ולעבור לשטחים. לקראת הארכת תוקפו של החוק הציעה הממשלה לכלול בו הוראה כי ילדים מעל גיל 12 יוכלו לקבל היתרי שהייה בישראל מטעם המת"ק בלבד, עד הגיעם לגיל 18. המוקד דרש לבטל את האפליה הרטרורית בין ילדים שטרם מלאו

⁴⁰⁸ ראו לדוגמה עת"ם 1238/04, גיבראן ואח' נ' משרד הפנים ואח'.

⁴⁰⁹ ראו לדוגמה עת"ם 283/05, חג'אזי ואח' נ' שר הפנים ואח', פסק דין, 25.5.2005.

⁴¹⁰ ראו לדוגמה עת"ם 6160/05, שר הפנים ואח' נ' חג'אזי ואח'.

להם 12 לילדים שעברו את גיל 12 ולהעניק לכולם מעמד.⁴¹¹ הדרישה לא נענתה, אך עם חקיקת החוק הועלה גיל הסף ל-14. המוקד אף דרש שבחוק המתוקן ייקבע במפורש כי לילדים מתחת לגיל הסף יינתן מעמד ותבוטל האופציה להעניק להם היתרי מת"ק בלבד.⁴¹² דרישה זו נענתה.

ברקע פעילות זו היו תלויות ועומדות כל העת העתירות שהוגשו נגד חוק האזרחות, ובהן עתירת המוקד שנגעה ספציפית לרישום ילדים.⁴¹³ בעתירה נתבקש בית המשפט לפסוק כי החוק לא יוחל על ילדים, אך כאשר ניתן פסק הדין, במאי 2006, כמעט לא הייתה בו התייחסות להשפעתו של החוק על ילדים.⁴¹⁴ המצב נותר על כנו. וכך חיות כיום בירושלים משפחות שילדיהן מחזיקים בשלושה מעמדות שונים לגמרי. כמה מן הילדים הם תושבי קבע: הם זכאים לקבל טיפול בבתי חולים בישראל אם יחלו, הוריהם מקבלים קצבאות ילדים עבורם, הם רשאים לעבור מן השטחים לתוך ירושלים במחסומים המיועדים לישראלים ולתיירים, הם אינם נדרשים להוכיח כי הם גרים בעיר, ומעמדם יישלל מהם, לפחות להלכה, רק אם יעזבו את העיר לזמן ממושך או ירכשו מעמד במקום אחר. אחיהם מחזיקים במעמד ארעי: אמנם גם הם זכאים להטבות הסוציאליות ולמעבר במחסומים הקפדניים פחות, אולם בניגוד לאחיהם תושבי הקבע, עליהם להוכיח למשרד הפנים אחת לשנתיים כי הם עדיין מתגוררים בעיר בפועל, ובכל מפגש כזה עם משרד הפנים עלולה תושבותם להישלל - וכאמור, משרד הפנים שולל מעמד בקלות רבה ביותר. לעומת שני מעמדות אלה, אחים אחרים באותה משפחה, אלה שגילם מעל 14, מקבלים רק היתרי מת"ק: הם אינם זכאים לביטוח רפואי ואם יחלו ייאלצו להתאשפז בבתי חולים בשטחים או לשלם עבור טיפול ואשפוז בארץ סכומים שהם דמיוניים עבור מרבית המשפחות בירושלים המזרחית. נוסף על כל זאת עליהם לכתת רגליהם אל המת"ק אחת לכמה חודשים כדי לחדש את ההיתרים שבידיהם. אם תרצה המשפחה לבקר בשטחים, ייאלצו האחים להיפרד: אלה המוגדרים כתושבים יעברו במחסומים המיועדים לישראלים ולתיירים, ואילו אלה המחזיקים בהיתרי מת"ק יידרשו לעבור במחסומים המיועדים לבעלי תעודות פלסטיניות - מחסומים נגישים פחות שבהם התנאים גרועים, הבדיקות קפדניות יותר וההמתנה ממושכת.

למרות מצב הדברים העגום הזה פועל המוקד לסייע לפונים אליו להשיג את המעמד המרבי שמתאפשר להם במגבלות חוק האזרחות, אולם משרד הפנים מזלזל בבקשותיהם ושם ללעג גם את המעט שנותר לתושבי ירושלים המזרחית,

⁴¹¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליו"ר וליועצת המשפטית של ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, 5.7.2005.

⁴¹² שם.

⁴¹³ הי"ש 379, בג"ץ 10650/03.

⁴¹⁴ שם, פסק דין, 14.5.2006.

באמצעות סחבת וטיפול רשלני. לעתים קרובות נדרשת פנייה לבתי המשפט כדי לקדם את ענייניהם.

 מ"י, תושבת ירושלים המזרחית, נישאה ב-1987 לג"י, תושב שכם. השניים גרו בשכם כמה שנים ושם נולדו חמשת ילדיהם הגדולים. הילדים נרשמו כולם במרשם האוכלוסין של הגדה. ב-2001 עברה המשפחה כולה לגור בבית אחותה של מ"י במחנה הפליטים שועפאט שבתחום השיפוט של העיר ירושלים. באוקטובר 2003, לאחר שהמשפחה גרה בירושלים שנתיים, כנדרש להוכחת מרכז חיים, הגישה מ"י בקשה לרישום חמשת ילדיה במרשם האוכלוסין הישראלי.⁴¹⁵ ממשד הפנים נמסר לה שכיוון שהחמישה רשומים בגדה מדובר בבקשת אחמ"ש. דבר נוסף לא נשמע ממשרד הפנים במשך כעשרה חודשים, ובינתיים נולדה בת נוספת. בדצמבר 2004 השיב משרד הפנים לבקשה המקדמית: לשתי הבנות הגדולות, שהיו באותה עת בנות 14 ו-15, לא יותר להירשם במרשם האוכלוסין הישראלי, ואילו עבור שלושת הילדים הצעירים יותר, שגילם נמוך מ-12, ניתן יהיה להגיש בקשת אחמ"ש.⁴¹⁶ המועד להגשת הבקשה במשרד הפנים נקבע לפברואר 2005, וזו אושרה בקיץ של אותה שנה. ביולי 2005 נרשמו ארבעה מששת ילדיה של מ"י במרשם האוכלוסין. התינוקת, שנולדה בירושלים והייתה אז כבת שנה וחצי, נרשמה במעמד של תושבת קבע, ושלושת אחיה, בני 9, 11 ו-13, קיבלו מעמד ארעי לשנתיים.

זמן קצר אחר כך הוכנסו השינויים בחוק. שתי הבנות הגדולות אמנם כבר עברו את גיל 14, ולכן לא הייתה אפשרות שיקבלו מעמד, אולם גם הן וגם אביהן יכלו לקבל היתרי מת"ק. בספטמבר 2005, לאחר שמ"י אספה שוב מסמכים המעידים על מרכז חיים בירושלים, נשלחה בקשה מקדמית בדואר.⁴¹⁷ פגישה להגשת מסמכים במשרד הפנים נקבעה ל-21.11.2005, אלא שהפעם התשובה התמהמהה. ביולי 2006, עשרה חודשים לאחר הגשת הבקשה המקדמית ושמונה חודשים לאחר הפגישה במשרד הפנים והגשת המסמכים, עתר המוקד בשם בני המשפחה לבית המשפט לעניינים מינהליים.⁴¹⁸ חודשיים לאחר הגשת העתירה אושרו הבקשות והבנות הגדולות ואביהן הופנו לקבלת היתרי מת"ק.⁴¹⁹ כיום מחזיקים בני משפחת נ' בשלושה מעמדות שונים: האם והבת הקטנה ביותר הן תושבות קבע; שלושה ילדים הם תושבים ארעיים; האב ושתי הבנות הבוגרות אינם תושבים כלל והם מחזיקים רק בהיתרי מת"ק. (תיק 25474)

⁴¹⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרכות תיעוד, הלשכה למינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 13.10.2003.

⁴¹⁶ מכתב ממנהל לשכת מינהל האוכלוסין, מזרח ירושלים, למוקד להגנת הפרט, 21.12.2004.

⁴¹⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לראש ענף אחמ"ש, הלשכה למינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 12.9.2005.

⁴¹⁸ עת"ם 727/06, **נופל נ' שר הפנים**.

⁴¹⁹ מכתב מפרקליטות מחוז ירושלים, 14.9.2006.

במסגרת הטיפול בענייניה של משפחת נ' דרש המוקד לקבל לידיו את הנהלים הנוגעים לרישום ילדי תושבים. כאשר הגיעו המסמכים התברר כי תלאותיה של המשפחה ושל רבות אחרות במצבה ילכו ויחריפו. מן המסמכים עולה כי התיקון להעלאת גיל הסף להגשת בקשות אחמ"ש עבור ילדים, מ-12 ל-14, שהוכנס בחוק בקיץ 2005, הוא חלקי בלבד. כזכור, על פי נוהלי משרד הפנים, ילדים שנולדו או נרשמו בשטחים ומוגשת עבורם בקשת אחמ"ש בטרם הגיעו לגיל 14 מקבלים מעמד ארעי לשנתיים - וזאת, אף על פי שהוראת השעה מאפשרת להעניק להם מעמד של קבע מיד עם אישור הבקשה. בעבר לא היה ברור מה יהא על ילדים אלה בתום אותן שנתיים, אולם המסמכים שנמסרו למוקד במסגרת העתירה שהוגשה בשם משפחת נ' הבהירו זאת לראשונה: על פי הנוהל, ילדים המגיעים לגיל 14 במהלך השנתיים שבהן היו תושבים ארעיים, מעמדם לא ישודרג עם סיומן; לעומת זאת, ילדים שגילם פחות מ-14 בתום אותן שנתיים, מעמדם ישודרג למעמד של תושבי קבע.⁴²⁰ מדובר אפוא בעיוות של הוראת השעה: משרד הפנים דוחה בשנתיים את מתן מעמד הקבע לאותם ילדים, בהסתמך על נוהל פנימי שקבע, אך כאשר חולפות השנתיים ואותם ילדים כבר עברו את גיל 14 מתרץ המשרד את אי שדרוג מעמדם בכך שהחוק אינו מאפשר לו לעשות כן. יישום נוהל זה על משפחת נ', לדוגמה, יוצר את המצב הבא: בעוד שנתיים, כאשר יפוג תוקף המעמד הארעי שניתן לשלושה מילדי המשפחה, יצטרפו השניים הקטנים לאמם ולבת הזקונים ויהפכו לתושבי קבע, אך האח השלישי יהיה כבר בן 15 ולכן מעמדו לא ישודרג.

עם שינוי החוק ב-2005 דרש המוקד, בין היתר, לשים קץ לאפליה בין ילדים מתחת לגיל הסף לבין ילדים מעל לגיל הסף ולהעניק לכולם מעמד. כעת מסתבר שבמקום שתי קבוצות גיל, שעל כל אחת מהן חלים כללים שונים, יש כיום שלוש קבוצות גיל: ילדים מתחת לגיל 12, להם ניתן מעמד ארעי לשנתיים ולאחריו מעמד של קבע; ילדים בני 12-14, להם ניתן מעמד ארעי בלבד; וילדים מעל גיל 14, להם לא ניתן מעמד כלל. המוקד פועל לביטול הנחיה זו כדי להביא לכך שגם מי שעבר את גיל 14 במהלך התקופה שבה היה תושב ארעי יוכל לקבל תושבות קבע בסופו של דבר. העניין טרם הוכרע.

רישום ילדים של תושבי ירושלים המזרחית שנולדו בתחומי העיר

ההבחנה ברישום ילדים של תושבי ירושלים המזרחית בין אלה שנולדו בירושלים לאלה שנולדו בשטחים או נולדו בירושלים ונרשמו בשטחים היא הבחנה חדשה למדי. משרד הפנים החל לנהוג לפיה רק לאחר הקפאת הליך איחוד המשפחות. אמנם כיום, עיקר מאמצייה של ישראל למניעת רישום ילדים פלסטינים במרשם האוכלוסין של ירושלים המזרחית, הן באמצעות החוק והן באמצעות נוהלי משרד

⁴²⁰ מכתב מפרקליטות מחוז ירושלים, 12.9.2007.

הפנים, מתמקדים ברישום ילדים שנולדו או נרשמו בשטחים, אולם אין להסיק מכך שרישום ילדים שנולדו בתוך תחומי ירושלים הוא עניין של מה בכך. רישום ילדים במרשם האוכלוסין הישראלי כרוך בהגעה למשרד הפנים ובהצגת הודעת לידה, מסמך הניתן בבית החולים שהילד נולד בו. כך גם באשר לילדים של תושבי ירושלים המזרחית. במקרה שרק אחד מן ההורים הוא תושב העיר, רק הורה זה רשאי לרשום את ילדו במשרד הפנים. אם ההורים ניגשים לרשום את ילדם בטרם מלאה לו שנה, הרישום מתבצע בדרך כלל ללא בעיות מיוחדות, אך אם הילד מבוגר יותר נדרשים ההורים - גם אם שניהם מחזיקים בתושבות קבע - להוכיח כי מרכז חייהם בירושלים. כמו בבקשות אחמ"ש, עליהם להציג חשבונות, מסמכים הקשורים בחינוכם ובבריאותם של ילדיהם וכדומה. על הטיפול השערורייתי של משרד הפנים גם בבקשות כאלה, ועל האבסורד שבניסיונותיו לסכל את יכולתם של פלסטינים להוכיח שהם מתגוררים בתחום המוניציפלי של ירושלים, מלמד המקרה של משפחת ע'.

 במאי 2006, לאחר שנתיים וחצי של המתנה, נרשמו א"ע, בת חמש, ואחותה ל"ע, בת שלוש שנים וחצי, במרשם האוכלוסין הישראלי. שתי הילדות נולדו בירושלים לאב תושב העיר ולאם תושבת הגדה המערבית. בשל מחלה התקשה אבי הילדות להגיע למשרד הפנים כדי לרשום אותן, ואמן, תושבת הגדה, אינה רשאית לעשות זאת במקומו. המשפחה שמעה על הסיוע שמגיש המוקד ופנתה אליו בשנת 2003. בדצמבר אותה שנה הגיש המוקד בקשה לרישום הילדות במרשם האוכלוסין הישראלי. כיוון ששתיהן היו אז כבר בנות למעלה משנה נדרשו הוריהן להוכיח כי מרכז חיי המשפחה נמצא בירושלים. לפיכך צורפו אל הבקשה המסמכים הדרושים לצורך העניין - חווה הנישואין של ההורים, הודעות הלידה של הבנות, פנקסי החיסונים שלהן, אישור כי אחותן הגדולה, גם היא ילידת העיר ורשומה במרשם האוכלוסין, לומדת בתחומי ירושלים, חשבונות ארנונה וחשמל ותצהירים המעידים שבני הזוג מתגוררים במחנה הפליטים שועפאט הנמצא בתחומי העיר.⁴²¹ במאוס 2004 שלח משרד הפנים מכתב ובו דרש הבהרות. בין היתר נדרשו בני הזוג להמציא היתרי בנייה לבניין שבו התגוררו וחשבונות עדכניים לשנת 2004,⁴²² אלא שבינתיים עברה המשפחה לשכונת דחיית א-סלאם בענאתה. המוקד שלח הודעה על המעבר ומסמכים עדכניים כמבוקש.⁴²³ במשך השנה שלאחר מכן פנה המוקד מדי כמה חודשים לברר מה עלה בגורל הבקשה, ובכל פעם מסרו פקידי

⁴²¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרכות תיעוד, הלשכה למינהל האוכלוסין, 22.12.2003.

⁴²² מכתב ממנהל הלשכה האזורית למינהל האוכלוסין מורח ירושלים למוקד להגנת הפרט, 25.3.2004.

⁴²³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרכות תיעוד, הלשכה למינהל האוכלוסין, 6.9.2004.

משרד הפנים כי דרישתם למסמכים נוספים ממארס 2004 לא נענתה ובני הזוג נדרשו שוב לאסוף מסמכים ותצהירים עדכניים ולשולחם, באמצעות המוקד, למשרד הפנים. כעבור כשנה, כשהציגו בני הזוג שוב את כל המסמכים שהיו ברשותם והסבירו בדקדקנות את כל היבטי חייהם פעם אחר פעם, הציב משרד הפנים דרישה חדשה: על בני הזוג להמציא אישור מן המודד הממשלתי, המעיד שבינתים נמצא בתחום השיפוט המוניציפלי של ירושלים,⁴²⁴ מאחר שחלקים מענאתה לא סופחו ב-1967 והם אינם נחשבים לחלק מן העיר. דרישה זו הגיעה כחצי שנה לאחר שנמסר למשרד הפנים על מעבר המשפחה לשכונה. האישור המיוחל התקבל במאי 2005 והמוקד שיגרז למשרד הפנים תוך דרישה לאשר לאלתר את רישום הילדות.⁴²⁵

חצי שנה חלפה מאז מילאו הוריהן של א"ע ול"ע את הדרישה האחרונה, שנתיים מאז הגישו את הבקשה לראשונה, ותשובת משרד הפנים טרם התקבלה. למוקד לא נותר אלא לעתור לבית המשפט לעניינים מינהליים.⁴²⁶ משרד הפנים, שלא ענה לפניית המוקד מאוגוסט 2005, הגיש את תגובתו בערב שלפני הדיון ובה דרש מן העותרים להגיש מסמכים נוספים והודיע על מועד שנקבע להגשתם.⁴²⁷ במהלך הדיון ביקר השופט יורם נועם את התנהלות משרד הפנים ואף קבע כי עליו לשאת בהוצאות המשפט, אולם נמנע מהכרעה בעניין הרישום, משום שמשרד הפנים הודיע כי נקבע מועד אחרון להגשת מסמכי מרכז חיים והתחייב להכריע בבקשה בתוך שלושה חודשים מאותו מועד.⁴²⁸ המסמכים הוגשו, הרישום אושר, ובמאי 2006 נרשמו הילדות במרשם האוכלוסין. (תיק 27249)

דרישות בלתי סבירות במסגרת רישום תושבות בירושלים

תיאור יבש של הליכי אחמ"ש, כמו התיאור המובא בדו"ח זה, לוקה תמיד בחסר. קשה להעביר במילים את הסבל, ההשפלה והטרטורים הכרוכים במפגשים הרבים כל כך שמזמנים הליכים אלה עם רשויות החוק בישראל. כיום, כאמור, כל מי שלא עלה בידו לקבל מעמד של תושבות קבע נדרש לעמוד שנה אחר שנה במבחני מרכז חיים וכנות חיי הנישואין, וכן בבדיקות גורמי הביטחון. בכל פעם עליו להתייצב בעצמו במשרד הפנים לפגישה שנקבעה מראש, לחכות בחוץ זמן רב בתור ארוך וללא מחסה לבדיקת הביטחון, ובתוך משרד הפנים עליו לעבור שימועים חוזרים ונשנים, לספר בפרטי פרטים, באוזני פקידים שלא תמיד מפיגנים אמפתיה, על חייו הפרטיים, ולהוכיח שוב ושוב כי הוא אכן מתגורר בעירו ובביתו.

⁴²⁴ מכתב ממנהל לשכת מינהל האוכלוסין מזרח ירושלים למוקד להגנת הפרט, 21.3.2005.

⁴²⁵ פקס מהמוקד להגנת הפרט לרכות תיעוד, הלשכה למינהל האוכלוסין, 22.5.2005.

⁴²⁶ עת"ם 949/05, עבד אל-עאל ואח' נ' שר הפנים ואח'.

⁴²⁷ שם, תגובת המשיבים, 5.2.2006.

⁴²⁸ שם, פסק דין ופרוטוקול הדיון, 6.2.2006.

בבואו לקבוע אם אדם אכן מקיים מרכז חיים בירושלים מסתמך משרד הפנים פעמים רבות על תוצאות חקירות שעורך הביטוח הלאומי באותו נושא לצורך קביעת זכאות לזכויות סוציאליות. לעתים קרובות קובע הביטוח הלאומי כי המבקשים אינם מתגוררים בכתובת שמסרו, ובשל כך אינם תושבים, רק על סמך ניסיון אחד להגיע לבתייהם או על סמך דברים בעלמא מפי שכניהם, ללא כל מאמץ להצליב מידע או לבססו. בנוסף על מעמדות משפילים אלה, פלסטיני המקבל היתרי מת"ק נאלץ להגיע למת"ק באזור מגוריו המקורי ולהתמודד עם הבירוקרטיה שם. ראשית, עליו להציג מכתב ממשד הפנים לפיו בקשת האחמ"ש שלו מאושרת. שנית, עליו להחזיק בכרטיס מגנטי המונפק לתקופות של שנה או יותר, שאילולא כן, יידרש לחדשו בטרם יינתן לו היתר. פעמים קורה שבמת"קים אין כרטיסים מגנטיים וכך מתעכב ההליך כולו והפונה נאלץ לשוב למת"ק יותר מפעם או פעמיים כדי לקבל את ההיתר. כאשר מתעכבת הנפקת הכרטיס המגנטי, או כאשר מתעכב המכתב ממשד הפנים, לא ניתן להנפיק היתרים והמבקשים נאלצים להתגורר בירושלים ללא היתרים, חשופים למפגשים בלתי נעימים עם אנשי המשטרה. שלישית, לאחר חקיקת חוק האזרחות והכניסה לישראל נוספה דרישה בירוקרטית חדשה: כיום, אדם המבקש לקבל מעמד בישראל במסגרת הליך אחמ"ש ומוצאו פלסטיני, או שהוא תושב אחת ממדינות ערב, נדרש למלא טופס קורות חיים ובו פרטי פרטים לא רק על עצמו אלא גם על קרוביו. המבקש נדרש לספק את שמותיהם של כל קרובי משפחתו וחבריו, את מספרי תעודות הזהות שלהם ואת פרטי ההתקשרות עמם - מספרי טלפון ניידים, כתובות דואר אלקטרוני - ולהשיב על שאלות שונות, כגון אם הוא מצוי בקשרים כלשהם עם ארגוני טרור או עם ארגונים המתנגדים לתהליך השלום. הפונה אף נדרש להצהיר אם שהה בישראל באופן לא חוקי, כלומר ללא היתרים, ולציין היכן שהה בתקופות הללו. מובן שרוב המבקשים המצויים בהליך אחמ"ש חיים עם משפחותיהם, ולכן מדובר בדרישה הן להפלה עצמית והן להסגרת הקרובים המארחים, לפעמים קרובים מדרגה ראשונה.

בספטמבר 2006 עתרו המוקד והאגודה לזכויות האזרח בישראל לבג"ץ לביטול הדרישה להצהיר על שהייה או ביקור בלתי חוקיים בישראל ולציין את שמותיהם של מי שבביתם המבקש שהה.⁴²⁹ בעתירה הבהירו הארגונים כי זוהי דרישה מפלה, משום שהיא מופנית אך ורק כלפי מבקשים ממדינות ערב ומן השטחים הכבושים, ולא מכל ארץ אחרת, והיא אף אינה חוקית, משום שהיא סותרת את ההגנה השמורה בחוק מפני הפללה עצמית. עוד טענו הארגונים כי הדרישה מעמידה את המשפחות המבקשות אחמ"ש במצב בלתי אפשרי: כדי

⁴²⁹ בג"ץ 7262/06, האגודה לזכויות האזרח בישראל ואחי נ' שר הפנים.

שבקשתן תאושר עליהן להוכיח כנות חיי נישואין ומרכז חיים בישראל, אך כדי לעשות זאת המבקש חייב לשהות בישראל ללא היתר, ולא זו בלבד אלא שכעת הוא גם נדרש להפלייל את עצמו. בתגובת המדינה, שהתקבלה בנובמבר 2006, נאמר שוב שהדרישה נובעת מצרכים ביטחוניים וכי אין מדובר באפליה, משום שלטיפול בבקשות של תושבי הרשות הפלסטינית ומדינות ערב נדרשות בדיקות ביטחוניות קפדניות יותר מאלה הנדרשות בטיפול בבקשות של נתיני מדינות אחרות, וגם הדרישה למידע על שהייה בלתי חוקית נועדה לצורך האבחון הביטחוני, ולא לצורך הפללה. הפרקליטות אף טענה כי המידע אינו מועבר למשטרה לצורך יישום עבירות של שהייה בלתי חוקית.⁴³⁰ בג"ץ טרם הכריע בעתירה.

חושבות בירושלים: ההיבט הכלכלי

הגשת בקשות אחמ"ש ובקשות לרישום ילדים שנולדו או נרשמו בשטחים, הארכת המעמד שבו מחזיקים הילדים או בני הזוג, שדרוג מעמד - כל אלה כרוכים בהוצאות כספיות בלתי מבוטלות. בקשת אחמ"ש עבור בן זוג עולה לתושב ירושלים 1,355 ש"ח (לאזרח, עלות הבקשה היא כמחצית הסכום הזה), בקשה לרישום ילד שנולד או נרשם מחוץ לישראל עולה 590 ש"ח, בקשה להארכת מעמד ארעי עולה 150 ש"ח, בקשת שדרוג עולה 75 ש"ח. על פי המחירים הנהוגים כיום, הוצאותיה של משפחת נ, ⁴³¹ לדוגמה, מסתכמות כך: 4,305 ש"ח שולמו עד כה עבור חמש בקשות אחמ"ש ילדים ובקשת אחמ"ש עבור אבי המשפחה. בתום שנתיים מעת קבלת המעמד הארעי עבור שלושת הילדים תידרש המשפחה לשלם 300 ש"ח. לאחר מכן תוסיף המשפחה ותשלם 150 ש"ח בכל שנתיים עבור הארכת מעמדו של הבן, שלא יזכה לתושבות קבע. במשפחות רבות ההוצאות התקופתיות גבוהות אף יותר, למשל כאשר יש בהן יש יותר מילד אחד במעמד ארעי שלא ישודרג, או כאשר אחד מבני הזוג יישאר במעמד של תושב ארעי.

לכל אלה יש להוסיף את עלויות הייצוג המשפטי. קידום בקשה לאחמ"ש או לרישום ילדים כמעט אינו אפשרי ללא סיוע של עורך דין, שכן הנהלים ברובם אינם ברורים, ובלאו הכי, תושבי ירושלים שאינם יכולים להמציא את המסמכים הדרושים להוכחת מרכז חיים בעיר נדרשים להגיש תחתיהם תצהיר חתום בידי עורך דין. במקרים רבים אף נדרשת פנייה לערכאות, וזו מעלה במידה ניכרת את ההוצאות הכרוכות בהליך.

האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים המזרחית היא מהעניות בישראל. לא כל המשפחות המצויות בהליכי אחמ"ש יודעות על הסיוע שמגיש המוקד ללא תשלום, וגם אם היו יודעות עליו, אין באפשרות המוקד לסייע לכולן. וכך, בשל מצוקה

⁴³⁰ שם, תגובה מטעם המשיב, 26.11.2006.

⁴³¹ ראו לעיל, עמ' 119, תיק 25474.

כלכלית, משפחות רבות אינן מגישות בזמן בקשות אחמי"ש או בקשות לרישום ילדים, וילדיהן עוברים את גילי הסף השרירותיים שקובעת ישראל. ומשעברו את הגיל, מעט מאוד ניתן לעשות עבורם.

חסרי מעמד

המכשולים הרבים שמערימה ישראל בדרכם של תושבי ירושלים המזרחית המבקשים לרשום את ילדיהם במרשם האוכלוסין, בשילוב עם הקשיים הסוציאליים והכלכליים שבהם נתונים תושבים אלה, לא מעט בשל מדיניותן המפלה של כל הרשויות המעורבות בטיפול בהם, מובילים לא אחת לידי כך שילדים של תושבי ירושלים המזרחית אינם רשומים כלל במרשם אוכלוסין - לא מרשם האוכלוסין של ירושלים ולא כל מרשם אחר. כך הם נותרים חסרי מעמד בעולם - חסרי מסמכים, חסרי תעודות. בעיני השלטונות, האנשים הללו אינם קיימים. ההשלכות של היעדר מעמד מרחיקות לכת. בישראל, כל מגע עם השלטונות, ולא רק עמם - הצטרפות לקופת חולים, פתיחת חשבון בנק, קבלת רישיון נהיגה, קבלת משרה במקום עבודה מוסדר, הכרה על ידי המוסד לביטוח לאומי, נישואין, רכישת דירה או מכונית ועוד כהנה וכהנה - כרוך בהצגת הוכחות כי לאדם יש מעמד בישראל או מסמך מזהה רשמי מטעם השלטונות. תושבי ירושלים המזרחית שנותרו חסרי מעמד וחסרי תעודות נתקלים בבעיה בכל מהלך מעין זה. בנוסף על כך, כוחות הביטחון הפזורים בכל רחבי ירושלים המזרחית נוהגים לעצור פלסטינים באקראי, ומי שאינו מציג תעודות זהות המזהה אותו כתושב ירושלים המזרחית או כאזרח ישראלי נעצר מיד בחשד שהוא "שוהה בלתי חוקי" מן השטחים. חסרי המעמד נלקחים לתחנות המשטרה, ושם, כאשר מתברר שהם אינם תושבי השטחים אלא חסרי מעמד ולא ניתן לגרשם לשום מקום, הם משוחררים לבתיהם. אמנם המעצר נחסך מהם, אך לא נחסכים מהם מפגשים בלתי נעימים עם אנשי כוחות הביטחון - מפגשים המלווים כמעט תמיד באלימות פיזית ומילולית. המוקד מסייע לתושבים אלה להסדיר את מעמדם במשרד הפנים. גם כאן נוקט משרד הפנים סחבת, מתעלם במפגיע מן הנסיבות ההומניטאריות הקשות של חיים ללא מעמד ומפזר את הזכות לאזרחות המעוגנת באמנה בינלאומית שישראל היא צד לה ועל פיה היא אחראית להסדיר את מעמדם של אותם חסרי מעמד החיים בתחומה.⁴³²

⁴³² האמנה הבינלאומית בדבר מעמדם של מחוסרי אזרחות, סעיפים 12, 27, 32.

ח"ית, יליד 1987, הוא אחד משמונה ילדים שנולדו לבני זוג תושבי ירושלים המזרחית. אחיו נרשמו כולם במרשם האוכלוסין בעיר. ח"ית לא נרשם משום שזמן קצר לאחר שנולד פרצה שריפה בבית החולים ברמאללה שבו נולד וכילתה את הארכיון. בשל כך לא קיבלה אמו הודעת לידה ולא יכלה לגשת לרשום אותו במשרד הפנים.

משפחתו של ח"ית סבלה ממצוקה קשה. הוריו לא היו מסוגלים לטפל בו מסיבות שונות וכבר בגיל שלוש הוצא מחזקתם והועבר למשמורת רשויות הסעד. כאשר היה בן שבע התגרשו הוריו והוא התחנך בפנימיות ובמוסדות בירושלים. במהלך השנים ניסתה האם פעמיים, באמצעות עורכי דין, להסדיר את מעמדו של בנה, אולם הדבר לא עלה בידה ומצבה הסוציאלי והבריאותי הקשה מנע ממנה להמשיך במאמציה. כשהיה ח"ית בן 15 נפטרה האם, ואביו היה אסור בבית כלא בישראל בגין עבירות פליליות. אחותו, נ"מ, קיבלה אפוטרופוסות על אחיה הקטנים. גם היא ניסתה להסדיר את רישום אחיה במשרד הפנים, אך הדבר לא עלה בידה בשל אי נגישותו של המשרד. ב-2004 פנה ח"ית עצמו למשרד הפנים בבקשה להסדיר את מעמדו, אך פנייתו לא נענתה. ב-2005, לאחר ששמעה על המוקד, פנתה נ"מ בבקשה לסיוע.

בספטמבר 2005 שלח המוקד מכתב למשרד הפנים ובו הסבר על נסיבות חייו של ח"ית ובקשה להסדיר את מעמדו בדחיפות.⁴³³ למכתב צורפו מסמכים המעידים כי ח"ית הוא בנם של תושבי העיר וכל חייו חי בירושלים. בנובמבר אותה שנה השיב משרד הפנים כי כיוון שנולד ברמאללה, עליו להגיש בקשה פורמאלית להסדרת מעמד מטעמים הומניטאריים.⁴³⁴ המוקד התנגד לכך, ובסופו של דבר הוזמן ח"ית לפגישה כדי להגיש בקשה רגילה להסדרת מעמד בתחילת מאי 2006, שמונה חודשים לאחר מועד פנייתו,⁴³⁵ אלא שהסתבר שהפגישה אינה מצוינת כלל בלוח הזמנים של משרד הפנים: מנהלת המעון שבו התגורר ח"ית באותה עת יצרה קשר עם משרד הפנים כדי להעביר דו"ח סוציאלי על אודותיו ואז נמסר לה כי אין לח"ית כל פגישה להגשת בקשה. לאחר התערבות המוקד נקבעה פגישה חדשה לסוף אפריל. ח"ית התייצב בתאריך הנקוב והגיש מסמכים מקיפים המעידים על נסיבות חייו ועל כך שהתגורר בירושלים מאז שנולד. משרד הפנים לא הסתפק בכך וביקש כי ח"ית ימלא טופס קורות חיים, כנדרש ממבקשי אחמ"ש. ח"ית ציית והטופס נשלח ביוני 2006. מאז שב המוקד ושלח מכתבי תזכורת למשרד הפנים בעניין הבקשה, אך ללא הועיל. תשובה לא

433 מכתב מהמוקד להגנת הפרט למנהל לשכת מינהל האוכלוסין במזרח ירושלים, 19.9.2005.

434 מכתב מלשכת מינהל האוכלוסין מזרח ירושלים למוקד להגנת הפרט, 27.11.2005.

435 שיחת טלפון בין ראש ענף איחוד משפחות בלשכת מינהל האוכלוסין במזרח ירושלים למוקד להגנת הפרט, 13.12.2005.

התקבלה. חייו של חי"ת ללא תעודת זהות נעשו קשים מנשוא, בייחוד לאחר שמלאו לו 18 והוא נאלץ לעזוב את המוסדות שבהם התחנך ובחסותם זכה להגנה מסוימת מן הרשויות.

באוקטובר 2006, לאור אי המענה הממושך והנסיבות ההומניטאריות הקשות, הגיש המוקד עתירה בשמו לבית המשפט לעניינים מינהליים.⁴³⁶ פרקליטות מחוז ירושלים, כמו משרד הפנים לפנייה, שירכה רגליה, ורק בינואר 2007 הוזמן חי"ת לשימוע. את הגשת כתב התשובה דחתה הפרקליטות שוב ושוב במשך חודשים, ולבסוף, יום לפני מועד הדיון, שנקבע ל-19.4.2007, הודיעה כי חי"ת יוכל לקבל מעמד של תושב ארעי לשנתיים שבסופן יינתן לו מעמד קבע. ב-19 באפריל, במקום להגיע לבית המשפט לדיון, ניגש חי"ת למשרד הפנים וקיבל, לראשונה בחייו, בגיל 19, מעמד בעולם ותעודה רשמית המעידה על כך. **(תיק 30174)**

⁴³⁶ עת"ם 1030/06, תמימי נ' שר הפנים.

תושבות בשטחים

”כל אדם זכאי לאזרחות. לא תישלל מאדם אזרחותו דרך שרירות [...]”

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף טו

לאחר כיבוש השטחים ב-1967 ערכה ישראל מפקד אוכלוסין בגדה המערבית וברצועת עזה ורשמה כתושב את מי שנכח בהן בפועל. מי שלא נכח בשטחים הכבושים בתקופה האמורה איבד, על פי ישראל, את זכאותו לתושבות. מאז, אדם שאינו רשום במרשם האוכלוסין של השטחים יכול לרכוש בהם מעמד של תושב רק באמצעות בקשה לאיחוד משפחות (אחמ"ש), שאותה רשאי להגיש עבורו רק קרוב משפחה מדרגה ראשונה שהנו תושב השטחים; כיום מדובר כמעט אך ורק בבקשות של תושבי השטחים ובני זוגם הזרים.

מאז תחילת הכיבוש ב-1967 ועד היום מחזיקה ישראל בשליטה כמעט מוחלטת במרשם האוכלוסין של השטחים. הסכמי אוסלו העבירו באופן פורמאלי את סמכויות ניהול המרשם לרשות הפלסטינית, שהוסמכה לקבל לידיה את בקשות התושבים, לעדכן את פרטיהם במרשם האוכלוסין ולרשום בו ילדים פלסטינים מתחת לגיל 16, כל זאת ללא אישור מוקדם של ישראל, אך הותירו לישראל את הסמכות הבלעדית לאשר בקשות אחמ"ש ולהנפיק רישיונות ביקור לזרים.⁴³⁷ הרשות הפלסטינית משמשת בהליכים אלה כמתווכת: היא מקבלת לידיה את הבקשות ומעבירה אותן לאחר סינון לאישור ישראל.

מאז החלה האינתיפאדה השנייה חדלה ישראל למלא את חלקה בכל הנוגע לרישום תושבות בשטחים. לטענתה, רישום תושבות בשטחים, על כל הכרוך בו, הוא נושא

⁴³⁷ רישיון ביקור הנו למעשה ויזת תייר המונפקת באופן בלעדי לשטחים הכבושים.

מדיני, ומכיוון שהמגעים המדיניים מוקפאים במהלך האינתיפאדה, מוקפאים גם הנושאים הקשורים בתושבות.⁴³⁸ לנסיגתה של ישראל מכל אחריות והסכם הקשורים בטיפול בנושאי תושבות יש השלכות קשות: משפחות פלסטיניות נחצות ובניהן אינם יכולים להיפגש זה עם זה, הורים נאלצים לחיות בנפרד מילדיהם ונשים בנפרד מבעליהן, ילדים מאבדים את זכאותם לתושבות. לכל זאת מתלווה האיום של הרשויות הישראליות בגירוש.

המוקד, בשיתוף עם ארגון בצלם, פרסם ביולי 2006 דו"ח בנושא זה ובו תיאור מפורט של ההתפתחויות שהובילו למצב העניינים העכשווי, בכל הנוגע לרישום במרשם האוכלוסין הפלסטיני, ובחינה של טענות ישראל באשר למדיניותה בשטחים בנושא התושבות.⁴³⁹ פרק זה יתאר את הדברים בתמצות ויתמקד בפעילות השוטפת והמשפטית של המוקד בשנת 2006.

איחוד משפחות

איחוד משפחות הוא האפיק היחיד שהותירה ישראל לקבלת מעמד של תושב השטחים, הן לתושבים זרים המבקשים להתגורר עם בני זוגם ומשפחותיהם בשטחים הכבושים והן לילדים של תושבי השטחים שלא עלה בידם לממש את זכאותם להירשם במרשם האוכלוסין הפלסטיני עד הגיעם לגיל 16. הליך איחוד המשפחות עבר לגולים רבים מאז שנת 1967, אך המדיניות הישראלית אופיינה תמיד בהערמת קשיים פרוצדוראליים, במניפולציות משפטיות, בחוסר עקביות, בהיעדר קריטריונים ברורים ובשינוי תדיר של הנהלים.

בשנים 1990-1993, לאחר עתירה של ארגוני זכויות אדם וסדרה של עשרות עתירות שהגיש המוקד, גיבשה ישראל הסדר מיוחד לפיו יוכלו בני זוג זרים של תושבי השטחים, שנכנסו לגדה או לרצועת עזה מראשית 1990 עד סוף אוגוסט 1992, לקבל מעמד של "מבקר לטווח ארוך", המקנה למחזיקים בו רישיון ביקור שניתן לחדשו מדי שישה חודשים (להלן: אוכלוסיית בג"ץ הראשונה).⁴⁴⁰ כך, לראשונה, הוכר הקשר הזוגי כשלעצמו (ולא רק שיקולים הומניטאריים מיוחדים או אינטרסים ממשליים) כקריטריון לאישור בקשת אחמ"ש, אף שגם זאת רק

⁴³⁸ ראו לדוגמה מכתב מעו"ד שי ניצן, ממונה על עניינים ביטחוניים בפרקליטות המדינה, למוקד להגנת הפרט, 25.1.2001; תגובה מקדמית מטעם המשיבים, בג"ץ 249/05, **לדעה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה**, 2.3.2005.

⁴³⁹ המוקד להגנת הפרט ובצלם, **משפחות בהקפאה: האיסור שמטילה ישראל על איחוד משפחות בשטחים מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה**, יולי 2006.

⁴⁴⁰ להרחבה בנושא אוכלוסיות בג"ץ ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **משפחות שסועות: פירוד משפחות פלסטיניות בשטחים**, יולי 1999.

במסגרת מכסה שנתית צרה. בקשות אחמ"ש של המשתייכים לאוכלוסיית בג"ץ הראשונה יידונו, כך הוחלט, מחוץ למסגרת מכסה זו. בעקבות התערבות נוספת של המוקד הודיעה המדינה ב-1994 לבית המשפט כי מעמד של "מבקר לטווח ארוך" יוענק גם לתושבים זרים שנישאו לתושבי השטחים ושהו בהם או קיבלו רישיון ביקור בתאריכים 1.9.1992-31.8.1993 (להלן: אוכלוסיית בג"ץ השנייה).⁴⁴¹ בשנת 2000, במסגרת משא ומתן עם הרשות הפלסטינית, העלתה ישראל את המכסות השנתיות לאישורי בקשות אחמ"ש ל-4,000 לשנה (מספר זה אינו כולל אישור בקשות אחמ"ש של אוכלוסיית בג"ץ הראשונה). חלפו חודשים ספורים וישראל חסמה כמעט לגמרי את אפיק איחוד המשפחות בשטחים כשפסקה להנפיק רישיונות ביקור, לקבל לידיה בקשות אחמ"ש חדשות ולטפל בבקשות שכבר נמצאו בידיה, ולעתים אף עיכבה הליכים סופיים בבקשות שכבר אושרו, כל זאת בתואנה כי " [...]. בשל האירועים של העת האחרונה" - קרי, פרוץ האינתיפאדה השנייה - "הופסק הטיפול בבקשות לאיחוד משפחות באזור יהודה ושומרון" (להלן: מדיניות ההקפאה).⁴⁴² במקרים בודדים הסכימה ישראל לטפל בבקשות, לאחר שאלה הוגדרו כמקרים "הומניטאריים חריגים", אך נמנעה בעקביות מלציין את הקריטריונים להגדרת מקרים כאלו.

במסגרת מדיניות ההקפאה סירבה ישראל גם לטפל בבקשות אחמ"ש של המשתייכים לאוכלוסיות בג"ץ, אך עד סוף 2004 הוסיפה, למרות ההקפאה, לחדש את רישיונות הביקור שלהם וכך התאפשר להם לחיות בשטחים עם בני משפחותיהם באופן שישראל רואה כחוקי. בסוף שנת 2004 החלו להגיע אל המוקד ידיעות על סירוב להעניק רישיונות ביקור למשתייכים לאוכלוסיות הבג"ץ, ולטפל בבקשות האחמ"ש שלהם, בטענה כי מרכז חייהן של המשפחות שהמוקד פנה בשמן לא היה או אינו בשטחים. לא רק שדרישה זו למרכז חיים לא הועלתה בעת הסדרי הבג"ץ, אלא שהחלתה הרטרואקטיבית עומדת בסתירה מוחלטת להסדרים אלה, שהרי עצם מהותם היא הסדרת שהייתם החוקית של בני זוג זרים בשטחים כל עוד מתקיים דיון בבקשות האחמ"ש שלהם.⁴⁴³ במילים אחרות, לפני הסדרי בג"ץ אסרה ישראל על בני זוג של תושבים פלסטינים לשהות בשטחים ודרשה, כתנאי מוקדם לדיון בבקשת האחמ"ש שלהם, כי ישוהו מחוץ לשטחים. ייחודם של הסדרי הבג"ץ נעוץ אפוא במתן היתר לשהייה חוקית בתוך השטחים, עבור האוכלוסיות הנכללות בו, בזמן הדיון בבקשות האחמ"ש שלהם, אולם כיום דורש הצבא, רטרואקטיבית, את ההפך הגמור. בנוסף פגעה ישראל גם בזכויותיהם של אלו שכבר הוכרו בעבר כשייכים לאוכלוסיית בג"ץ, משום

441 ש.ם.

442 מכתב מלשכת יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 24.4.2001.

443 לפירוט בנושא הסדרי בג"ץ ראו לעיל, הי"ש 440.

שבהסדרי בג"ץ נקבע מפורשות כי המשתייכים לאוכלוסייה זו יהיו זכאים לצאת מהשטחים ולחזור אליהם ללא הגבלה,⁴⁴⁴ אך החל מסוף שנת 2000 שינתה ישראל את מדיניותה, בניגוד גמור להסדרים: כל עוד לא עזבו המשתייכים לאוכלוסיות בג"ץ את השטחים הוארכו רישיונות הביקור שלהם, אך מרגע שיצאו מהשטחים - כדי לבקר את משפחותיהם, לקבל טיפול רפואי בחו"ל או לכל מטרה אחרת - סירבה ישראל לחדש את רישיונות הביקור שלהם ובמקרים רבים אף לא התירה את כניסתם בחזרה לשטחים.

כמו לא די בכך, בראשית מארס 2006 התקבל במוקד מכתב מלשכת היועץ המשפטי לגדה המערבית (להלן: יועמ"ש גדמ"ע), בתשובה לדרישת המוקד להכיר בכמה בני זוג של תושבים כזכאים לקבל רישיונות ביקור במסגרת איחוד משפחות, מתוקף השתייכותם לאחת מאוכלוסיות בג"ץ; לדברי היועמ"ש, הסדר בג"ץ הנו "הסדר הומניטארי מיוחד"; "לא מדובר בהסדר של קבע אלא הסדר מיוחד מוגבל בזמן, שאין בו כאמור שינוי המדיניות הכללית בסוגיה של איחוד משפחות".⁴⁴⁵ בפועל הצבא ממשיך לנהוג בהתאם להסכמי הבג"ץ, אך כפי שעולה ממכתב זה, וממכתבים דומים לו, אפשר שהוא כבר מכין את הקרקע להתנערותו מהם.

 ר"א, במקור מירדן, נישאה בהיותה בת 19 לתושב אזור חברון. באוגוסט 1993 נכנסה ר"א לגדה מירדן, דרך ישראל, ומאז היא מתגוררת בגדה. על פי תאריך כניסתה לשטחים היא שייכת לאוכלוסיית בג"ץ השנייה, אך בני הזוג, המתגוררים עם שני ילדיהם בכפר מרוחק בדרום הר חברון, לא ידעו כי באפשרותם להמיר את רישיון הביקור הישראלי שניתן לר"א ברישיון ביקור של השטחים, שניתן להאריכו ברציפות מדי שישה חודשים. חשוב להדגיש בהקשר זה כי הרשויות הישראליות לא טרחו מעולם לפרסם את ההסדרים שנקבעו בבג"ץ או ליידע את האוכלוסייה שהדברים נוגעים לה. רק בשנת 2000, כשלמדו על זכאותם, פנו בני הזוג לרשות הפלסטינית בבקשה להמיר את הרישיון ולהאריכו. הבקשה סורבה על ידי ישראל. המוקד פנה בשם בני הזוג ללשכת יועמ"ש גדמ"ע בבקשה להמיר את רישיון הביקור ולהאריכו מתוקף השתייכותה של המבקשת לאוכלוסיית בג"ץ השנייה.⁴⁴⁶ חרף מספר רב של תזכורות, וחרף פגישה עם נציגי יועמ"ש גדמ"ע במטרה לדון בתופעה של אי מענה מצד לשכת היועמ"ש בעניינים הקשורים בתושבות בשטחים,⁴⁴⁷ לא התקבלה כל התייחסות לבקשתה של ר"א עד ליום 2.3.2006, כשלוש שנים

⁴⁴⁴ לפרטים ראו שם, עמ' 32-38.

⁴⁴⁵ מכתב מלשכת יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 2.3.2006 (ההדגשה במקור).

⁴⁴⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ללשכת יועמ"ש גדמ"ע, 6.5.2003.

⁴⁴⁷ פגישה בין נציגי המוקד לנציגי לשכת יועמ"ש גדמ"ע, 22.3.2004, משרדי המחלקה לדן בינלאומי בפרקליטות הצבאית.

לאחר פניית המוקד. בתשובתו טען הצבא כי ר"א אינה משתייכת לאוכלוסיית בג"ץ משום שאין לה, או לא היה לה, "מרכז חיים בשטחים". בהתחשב בכך שבאותה עת ר"א חיה בשטחים כבר 13 שנים ברציפות, דומה שהיועמ"ש בדק את "מרכז החיים" רק בתקופה המסתיימת בסוף אוגוסט 1993. מכל מקום, היועמ"ש הוסיף טיעונים מטיעונים שונים לפיהם, כאמור, הסדר בג"ץ אינו הסדר של קבע אלא הסדר הומניטארי מיוחד, מוגבל בזמן, שאינו מעיד על שינוי מדיניות בנוגע לבקשות אחמ"ש, ודחה את הבקשה.⁴⁴⁸ לא רק שר"א לא קיבלה רישיון ביקור, עצם השתייכותה לאוכלוסיית בג"ץ, אותו מעמד מיוחד המקנה גם בלאו הכי מעט כל כך למשתייכים אליו, לא הוכרה. ב-4.4.2006 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בטענה כי זכאות העותרים להמרת רישיון הביקור ולהארכתו ברציפות נסמכת על התחייבויות הצבא בבג"ץ ("הסכמי בג"ץ") ואף מעוגנת היטב בדין ההומניטארי הבינלאומי ובמשפט זכויות האדם, שבהם מודגשת חובת הכובש לכבד את הזכות לשלמות התא המשפחתי ולתת משקל מכריע לטובת הילד.⁴⁴⁹ בינואר 2007 התקבלה הודעת המדינה לפיה לאור שייכותה לאוכלוסיית בג"ץ תוכל ר"א להמיר את רישיון הביקור הישראלי ברישיון ביקור "ארוך טווח", אם תגיש את הבקשה לפי הנוהל המקובל במקרים אלו.⁴⁵⁰ ובכל זאת, אף על פי שהבקשה הוגשה ב-28.1.2007, נאלץ המוקד לנהל מסכת ענפה של תכתובות ושיחות כדי שר"א תקבל את רישיון הביקור המתחדש. ב-20.5.2007 - למעלה מארבע שנים לאחר פנייתו הראשונה של המוקד - הרישיון התקבל. (תיק 14735)

מאז החלה מדיניות ההקפאה פעל המוקד להפסקתה, אם באמצעות פניות פרטניות ואם באמצעות פניות כלליות לגורמים המעורבים בקביעת מדיניותה של ישראל בנושא, אך ללא הועיל. הצבא מוסיף לסרב לטפל בבקשות אחמ"ש. גם פנייה לערכאות לא הניבה תוצאות. באפריל 2006, לאחר ניצחון חמאס בבחירות ברשות הפלסטינית והקמת ממשלה בראשותו, הכריזה ממשלת ישראל על ניתוק קשריה עם הרשות.⁴⁵¹ החלטה זו של ישראל לא היה בה כדי להחריף את מצב הטיפול בבקשות אחמ"ש, שכן, למעשה, כבר מתחילת האינתיפאדה השנייה בספטמבר 2000 ישראל איננה מטפלת כלל בבקשות.

448 ראו הי"ש 445.

449 בג"ץ 2959/06, אחמידאת ואח' נגד מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית, להרחבה בנושא הדין הבינלאומי

החל בשטחים ראו הי"ש 439, עמי 29-34.

450 מכתב מפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 16.1.2007.

451 החלטת ממשלה מס' 4780, 11.4.2006.

רישום ילדים

במסגרת הסכם הביניים מ-1995 הועברה לרשות הפלסטינית הסמכות הבלעדית לרישום במרשם האוכלוסין הפלסטיני ילדים עד גיל 16, גם אם נולדו בחו"ל, בתנאי שאחד מהוריהם הנו תושב השטחים. פירוש הדבר שלצורך רישום ילדים מתחת לגיל 16 אין הרשות נדרשת לקבל את אישורה המוקדם של ישראל. בפועל, ישראל מתנה את רישום הילדים בנוכחותם הפיזית בשטחים. ואולם, מאחר שילדים שאינם רשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני, גם אם הוריהם תושבים רשומים וגם אם הם זכאים על פי חוק לתושבות, נחשבים לזרים בעיני ישראל, ומאחר שאת כניסתם הפיזית של זרים לשטחים מתנה ישראל ברישיון ביקור מטעמה, נוקקים הילדים לאישורה של ישראל כדי להיכנס לשטחים ולהירשם בהם. זאת, למעט ילדים מתחת לגיל חמש הרשאים להיכנס כנלווים להוריהם ואינם זקוקים לרישיון ביקור משל עצמם.

בספטמבר 2000, עם פרוץ האינתיפאדה השנייה, הקפיאה ישראל את האפשרות לקבל רישיונות ביקור, גם אם למטרות רישום ילדים. במשך חמש שנים העמידה ישראל את משפחות הילדים הפלסטינים שנולדו בחו"ל במלכוד: מצד אחד היא התנתה את רישומם במרשם התושבים בנוכחותם הפיזית בשטחים, מצד אחר היא סירבה להתיר להם להיכנס לשטחים כל עוד לא נרשמו במרשם התושבים. מטבע הדברים, משפחות שילדיהן אינם רשומים אינן יכולות לחזור לשטחים ללא הילדים וכך נכפית עליהם גלות ממושכת הכרוכה בפגיעה ניכרת בקשריהם עם קרוביהם הגרים בשטחים.

בספטמבר 2005, לאחר שהמוקד הגיש עתירות לבג"ץ, הודיע הצבא על שינוי במדיניות: מעתה ניתן יהיה להגיש בקשות לריישונו ביקור עבור ילדים מתחת לגיל 16 במשרדי הקישור הפלסטיניים, ואלה יעבירו את הבקשות לטיפול ואישור הרשויות הישראליות. לטענת הצבא, לא לחץ העתירות הוביל לשינוי המדיניות אלא חידוש המגעים בין ישראל לרשות הפלסטינית.⁴⁵² מאז ועד אפריל 2006 איפשר הצבא להגיש בקשות לריישונו ביקור עבור ילדים המבקשים להיכנס לגדה לשם רישומם במרשם האוכלוסין הפלסטיני, אך למרות השינוי שחל במדיניות הצבא בנושא זה נמסר למוקד ממשד הפנים הפלסטיני כי בקשות עבור ילדים בגילאים 14-16 אינן זוכות למענה, בניגוד גמור למדיניות המוצהרת של ישראל. בסוף ינואר 2006 פנה המוקד בדרישה להבהיר את הסיבה לעיכוב בקשות אלה ולהסירו,⁴⁵³ וכחודשיים וחצי אחר כך התקבלה תגובת פרקליטות המדינה, לפיה "[...] כיום אין עוד עיכובים שיטתיים בבקשות של קטינים מתחת לגיל 16

⁴⁵² מכתב מלשכת יועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 6.9.2005.

⁴⁵³ מכתב הממוקד להגנת הפרט למחלקת בג"צים, פרקליטות המדינה, 29.1.2006.

[...]” אולם [...] אין בכל האמור לעיל כדי למנוע את רשויות המדינה המוסמכות לקבל בכל עת החלטות חדשות בנושא⁴⁵⁴. מבירור שעשה המוקד עלה כי הצבא אכן החל להנפיק אישורי ביקור גם לילדים השייכים לקבוצת הגיל האמורה. אמנם המוקד זכה לעדכון בדבר סיום ההקפאה בכל הקשור לרישום ילדים, אך האוכלוסייה שהשינוי נוגע לה - דהיינו פלסטינים תושבי השטחים השוהים מחוץ להם ורוצים לרשום בהם את ילדיהם - לא ידעה על כך כלל, ובשל כך פלסטינים רבים לא הגישו בקשות לרישיונות ביקור. בכך נשללה מהם בפועל האפשרות לממש את זכותם לרשום את ילדיהם. הצבא, מצדו, אף שלא עשה דבר כדי ליידע את האוכלוסייה האמורה על אודות השינוי, לא בחל בהאשמת ההורים ברשלנות כאשר נודע להם על הפשרת ההקפאה והם ביקשו לרשום את ילדיהם שהיו קרובים לגיל הסף. באחד המקרים שטופלו במוקד טען הצבא בעזות מצח כי “למרות חידוש הטיפול בנושא זה והודעתנו האמורה אשר נעשו קרוב לשנה עובר להגיעה של הקטינה לגיל 16, תקופה בה פנו וטופלו ילדיהם של מאות מתושבי האזור, בני משפחת א’ **בחרו** להמתין ולפנות למשרדכם שלושה ימים בלבד עובר ליום הולדתה ה-16 של הקטינה⁴⁵⁵.”

פלסטינים אחרים הגישו בקשות לרישיונות ביקור לילדיהם במועד, אך במהלך הטיפול בבקשתם עברו הילדים את גיל הסף. כלומר, לא די בכך שהצבא סירב לאפשר רישום ילדים שערב ההקפאה היו בני 11 ואיבדו את זכאותם לתושבות בשל מדיניות ההקפאה, שנמשכה חמש שנים, הוא אף סירב להתחייב כי במקרים שבהם הוגשה הבקשה בטרם מלאו לילד 16 שנים הוא יוכל לממש את זכאותו גם אם במהלך הטיפול בבקשתו יעבור את גיל הסף. נוכח הודאת הרשויות כי אכן היה עיכוב שיטתי דווקא בטיפול בבקשות של נערים ונערות בגילאי 14-16,⁴⁵⁶ סירוב הצבא להתחייב לרישום על פי גיל הילד בעת הגשת הבקשה מהווה ניסיון נוסף לסיכול זכאותם של פלסטינים לתושבות בשטחים. במקרים הפרטיים שבהם טיפל דרש המוקד את התחייבותן של הרשויות לאפשר בנסיבות אלו רישום גם לאחר גיל 16, אך מדיניות הצבא בנושא לא הייתה עקבית: לעתים ניתנה התחייבות ולעתים נדרשה פנייה לבג”ץ.⁴⁵⁷

בטרם הספיק המוקד לטפל בבעיות הקשורות בהפשרת ההקפאה שהוכרזה עם פרוץ האינתיפאדה השנייה, הקפאה חדשה נכנסה לתוקפה. באפריל 2006 התקבלו במוקד פניות רבות של תושבים פלסטינים שהגישו, בהתאם למדיניות החדשה, בקשה לרישיון ביקור עבור ילדים שנמצאים בחו”ל, אך התבשרו מפי

454 מכתב מפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 10.4.2006.

455 מכתב מיועמ”ש גדמ”ע למוקד להגנת הפרט, 20.5.2007. (ההדגשה במקור).

456 ראו ה”ש 454.

457 ראו לדוגמה בג”ץ 7479/06, מחמוד דבאבסה ואח’ נגד מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

פקידי הרשות הפלסטינית כי המינהל האזרחי הישראלי מסרב לקבל מהם את הבקשות. ההנחיות שקיבלו פקידי המינהל האזרחי נבעו מן החרם שהטילה ישראל על הרשות הפלסטינית בשל אי שביעות רצונה של ממשלת ישראל מתוצאות הבחירות שהתקיימו בינואר 2006 ברשות הפלסטינית והשבעת הממשלה החדשה ב-25.3.2006.⁴⁵⁸ לאחר חמש שנות הקפאה שוב הכריזה ישראל, בהינף יד שרירותי, על הקפאה נוספת, כשהתירוץ הפעם הוא החרם הפוליטי על חמאס.

המוקד צפה מראש את החרם ואת השלכותיו הקשות, שהרי מימושן של זכויות אדם רבות בשטחים תלוי בקיומה של האפשרות להעביר בקשות בין הרשות הפלסטינית לרשויות הממשל הצבאי, ועל כן, כבר ב-6.4.2006, עוד קודם להחלטת הממשלה, נשלח מכתב ליועץ המשפטי לממשלה בבקשה להתערב ולמנוע החלטה שתכניס את האזור לתוהו ובוהו ותבטל, הלכה למעשה, את חובותיה של ישראל הן במישור הלאומי והן במישור הבינלאומי.⁴⁵⁹ כלפי אוכלוסיית השטחים הכבושים.⁴⁶⁰

במאי 2006, במסגרת עתירה לבג"ץ שהגיש המוקד,⁴⁶¹ נמסר מפרקליטות המדינה כי לאור החלטת הממשלה לא ניתן לטפל לעת עתה בבקשות לרישיונות ביקור של ילדים לצורך רישומם.⁴⁶² בנוסף סירב הצבא להתחייב כי מי שיעבור את גיל 16 יוכל להירשם במרשם בעתיד, כשיוסר החרם. ילדים רבים ובני משפחותיהם ניצבו שוב בפני מלכוד שהמוצא היחיד ממנו הוא פנייה לערכאות, וגם מוצא זה אינו מבטיח הכרה בזכותם הבסיסית לתושבות. המוקד פנה לערכאות הן במקרים פרטיים והן בדרישה כללית לחייב את המדינה לאפשר רישום מאוחר של ילדים שיעברו את גיל הסף בתקופת החרם; בכמה מקרים בחרה המדינה לאשר את הרישום בטרם יגיע הדבר להכרעת השופטים, אך סירבה לדרישה להתחייבות כללית. הצעת המוקד כי בתקופת החרם יטפל המינהל האזרחי הישראלי במישורן בבקשות הנוגעות לרישום במרשם האוכלוסין הפלסטיני נדחתה אף היא, ובמקומה הציעה ישראל שהבקשות יועברו לרשויות הישראליות בידי **"פקיד זוטא שאינו מזוהה חמאס"**.⁴⁶³ דרישה זו, טען המוקד, אינה מעשית ואינה חוקית: היא אינה מעשית הן משום שהמונח "מזוהה חמאס" הוא מונח סתום כשלעצמו והן משום שאין באפשרות מגישי הבקשה לדעת מי מבין הפקידים המטפלים בבקשתם "מזוהה חמאס", וגם אם היה ביכולתם לדעת זאת, אין באפשרותם לקבוע מי גיש את בקשתם לצד הישראלי; והיא אינה חוקית משום ש"פקידי הרשות הפלסטינית פועלים בטיפולם בבקשה כרשויות מינהל מוסמכות על פי החוק הצבאי [...]. ולא

458 ראו הי"ש 451.

459 להרחבה בנושא ראו דו"ח **משפחות בהקפאה**, הי"ש 439.

460 מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועץ המשפטי לממשלה, 6.4.2006.

461 בג"צ 7425/05, **טאלאל שויכי ואחרים נגד מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**.

462 שיחת טלפון מיום 22.5.2006 בין עורכי הדין מטעם המוקד לבא כוח המשיבים.

463 התשובה התקבלה במסגרת בג"צ 7425/05, לעיל הי"ש 461 (ההדגשה במקור).

כאנשים פרטיים. ההפרדה בין האישיות המשפטית של הרשות המוסמכת לבין האישיות המשפטית של הפרט שעומד בנעליה היא מיסודות המשפט המינהלי. בהיותו משמש כרשות מינהלית, אין פקיד הציבור מזוהה עם מפלגה פוליטית כלשהי, אלא עם הפונקציה השלטונית אותה הוא ממלא.⁴⁶⁴ המוקד תקף את מדיניותו החדשה של הצבא בעתירה שהגיש ביוני 2006 בעניינו של צעיר המתגורר עם משפחתו בירדן ומעוניין להיכנס אל הגדה כדי לממש את זכותו להירשם כתושב במרשם האוכלוסין הפלסטיני.

ל"ע, פלסטיני הרשום במרשם האוכלוסין של השטחים, נישא בשנת 1989 לאישה ירדנית, ומאחר שבאותה תקופה הרשויות הישראליות לא נתנו היתרים לאיחוד משפחות, עבר להתגורר עמה בירדן. בני הזוג הביאו לעולם ארבעה ילדים; הבכור, ע"ע, נולד ב-29.6.1990. ל"ע הגיש כמה פעמים בקשות לרישיונות ביקור עבור בני משפחתו ותמיד סורב, פרט לפעם אחת, ב-1999, אך אז נאלץ לשוב לעבודתו ולכן לא השלים את רישום ילדיו. הוא לא העלה על דעתו כי בנו הבכור, שהיה אז בן תשע בלבד, יגיע לגיל 16 מבלי שיוכל להירשם. ההקפאה, שהחלה באוקטובר 2000, מנעה את רישום הילדים לחמש שנים נוספות. בתקופת חלון ההזדמנויות הצר שבו אישרה ישראל מתן רישיונות ביקור לשם רישום ילדים נפצע ע"ע בתאונה ולכן לא עלה בידו להגיע לשטחים ולהירשם שם. במארס 2006 הגיש המוקד בשם ל"ע בקשה לרישיון ביקור עבור ילדיו, אך בתשובת המדינה נמסר כי בקשות לרישום קטינים יטופלו "ככל שאלו מועברות לאישור ע"י דרג פלסטיני זוטר שאינו מזוהה חמאס".⁴⁶⁵ לבן הבכור נותרו רק כשבועיים בטרם יגיע לגיל 16 ויאבד את זכאותו לתושבות. ב-15.6.2006 עתר המוקד לבג"ץ בשם ע"ע וצירף לעתירה בקשה לבית המשפט להורות כי אם התקבל העתירה יוכל הקטין להיכנס אל הגדה ולהירשם כתושב גם לאחר שימלאו לו 16 שנים.⁴⁶⁶ עתירת המוקד תקפה הן את התנהלות הרשויות הישראליות במקרה של ל"ע ובנו והן את מדיניותה של ישראל הפוגעת בזכויות האדם של תושבי השטחים ומשפחותיהם ומועלת באחריותה ככובש בשטחים, והכול בשל החרם שהכריזה על הרשות הפלסטינית. למרות הדחיפות, בית המשפט סירב. ב-10.10.2006, לאחר מגעים בין המוקד לפרקליטות המדינה, התקבל במוקד מכתב המפנה את ל"ע להגיש בקשה במת"ק הפלסטיני עבור רישיון ביקור לבנו "על פי הנהלים הנוהגים בעת

⁴⁶⁴ על טענת המוקד ראו הי"ש 466, בג"ץ 5014/06.

⁴⁶⁵ מכתב מלשכת יועמ"ש גמ"ע למוקד להגנת הפרט, 11.6.2006.

⁴⁶⁶ בג"ץ 5014/06, עודה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

הזאת".⁴⁶⁷ המכתב לא ציין במפורש את עניין שיוכו הפוליטי של הפקיד המטפל בבקשה. ב-17.10.2006 הוגשה הבקשה לרשויות ברמאללה ועוד באותו יום היא הועברה לצד הישראלי. ב-21.11.2006 קיבל ע"ע רישיון ביקור וכשבועיים לאחר מכן קיבל תעודת זהות פלסטינית והעתירה נמחקה. אין זה מפתיע שבצל עתירה לבג"ץ העדיף הצבא הישראלי לאשר את הבקשה ולא להתמודד עם הטענות העקרוניות. (תיק 44618)

בנובמבר 2006, לאחר לחץ רב שהפעיל המוקד, הן באמצעות עתירות לבג"ץ והן בפעילותו השוטפת אל מול הרשויות הישראליות, הסירה ישראל את ההקפאה על רישום ילדים והחלה ליישם נוהל סדיר, יותר או פחות, של מתן רישיונות ביקור ורישום ילדים עד גיל 16 במרשם האוכלוסין הפלסטיני.

רישיונות ביקור

בהיעדר טיפול בבקשות אחמ"ש נאלצות משפחות שבהן אחד מבני הזוג אינו תושב השטחים לבחור בין פרידה, גלות או כניסה לשטחים באמצעות רישיון ביקור. קבלת רישיון ביקור הכרחית לצורך כניסה אל השטחים, והארכתו היא הדרך היחידה שמותיר הצבא למשפחות אלה לחיות ביחד באופן שישראל מכירה בו כחוקי, גם אם לעתים לחודשים ספורים בלבד. ואולם, מאז תחילת האינתיפאדה השנייה הפסיקה ישראל להנפיק בסדירות גם רישיונות ביקור לשטחים. תושבי חו"ל ששהו בשטחים בזמן ההקפאה נאלצו לבחור בין עזיבת השטחים לצמימות, או, לכל הפחות, עד שתפסיק ישראל את מדיניות ההקפאה, לבין הישארות בשטחים לאחר שפג תוקף רישיון הביקור שבידיהם ולהפוך, כך על פי ישראל, ל"שוהים בלתי חוקיים". ישראל הותירה להם ברירה בין שתי רעות: ניתוק ממשפחתם בחו"ל והסתכנות יומיומית בגירוש, או ניתוק מבני זוגם, מילדיהם, ממקור פרנסתם, מאדמותיהם ומביתם שבשטחים.

מדיניות זו מיושמת גם בנוגע לאנשים המשתייכים לאוכלוסיות בג"ץ. כל עוד הם נשארים בשטחים ממשיכה ישראל להאריך את רישיונות הביקור שבידיהם, אולם אם הם יוצאים לחו"ל ישראל אינה מאפשרת את חזרתם. צעד זה מהווה הפרה בוטה של הסדר בג"ץ, לפיו מי שמשתייך לאחת מאוכלוסיות בג"ץ זכאי לקבל רישיון ביקור מתחדש וכך לצאת מהשטחים ולהיכנס אליהם ללא הגבלה. ועדיין, ההשתייכות לאוכלוסיית בג"ץ, גם לאחר שנגסו הרשויות בטווח ההגנה שהיא מספקת, נותרה האופציה היחידה של מי שאינו תושב השטחים לחיות

⁴⁶⁷ מכתב מפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 10.10.2006.

בהם ברציפות, בלי להיות תלוי לגמרי בהפכפכות המאפיינת את יחסה של ישראל לנושא התושבות בשטחים. יתרה מזאת, טיפולו של המוקד בבקשות של בני זוג שאינם תושבים להכיר בהשתייכותם לאחת מאוכלוסיות בג"ץ, ולפי הקריטריונים אכן כך הדבר, חשף נסיגה ניכרת נוספת של ישראל מהתחייבויותיה. מדיניותה של ישראל, כפי שעולה ממקרים שבהם טיפל המוקד, היא כי בלא עתירה לא תכיר המדינה בהשתייכות לאחת מאוכלוסיות בג"ץ, ובלא חשש מעתירה, לא תגיב כלל לבקשות.

שנת 2006 התאפיינה בהחמרת עמדתן של הרשויות הישראליות בשאלות הקשורות לתושבות בשטחים, גם במקרים שבהם בן הזוג הזר נושא דרכון של ארצות הברית, קנדה או מדינה השייכת לאיחוד האירופי, והוא מקבל במשך שנים ארוכות אשרות תייר (ויזה) מתחדשות.⁴⁶⁸ עד 2006, המשתייכים לקבוצה זו נכנסו אל השטחים ויצאו מהם בחופשיות כמעט מלאה; ישראל אמנם לא אישרה את בקשותיהם לאחמ"ש ולא סיפקה להם מעמד קבע בשטחים, אך היא איפשרה להם לשהות בהם באמצעות אשרות תייר. באפריל 2006 החלו להגיע אל המוקד פניות שהבהירו כי חל שינוי במדיניות ישראל. לראשונה מאז 1967 החלה ישראל למנוע מאזרחי המדינות הללו להיכנס לשטחים ומשפחות רבות נאלצו לעזוב את בתיהן בעקבות בן הזוג שישראל מנעה את כניסתו לשטחים.

קשה לא לשים לב לסמיכות הזמנים שבין הטלת החרם של ישראל על הרשות הפלסטינית לבין הסירוב לבקשות כניסה של מחזיקי דרכונים של ארצות הברית, קנדה או האיחוד האירופי, אולם הרשויות טענו בתוקף כי לא רק שלא קיים קשר בין החרם לבין שינוי המדיניות, למעשה לא מדובר כלל בשינוי מדיניות אלא ב"רענון נהלים"; בסדרת כתבות של עמירה הס שהתפרסמה בעיתון **הארץ** זכה "רענון נהלים" זה לשם "הגירוש השקט".⁴⁶⁹ קבוצה של "מנועי כניסה" ומשפחותיהם החלה במאבק ציבורי ומשפטי כנגד המניעה הגורפת (The Campaign for the Right of Entry/Re-Entry to the Occupied Palestinian Territory), כשהיא מערבת בין השאר גם את השגרירויות של מדינות האזרחות של מסורבי הכניסה. המוקד המשיך בטיפולו במקרים פרטניים וליווה את מאבק הקבוצה תוך שהוא מספק סיוע שנשאב מן הניסיון הרב שצבר בשנות פעילותו. באוקטובר 2006 מסרו פקידים במשרד הפנים הפלסטיני למוקד כי מדינות המוצא של מסורבי הכניסה מפעילות לחץ על ישראל, ובשל הלחץ ייכנס לתוקפו נוהל חדש.⁴⁷⁰ ואכן, ב-28.12.2006 התקבל במוקד נוהל שנשלח ממשרד מתאם

468 נתיני מדינות אלו אינם חייבים בהסדרת ויזה עובר לכניסתם לישראל, הם רשאים להיכנס לשטחים דרך ישראל ולא רק דרך ירדן, והאחראי למתן ויזות או אשרות שהייה אלו הוא משרד הפנים הישראלי.

469 ראו עמירה הס, "הגירוש השקט - כתבה ראשונה בסדרה", **הארץ**, 10.7.2006.

470 שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט למשרד הפנים הפלסטיני, 17.10.2006.

הפעולות בשטחים (מתפ"ש), בשפה האנגלית.⁴⁷¹ המסמך אמור היה להבהיר את הנהלים החדשים לכניסת זרים ממדינות אלה לשטחים ולהארכת אשרות התייר שלהם בידי הרשויות הישראליות, אך הוא נכתב בשפה חמקנית ועמומה שאינה הולמת נוהל רשמי. המוקד ביקש לקבל את הנוסח העברי, לשם הבהרת המושגים העמומים, וב-11.2.2007, לאחר עיכובים ממושכים מטעם הצבא, התקבל לבסוף הנוסח העברי והסתבר כי לפי הנוהל החדש יכולים בני זוג זרים הנשואים לתושבי השטחים להאריך את אשרות הכניסה שלהם עד לתקופה מרבית של 27 חודשים, שלאחריה קיימת אפשרות להארכה נוספת, אך זו מותנית ביציאתם את השטחים.⁴⁷² הקריטריונים להארכה או לדחייה אינם מפורטים בנהל. כך או כך, קיומו של נוהל אין בו כשלעצמו פתרון לבעיה; למוקד ידוע כי פרט לכמה מקרים חריגים התקבלו אשרות תייר, אך הזמן הקצר שחלף מאז כניסת הנוהל לתוקפו עדיין אינו מאפשר הערכה אמיתית של יישומו בפועל.

ע"ס, אזרחית ארצות הברית, נשואה משנת 1975 לתושב הגדה המערבית. לבני הזוג שני ילדים הרשומים במרשם האוכלוסין הפלסטיני. מאז נישואיהם ועד היום מתגוררת המשפחה באזור רמאללה. במהלך השנים הגיש בעלה של ע"ס בקשות אחמ"ש עבורה, ואף על פי שתאריכי כניסתה לשטחים מעידים כי היא משתייכת לאוכלוסיית בג"ץ הראשונה, הבקשות מעולם לא נענו. למעלה מ-30 שנה שהתה ע"ס בגדה בתוקפן של אשרות ביקור; לעתים קיבלה אשרה לשלושה חודשים, לעתים לשישה, אך מעולם לא נתקלה בבעיה בקבלת אשרה. למרות אי הנוחות הנובעת מהכורח לצאת מדי כמה חודשים לחו"ל לשם קבלת אשרת שהייה חדשה, ולמרות העול הכלכלי הכבד הכרוך בכך, הצליחו בני הזוג לשמור על משפחתם הגרעינית מאוחדת ולקיים קשרים רצופים עם משפחתם שמחוץ לשטחים. ב-25.5.2006 יצאה ע"ס שוב מן השטחים, וכאשר ניסתה לשוב לביתה כעבור ימים אחדים הוחתם דרכונה באשרה נוספת, אולם דקות מספר לאחר מכן ביטל הפקיד את החותמת ולע"ס נמסר כי אין באפשרותה להיכנס אל השטחים. שאלתה על הסיבה לכך לא נענתה. ע"ס נשארה בירדן. בעלה פנה למת"ק הפלסטיני כדי להגיש עבורה בקשה רגילה לרישיון ביקור, אך הדבר לא עלה בידו, כמובן, שהרי ישראל הקפידה את הטיפול בבקשות לרישיונות ביקור. בלית ברירה נסעה ע"ס לארצות הברית, ללא יכולת לשוב לבית שבו חיה עם משפחתה למעלה משלושה עשורים. כאשר פנה המוקד ללשכת המתפ"ש כדי להסדיר את חזרתה לביתה⁴⁷³ הפנה הצבא

⁴⁷¹ מכתב מלשכת המתפ"ש למוקד להגנת הפרט, *Entry of Foreign Nationals from those Countries the Maintain Diplomatic Relations with Israel into the West Bank – Instructions*, 28.12.2006

⁴⁷² מכתב מלשכת המתפ"ש למוקד להגנת הפרט, **כניסת זרים לשטחי איו"ש - הנחיות**, 11.2.2007.

⁴⁷³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט למתפ"ש, 14.8.2006.

את ע"ס למת"ק הפלסטיני להגשת בקשה רגילה, תוך התחייבות כי אם תאושר הבקשה על ידי הצד הפלסטיני ותועבר לצד הישראלי בידי "פקיד זוטור שאינו מזוהה חמאסי", היא תיבחן לגופה ולפי הקריטריונים כמקרה הומניטארי, שהרי **"כניסת זרים לשטחי הרש"פ מצויה בסמכות הרשות הפלסטינית ובאישור הצד הישראלי"**,⁴⁷⁴ כך היתמם עוזר קצין תלונות הציבור בלשכת המתפ"ש. עובדת זכאותה של ע"ס להיכנס לשטחים כמשתייכת לאוכלוסיית בג"ץ לא עלתה כלל בתשובת הצבא, ואף לא העובדה כי 30 שנות קבלת אשרת תייר באו אל קצן בשירותיות, ללא כל הסבר או הודעה מוקדמת. בירור שערך המוקד העלה כי הרשויות הישראליות מסרבות לטפל בבקשות לרישיונות ביקור עבור בנות זוג זרות של תושבי הגדה, באופן גורף וללא סייגים; מכאן שהפניית הבקשה למת"ק הפלסטיני, כפי שהציע הצבא, לא תועיל, שכן היקף התופעה מצביע כי במקרה של ע"ס אין כל דבר חריג ועובדי המת"קים הפלסטינים כבר למדו כי אין טעם אף להעביר בקשות כאלו לצד הישראלי. בתוך כך חלפו חודשים רבים מאז ראתה ע"ס את משפחתה שבשטחים והמוקד המשיך בניסיונותיו להפעיל לחץ על הרשויות הישראליות לאשר את כניסתה לגדה המערבית, אם באשרת תייר, אם ברישיון ביקור ואם בכל דרך אחרת. לאחר שבעה חודשים ניתן לע"ס אישור לשוב לביתה. ב-21.2.2007, עם כניסתה אל השטחים דרך גשר אלנבי, החזירה לה חיילת את הדרכון ובו ויזה לשלושה חודשים ואמרה כי זוהי הפעם האחרונה שתותר כניסתה.⁴⁷⁵ (תיק 45678)

במאי 2006 התקבל בבג"ץ פסק דין בנוגע לעתירה שהגיש ארגון עדאלה בעניין התיקון לחוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), תשס"ג-2003, האוסר באופן גורף להעניק מעמד בישראל לתושבי השטחים שהם בני זוג של אזרחי ישראל או תושביה (להלן: בג"ץ עדאלה).⁴⁷⁶ במסגרת העתירה נדרש בית המשפט לקבוע את היקף הזכות לחיי משפחה ואת מידת ההגבלה האפשרית על זכות זו. בית המשפט קבע כי לכל אדם עומדת הזכות לחיי משפחה, ובכלל זה הזכות להקים את התא המשפחתי במדינת הנתינות שלו. בית המשפט קבע כי במקרה של זוגיות עם תושב זר אין להציב אדם בפני הברירה לחיות בארץ נתינותו או לחיות עם בן זוגו. עוד נקבע כי זכות זו, בהיקפה זה, היא זכות חוקתית.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ מכתב מלשכת המתפ"ש למוקד להגנת הפרט, 15.8.2006 (הדגשה במקור).

⁴⁷⁵ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לבעלה של ע"ס, 25.2.2007.

⁴⁷⁶ הי"ש 379, בג"ץ 7052/03, פסק דין, 24.5.2006. להרחבה על עבודת המוקד בנושא החוק ראו פרק "תושבות ירושלים" בדו"ח זה.

⁴⁷⁷ שם, סעיפים 27-28 בפסק דין הנשיא ברק, סעיפים 7 ו-10 בפסק דין השופט גיבוראן, סעיף 4 בפסק דין השופט חיות, סעיף 1 בפסק דין השופטת פרוקצ'יה, סעיף 3 בפסק דין השופט עדיאל, סעיף 8 בפסק דין השופט ריבלין, סעיף 7 בפסק דין השופט לוי.

עמדת המוקד כארגון זכויות אדם הייתה מאז ומעולם כי הרשויות הישראליות, באופן שליטתן על מרשם האוכלוסין הפלסטיני, מפרות זכויות בסיסיות של תושבי השטחים ומשפחותיהם, ואף על פי שבג"ץ עדאלה עסק בסוגיות הקשורות באזרחי ישראל ובתושביה טוען המוקד שהעיקרון שהוצג בפסק הדין חל, ומן הראוי שיחול, גם על סוגיות הקשורות בתושבות בגדה. לקראת סוף שנת 2006, ולאחר שהצטבר מספר לא מבוטל של פניות, החל המוקד לטפל באינטנסיביות במקרים של נתינות מדינות זרות הנשואות לתושבי השטחים אך למדינות המוצא שלהן אין הסכמי אשרות עם ישראל ולכן עליהן לבקש ויזה קודם להגעתן. עד שנת 2000 איפשרה ישראל לנשים אלו להיכנס לשטחים לתקופות קצובות של עד שבעה חודשים, אולם אישור לשהיית קבע בשטחים הן יכלו לבקש רק במסגרת המכסות הצרות של בקשות אחמ"ש. עם הקפאת הטיפול ברישיונות ביקור התבטלה האפשרות שהייתה להן עד אז לשהות בשטחים כחוק לתקופות קצובות באמצעות רישיונות ביקור. גם על נשים אלו גזרה ישראל ברירה בלתי אפשרית: או לצאת מן השטחים, ובכך לעזוב את בתיהן, את בני זוגן ולעתים גם את ילדיהן, מבלי לדעת מתי יזכו לראותם שוב, או להישאר בשטחים ולהיחשב בעיני ישראל ל"שוהות בלתי חוקיות" וכך להיחשף לסכנת גירוש בכל מפגש שלהן עם הצבא הישראלי. כשהחל המוקד לטפל בבקשות של נשים אלה הן היו ברובן המכריע - לעמדת ישראל - בגדר "שוהות בלתי חוקיות" למעלה מחמש שנים, שהרי נכנסו אל השטחים לפני פרץ האינתיפאדה ובחרו להישאר בהם עם משפחתן. המוקד פנה ליועמ"ש גדמ"ע בכל מקרה לגופו בדרישה להעניק לנשים אלו מעמד של תושבות קבע, או, למצער, רישיון ביקור ארוך טווח שיאפשר להן שהייה בשטחים וכניסות חוזרות אליהם. אף לא אחת מהפניות זכתה להתייחסות עניינית של היועמ"ש, ומשכך החל המוקד לפנות לערכאות. נכון ליום כתיבת מילים אלו מטפל המוקד בפניות של 62 נשים וגבר אחד (ובני זוגם) והגיש למעלה מ-40 עתירות. הדיון בעתירות נקבע לספטמבר 2007.

הסעיף הראשון ב"אמנה בדבר ביטול אפליה נגד נשים לצורותיה" מגדיר אפליה נגד נשים באופן הבא: "למטרות אמנה זו, המונח 'אפליית נשים' משמעו כל הבחנה, הוצאה מן הכלל או הגבלה על יסוד מין, שתוצאתן או מטרתן לפגום או לבטל את ההכרה, ההנאה והשימוש בידי נשים - בלא שים לב למעמדן האישי, על בסיס שוויון בין גברים ונשים - בזכויות האדם וחירויות היסוד בתחום המדיני, הכלכלי, הסוציאלי, התרבותי, האזרחי או בכל תחום אחר".⁴⁷⁸ לפי הגדרה זו, אפליה נגד נשים עשויה לבוא לידי ביטוי הן בדרך של הבחנה,

⁴⁷⁸ האמנה בדבר ביטול אפליה נגד נשים לצורותיה, 1979, כתבי אמנה 1035, כרך 31, עמ' 179, סעיף 1 (ההדגשה שלנו).

חוק, תקנה, מנהג וכיוצא באלה **שמטרתם** מפלה נשים, והן בדרך של מצב **שתוצאתו** דה-פקטו היא אפליית נשים. במצב הנוכחי, כשישראל מקפידה הליכים הקשורים באחמ"ש, התוצאה בפועל היא אפליית נשים, שהרי הנפגעות העיקריות של מדיניות זו הן נשים.⁴⁷⁹ הרשויות מתייחסות בהקשר זה לכל תושבי השטחים ובני זוגם באופן שוויוני, מבלי להתמודד עם ההבדלים בהשפעות של מדיניותה בין גברים לנשים, ובכך תורמות למצב עניינים שבו נשים פלסטיניות וזרות הנשואות לתושבים פלסטיניים מופלות לרעה הרבה יותר מגברים במצב מקביל. ישראל, כצד ל"אמנה בדבר ביטול אפליה נגד נשים לצורתה"⁴⁸⁰ מחויבת להימנע מעידוד אפליה ישירה או עקיפה כלפי נשים. עליה להכיר לא רק בפגיעה החמורה שהיא פוגעת בזכות לחיי משפחה אלא גם בפגיעותן הרבה יותר של נשים במציאות הכיבוש ובאחריות המוטלת עליה להתייחס להיבט המגדרי של נושאים הקשורים במרשם האוכלוסין הפלסטיני.

החזרת מגורשים

מראשית הכיבוש ועד שנת 1992 גירשה ישראל מאות מתושבי השטחים.⁴⁸¹ מרביתם גורשו בשנים הראשונות שלאחר הכיבוש. באמצע שנות ה-90, לאחר החתימה על הסכמי אוסלו, החלו להתקבל במוקד פניות של פלסטינים שגורשו בראשית שנות ה-70 ועתה הם מבקשים לשוב למולדתם. במקרים רבים הצליח המוקד להסדיר את שובם של המגורשים לשטחים ואף השיג הסדר המבטיח את שלמות המשפחות שהקימו במהלך שנות גלותם הכפויה. על פי ההסדר, בת זוג של מגורש שאינה תושבת השטחים תוכל לשוב עמו לשטחים ללא כל הגבלה. ילדיו יוכלו ללוותו בתנאים מגבילים - בנות רווקות ללא הגבלת גיל ובנים רווקים שגילים נמוך מ-22.⁴⁸² גם שהייתם החוקית של בני משפחתו הוסדרה: ילדים מתחת

⁴⁷⁹ בעבודת המוקד מאז הקמתו נצפה רוב מכריע של גברים המגישים בקשות אחמ"ש עבור בנות זוגם, אם כי יש גם מקרים הפוכים. בשנת 2007, למשל, טיפל המוקד במקרה אחד בלבד שבו הגבר היה נתין זר והאישה תושבת שטחים. מבירורים שעשה המוקד, בידי הרשות הפלסטינית אין ככל הנראה נתונים על בקשות אחמ"ש לפי חלוקה מגדרית.

⁴⁸⁰ ישראל חתמה על האמנה ב-17.7.1980 ואשררה אותה ב-3.10.1991.

⁴⁸¹ על פי נתוני בצלם, לאחר 1992 חדלה ישראל לגרש פלסטינים לחו"ל, וראו <http://www.btselem.org/hebrew/Deportation/Index.asp>; כניסה אחרונה 27.11.2006; עד אז גירשה ישראל לפחות 1,522 פלסטינים מן השטחים לחו"ל. נתון זה מתייחס רק למי שישראל הוציאה מן השטחים והוא אינו כולל את מי שתושבותם נשללה בשל שהייה ארוכה בחו"ל. ייתכן כי בפועל המספרים גבוהים אף יותר, משום שלא נגד כל המגורשים הוצאו צווי גירוש; וראו בצלם, **גירוש פלסטינים מהשטחים והגירוש ההמוני בדצמבר 1992**, 1993.

⁴⁸² מכתב ממי"מ רמ"ד מינהל משפטי, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 12.12.1994.

לגיל 16 יירשמו כמו כל ילד אחר של תושב השטחים, כלומר באמצעות הודעה למשרד הפנים הפלסטיני ועדכון מרשם האוכלוסין בהתאם; בנות זוג וילדים בגירים יקבלו מעמד באמצעות הליך אחמ"ש. ואולם, מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה והטלת ההקפאה המוחלטת על הטיפול בבקשות הנוגעות לתושבות בשטחים נפגעה קשות יכולתם של המגורשים, אפילו אלה מהם שבקשותיהם כבר נענו בחיוב, להגיע לשטחים ולחדש בהם את חייהם. ראשית, אף על פי שמגורש אינו נחשב למי שאיבד את תושבותו, בשל היעדר תיעוד בדבר מעמדו הוא נדרש להיכנס לשטחים באמצעות רישיון ביקור, אלא שישראל חדלה להנפיק רישיונות ביקור עם פרוץ האינתיפאדה. בקשות המוקד לקבלת רישיון ביקור עבור מגורשים לשעבר נתקלות בסחבת ביורוקרטית ולעתים נדרשת פנייה לערכאות. כך גם באשר לעצם הבקשה להתיר את שובו של המגורש. שנית, בני המשפחות, ששהייתם אמורה הייתה להיות מוסדרת באמצעות הליך אחמ"ש - הליך שישראל אינה מאפשרת עוד - נאלצים להסתפק במגורים בשטחים ללא מעמד קבוע, וגם זאת לאחר טיפול ממושך הכולל לעתים פנייה לערכאות. עבור כמה מן המגורשים עלה בידי המוקד להשיג התחייבות לקבלת רישיונות ביקור מתחדשים, שמשמעה הגשת בקשה חדשה אחת לחצי שנה.

ח"ב, תושב עצירה אל-שאמלייה שבנפת שכם, נעצר בספטמבר 1968 בהיותו בן 50. הוא הוחזק בבתי כלא, ככל הנראה בצווי מעצר מינהליים, במשך קרוב לשנתיים, עד שגורש לירדן. בליל הגירוש הוא הוצא מתאו, בגדיו האזרחיים ושעונו הוחזרו לו וניתן לו דינר ירדני אחד. הוא נדרש לחתום על טופס כתוב בעברית, שאותו לא הבין, וביחד עם שמונה עצורים נוספים נלקח אל הערבה. עם הגיעם קיבלו העצורים קופסת קרטון ובה כריכים, לחם, עגבניות ומלפפונים, ושולחו אל עבר הירדן. "לכו לחוסין", אמרו להם ואף הזהירו אותם שאם יעצרו בדרך, יירו.

ח"ב השתקע בעיר זרקא שבירדן. במחצית השנייה של שנות ה-90 החל לבקר בשטחים באמצעות רישיונות ביקור מטעם הצבא הישראלי. הביקורים חדלו לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה והקפאת הליכי הנפקת רישיונות ביקור. בראשית 2005 ביקש ח"ב את סיועו של המוקד בהסדרת שובו לשטחים לצמיתות. בינואר אותה שנה פנה המוקד בדרישה לבטל את צו הגירוש שהוצא כנגדו,⁴⁸³ אך לאחר שלא נתקבל כל מענה לפנייה במשך קרוב לשנה וחצי, עתר בשם ח"ב לבג"ץ.⁴⁸⁴ מיד לאחר הגשת העתירה הודיעה פרקליטות המדינה כי תתיר את שובו של ח"ב אל הגדה המערבית אולם התנתה זאת בכך שקרוביו

⁴⁸³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמ"ע, 26.1.2005.

⁴⁸⁴ בג"ץ 3106/06, ביראווי ואחי' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

יגישו בקשה לרישיון ביקור עבורו ברשות הפלסטינית והבקשה תועבר לצד הישראלי באמצעות פקידים זוטרים שאינם מזוהים עם חמאס.⁴⁸⁵ תנאי זה עיכב את הטיפול בבקשה והמוקד דרש לבסוף שהרשויות הישראליות יטפלו בה ישירות. לאחר עיכוב נוסף התקבל רישיון הביקור, ובספטמבר 2006, לאחר 38 שנות גלות, כשהוא בן 88, שב ח"יב למולדתו. כחודש לאחר מכן קיבל תעודת זהות. מאחר שבקשתו של ח"יב נענתה רק לאחר הגשת העתירה, הסכימה הפרקליטות לשאת בהוצאות המשפטיות.⁴⁸⁶ (תיק 13271)

ע"ב, תושב חברון במקור, ממתין כבר קרוב לשש שנים למימוש האישור שניתן לו לשוב למולדתו.

באוקטובר 2006 עתר המוקד לבג"ץ בשמו של ע"ב, חולה לב בן 72 שגורש לירדן מעיר הולדתו חברון בשנת 1970 וטרם שב אליה, אף שהצבא התיר את חזרתו כבר בשנת 2001. במארכ 1969 נעצר ע"ב בידי כוחות הביטחון הישראליים. הוא הוחזק בבתי כלא שונים בישראל ובשטחים במשך למעלה משנה ואף נחקר בעינויים, מבלי שהוגש נגדו כתב אישום. באוקטובר 1970 גורש לירדן. בליל הגירוש נלקח ביחד עם 15 פלסטינים נוספים אל הגבול הירדני. בתצהיר שצורף לעתירה תיאר ע"ב את הגירוש: "הוסענו עד לואדי ערבה, משם הועברתי לרכב אחר עד לגבול הירדני. בגבול הירדני שחררו אותנו והורו לנו להתרחק לכיוון מזרח תוך אימונים שמי שמעז להסתכל אחורנית, ירו בו. כמו כן, נתנו לנו דגל לבן ולכל אחד דינר, מים, סנדוויץ' ומלפפון [...] לא נתבקשתי לחתום על כל מסמך בקשר לגירוש. מהגבול הועברנו על ידי הצבא הירדני לתחנת המשטרה בעקבה ולאחר תחקיר קצר הועברתי לתחנת המשטרה בעיר מען. במען ביקשו מאתנו ליצור קשר עם קרובי משפחה כדי שיחתמו על ערבות לשחרורנו שכן לא היה ברשותנו כל מסמך מזהה. למחרת הגיע אדם, תושב חלחול לשעבר, וחתם על ערבות לשחרור כל 16 המגורשים".⁴⁸⁷

ע"ב שיקם את חייו. הוא השתקע בעמאן וחזר לעבוד כמורה. אשתו וחמשת ילדיו הצטרפו אליו ולבני הזוג נולדו עוד שישה ילדים. אחיו ואחיותיו של ע"ב וכן חלקת אדמה שבבעלותו נותרו מאחור. בשנת 2000 פרש מעבודתו, בין היתר בשל בריאותו הלקויה, ולאחר 30 שנות גלות ביקש לשוב למולדתו. בקשתו הועברה באמצעות המוקד בקיץ של אותה שנה ואושרה בראשית 2001

485 שם, הודעה מטעם המשיב ובקשה לביטול דיון, 22.6.2006.

486 מכתב מסגן לפרקליט המדינה למוקד להגנת הפרט, 13.11.2006.

487 תצהיר שצורף לבג"ץ 4804/06, ראו הי"ש 490.

אולם מאז לא הצליח ע"ב לממש את האישור. בשל גירושו הוא אינו מחזיק במסמכי נסיעה של השטחים, וכדי להיכנס אל השטחים הוא זקוק לרישיון ביקור, אלא שישראל חדלה להנפיק רישיונות ביקור עם פרוץ האינתיפאדה. המוקד שב ודרש כי תימצא דרך להנפיק את רישיון הביקור המבוקש, ופתרון נמצא באוגוסט 2001, שמונה חודשים לאחר מתן האישור העקרוני לשובו של ע"ב לגדה. בסופו של דבר, בנובמבר אותה שנה הונפק רישיון ביקור התקף לחודש אחד בלבד, אך יומיים לפני כניסת הרישיון לתוקף לקה ע"ב בלבד; הוא אושפז בבית חולים בירדן ושוחרר יום לאחר שפג תוקף הרישיון. כאשר השתפרה בריאותו ביקש לשוב לגדה אולם אז חלה התדרדרות במצב הביטחוני והוא נאלץ להמתין שוב.⁴⁸⁸

בפברואר 2004 שב ע"ב ופנה לצבא, באמצעות המוקד, בבקשה לממש את האישור שניתן לו שלוש שנים קודם לכן. למרות תזכורות חוזרות ונשנות ולמרות התחייבותם של אנשי לשכת יועמ"ש גדמ"ע בעבר לענות לפניות בתוך זמן סביר,⁴⁸⁹ פנייתו של ע"ב לא זכתה למענה ענייני במשך למעלה משנתיים וחצי. באוקטובר 2006 עתר המוקד בשמו לבג"ץ.⁴⁹⁰ במארס 2007, לאחר בקשות חוזרות ונשנות לדחיית מתן תגובה, מסר בא כוח המדינה כי תוסדר חזרתו של ע"ב לשטחים.⁴⁹¹ (תיק 14331)

488 פירוט מלא של ניסיונותיו של ע"ב לשוב לשטחים מצוי בתצהיר שצורף לבג"ץ 4804/06, ראו הי"ש 490.

489 בג"ץ 3927/93, תרכי צאלח נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

490 בג"ץ 8404/06, אלבקרי ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

491 שם, תגובה מטעם המשיב, 26.3.2007.

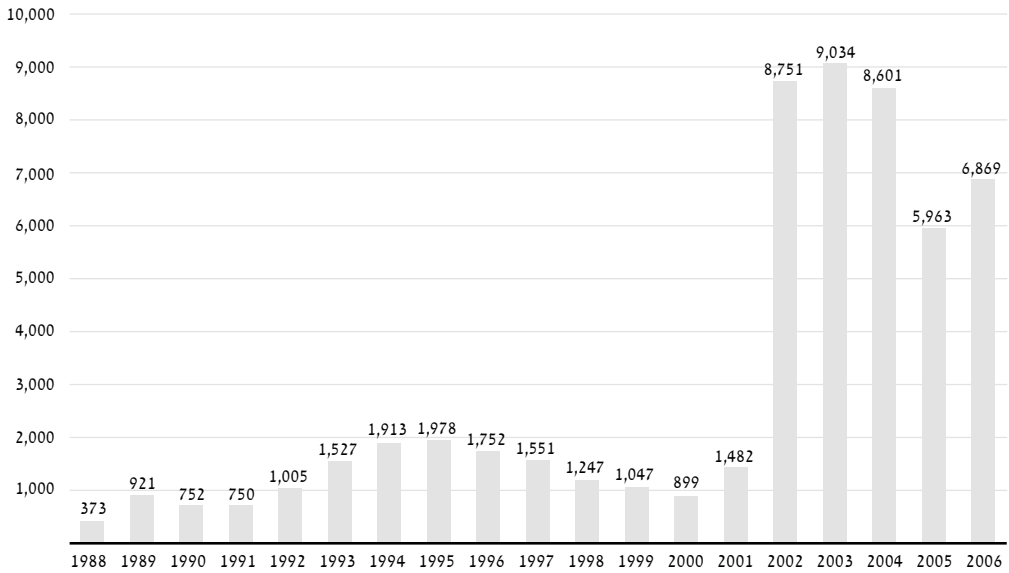

נתונים

פניות חדשות שהתקבלו במוקד בשנים 2005 ו־2006 על פי נושאים

שנת 2005		שנת 2006		מספר פניות	שיעור מכלל הפניות	מספר פניות	שיעור מכלל הפניות	זכויות כלואים	איתור כלואים		
מספר פניות	שיעור מכלל הפניות	מספר פניות	שיעור מכלל הפניות								
4,460	74.8%	5,993	87.2%	49	0.7%	18	0.3%	מעצרים מינהליים	תנאי מעצר		
72	1.2%	167	2.4%	182	2.6%	281	4.1%			ביקורי משפחות	מהשטחים ואליהם
0	0.0%	233	3.9%	38	0.6%	59	0.9%				
126	2.1%	868	14.6%	55	0.9%	82	1.2%	חופש התנועה	שטחים		
233	3.9%	55	0.9%	59	0.9%	82	1.2%			תושבות	אלימות ונזק לרכוש
868	14.6%	2	0.03%	0	0.0%	0	0.0%	כבוד המת	אחר		
55	0.9%	7	0.1%	0	0.0%	0	0.0%			סה"כ	
55	0.9%	7	0.1%	0	0.0%	0	0.0%	סה"כ			
85	1.4%	5,963	100.0%	6,869	100.0%						
2	0.03%										
7	0.1%										
5,963	100.0%	6,869	100.0%								

כניות חדשות שנחקבלו במוקד במהלך התקופה 1.7.1988 - 31.12.2006

תורמים

המוקד להגנת הפרט מבקש להודות לתורמים הבאים על תמיכתם:

EED, גרמניה

EMHFR, דנמרק

המשרד הפדרלי לענייני חוץ, שוויץ

המשרד לענייני חוץ, אירלנד

המשרד לענייני חוץ, הולנד

הנציבות האירופית

הקרן החדשה לישראל

טרוקר, אירלנד

מואססאת, רמאללה

מיזראור, גרמניה

SIVMO, הולנד

CCFD, צרפת

קרן נחמיה ונעמי כהן, ארה"ב

קרן פורד, ארה"ב

שגרירות בריטניה, תל-אביב

שגרירות נורווגיה, תל-אביב

שגרירות פינלנד, תל-אביב

ולאנשים הרבים שהביעו את תמיכתם בהתנדבות ובתרומה.